

Anna Warsell

”Isä kuollut kapinassa”

Ruoveden punaorpohuolto ja sodan muisteltu lapsuus vuosina 1918 – 1924

Pro gradu-opinnäytetyö

Suomen historia

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

toukokuu 2016

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Warsell Anna	
Työn nimi – Title ”Isä kuollut kapinassa” Ruoveden punaorpohuolto ja sodan muisteltu lapsuus vuosina 1918 – 1924	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu-tutkielma
Aika – Month and year Kesäkuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 121
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Vuoden 1918 sodan jälkeen Suomeen jäi eri noin 14 400 lasta ilman huoltajaa. Lapsista lähes 90 % oli punaisen puolen jälkeläisiä. Lapset jaettiin kahteen ryhmään; valkoisten puolen lasten huolto järjestettiin eläkkeen turvin, ja punaorvot jäivät kuntien köyhäinhoidon varaan. Punaorvot muodostivat nuoren valtion uudelle sosiaalihuollukselle pikaista ratkaisua odottavan sosiaalisen, taloudellisen, moraalisen sekä poliittisen ongelman.</p> <p>Tässä tutkimuksessa tutkin Ruoveden kunnan punaorpohuoltoa sekä punaorpojen muisteltua lapsuutta Ruovedellä vuoden 1918 sodan aikana ja sodan jälkeen vuosina 1918 – 1924. Tutkimuksessa olen selvittänyt kuinka monta punaorpoa Ruovedellä oli sodan päätyttyä ja miten Ruoveden kunta selviytyi heidän huoltamisesta sekä millaisena punaorvot kokivat lapsuutensa Ruovedellä.</p> <p>Tutkimukseni päälähteinä ovat Ruoveden kunnan ja sosiaalihuollituksen välinen kirjeenvaihto sekä Ruoveden kunnan köyhäinhoitohallituksen ja lastenkotien punaorpojen huoltoa koskevat asiakirjat. Punaorpojen lukumäärän selvitin yhdistämällä Ruoveden seurakunnan rippikirjojen, SDP:n ”terroritilaston”, Ruoveden kunnan punaorpojen köyhäinavunsaajien lomakkeet sekä Suomen sotasurmat 1914 – 22-tietokannan esittämät tiedot ruoveteläisistä punaorpoperheistä. Sosiaalihuollituksen vuonna 1919 tekemän selvityksen mukaan Ruovedelle jäi 200 punaorpoa, mutta edellä esitettyjen aineistojen perusteella alle 15-vuotiaitten punaorpojen lukumäärä toukokuun lopussa vuonna 1918 Ruovedellä oli 285. Voidaan olettaa, että heti sodan jälkeen annettu arvio 14 400 punaorvosta on ollut liian pieni koko Suomessa.</p> <p>Ruoveden kunta oli kasvaneiden köyhäinohoitomenojen ja lastenkotien perustamisen vuoksi pakotettu hakemaan valtionapua punaorpohuoltoa varten. Valtionavun ehtona oli sosiaalihuollituksen tarkkojen ohjeiden noudattaminen ja tarkastajien valvonnan alaiseksi joutuminen, mikä johti Ruovedellä punaorpojen asialliseen huoltoon eikä heitä viranomaisten taholta kohdeltu kaltion tai eriarvoisesti muihin köyhäinavun saajiin nähden.</p> <p>Viranomaislähteiden lisäksi tutkin muistelukerrontaa analysoimalla millaisena lapset kokivat Ruovedellä sodan tapahtumat ja sodanjälkeisen köyhyyden. Muisteltua lapsuutta kuvailin lähinnä kahden ruoveteläisen punaorvon muistelukirjoitusten pohjalta. Vaikka viranomaislähteiden perusteella punaleskien perheitä kohdeltiin asianmukaisesti ilman näkyvää syrjintää tai halveksuntaa, muistelevat punaorvouden itse kokeneet lapsuuttaan katkeruuden ja surun kokemusten täyttämänä.</p> <p>Vertailemalla Ruoveden punaorpohuoltoa Jämsän kunnan toimenpiteisiin sain vahvistusta paikallisyhteisöiden välisiin merkittäviin eroihin rauhaanpalaamisessa. Jämsässä punaleskiä ja heidän lapsiaan syrjittiin, sillä Jämsän kunta ei anonut punaorpojen huoltoa varten valtionapua ja vältti siten sosiaalihuollituksen valvonnan, joten Jämsä saattoi ratkaista punaorpo-ongelman ilman valtion kontrollia kunnan oikeistolaisen köyhäinhoitohallituksen asenteiden ohjaamana. Ruovedellä paikallisyhteisön ilmapiiri oli maltillisempi, ja häviäjäsapuolen perheiden sodanjälkeistä arkielämään paluuta pyrittiin tukemaan, vaikka köyhyyttä, katkeruutta eikä surua pystyttykään pyyhkimään pois.</p>	
Asiasanat – Keywords punaorvot, köyhäinhoito, sosiaalishistoria, Ruovesi, sisällissota, vuosi 1918	
Säilytyspaikka – Depository JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

I PUNAORVOT.....	1
1.1. Johdanto.....	1
1.1.1. Tutkimuskysymykset	1
1.1.2. Aikaisempi tutkimus ja lähteet.....	5
1.1.3. Tutkimuksen teoriataustaa	14
1.2. Punaorpo-ongelma.....	20
II PUNAORPOHUOLTO RUOVEDELLÄ	27
2.1. Sota jakoi paikallisyhteisön	27
2.2. Isät kuolivat vankileireillä.....	33
2.3. Isättömiksi jääneet lapset	38
2.4. Punaorpohuolto	45
2.4.1. Ruoveden kunta	45
2.4.2. Avustusjärjestöt.....	50
2.5. Lasten sijoittaminen	53
2.5.1. Lastenkodit.....	54
2.5.2. Sijaisperheet.....	60
2.5.3. Oma koti	61
III VUODEN 1918 SODAN MUISTELTU LAPSUUS RUOVEDELLÄ.....	66
3.1. Lapset sodan keskellä.....	66
3.2. Köyhyys.....	77
3.3. Lastenkotilapsuus.....	86
3.4. Koulunkäynti.....	87
IV PUNAORPO-ONGELMAN RATKAISU JÄMSÄSSÄ JA RUOVEDELLÄ.....	92
4.1. Samankaltaiset lähtökohdat.....	92
4.2. Punaorpojen erilainen kohtelu.....	94
V JOHTOPÄÄTÖKSET.....	101
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	108
LIITTEET	120
LIITE 1. Ruoveden kunnan köyhäinhoidon menojen jakautuminen vuosina 1918 – 1923 ..	120
LIITE 2. Ruovedellä kirjoilla olleet alle 15-vuotiaat punaorvot kylittäin.....	121

I PUNAORVOT

1.1. Johdanto

1.1.1. Tutkimuskysymykset

Suomen Sosiaalidemokraatissa julkaistiin lehden julkaisukiellon¹ jälkeen ensimmäisessä numerossa 4.12.1918 etusivulla ilmoitus, jossa ruoveteläiset Lahja ja Lydia Rantala kertovat, että vankileiriltä päässeen isän iloksi oli heille lokakuun 8. päivänä syntynyt poika, jonka nimeksi on laitettu Varma Kosto.² Samana päivänä Kerttu, lina ja Aili Ahonen astuivat vasta perustetun Väärinmajan lastenkodin kynnyksen yli. Heidän äitinsä oli kuollut pilkkukuumeeseen keväällä, ja isä – renki Herman Ahonen – oli ammuttu Mannisen talon aitan portaille 19.3.1918. Perheeseen jäi kuusi täysorpoa lasta.³

Varma Koston isä oli selviytynyt sodasta⁴, mutta Ahosen tytöt kuuluivat suureen ruoveteläisten punaorpojen joukkoon, joiden isä oli kaatunut tai ammuttu ”kapinassa” tai kuollut nälkään tai sairauteen sodan jälkeen vankileirillä. Tässä tutkimuksessa selvitetään kuinka suuri tuo punaorpojen joukko Ruovedellä todella oli ja miten

¹ Sodan jälkeen Suomen Sosiaalidemokraatti ilmestyi 16.9.1918 alkaen, mutta koska lehti kirjoitti loukkaavaan sävyyn valkoisten väkivallanteoista, minkä pelättiin johtavan levottomuuksiin, keskeytti Uudenmaan läänin maaherra lehden ilmestymisen marraskuussa. Uudelleen ilmestymisen ehdoksi asetettiin vain prokuraattorin todeksi osoittamista väkivaltaisuuksista kirjoittaminen. Tervonen 2010, s. 242 – 243; Aatsinki 2007, s. 52; Tikka 2006, s. 46.

² Suomen Sosiaalidemokraatti 4.12.1918. Tervosen mielestä Varma Kostolla oli lukuisia kaimoja ympäri Suomen. Tervonen 2010, s. 243; Muistitiedon mukaan Ruovedellä eräät punakaartilaisien lapset saivat nimen Varma Kosto. KRA. Vuoden 1918 aineisto. 52/193 – 208 Vilkamo. Punaorpojen joukosta löytyvät myös Elo Taisto ja Voitto Varma. RSK. Rippikirjat 1910 – 1930.

³ RKA. Lastenkoti. Lapsiluettelot 1919 – 1964. Väärinmajan lastenkodin hoidokit; RKA. Sosiaalilautakunta. Vuoden 1918 sotaesket ja -orvot. Sosiaalihallituksen tilasto-osaston lomakkeet; TA. Terroritilasto/Ruovesi; Systä 2012, s. 56.

⁴ Käytän sodasta nimitystä vuoden 1918 sota. Nimitys on lyhyt, ytimekäs ja neutraali. Torsti 2011, s. 315. Arkikielessä käytettäviin ’kansalaissota’- ja ’vapaussota’-nimityksiin liittyy vahvasti sodan poliittinen historia. Aikalaiset puhuivat kapinasta ja vallankumouksesta, joista ’kapina’-nimitystä käytettiin sodan jälkeen myös punaorpoja koskeissa virallisissa asiakirjoissa. Tutkijat ovat päätyneet nimitykseen ’sisällissota’, joka kuvaa sodan luonnetta; sodan aloittivat suomalaiset, jotka taistelivat pääasiassa keskenään ja jotka tekivät päätökset rauhaan palaamisesta, selvittivät sodan seuraukset ja jatkoivat elämäänsä uudessa itsenäisessä Suomessa Suomen kansalaisina. Haapala 2009, s. 10; Salminen 2007, ss. 224 – 225; Siltala 2009, ss. 9 – 10; Peltonen 1996, ss. 14 – 15. Katso myös Historiallisen Aikakauskirjan artikkelisarja, joka koskee vuoden 1918 sodan eri nimityksiä: Väisänen 1993, ss. 98 – 101; Ernrooth 1993, ss. 102 – 105; Haapala 1993b, ss. 105 – 110; Ylikangas 1993, ss. 110 – 114; Alapuro 1993, ss. 114 – 116; Manninen 1993, ss. 116 – 120.

pohjoishämäläisessä maalaispitäjässä kohdeltiin häviäjäosapuolen leskiä ja lapsia. Miten Ruoveden kunta selvisi taloudellisesti valtakunnallisestikin vertaillen suuresta määrästä ilman riittävää toimeentuloa jääneiden alaikäisten lasten huoltamisesta? Miten Ruoveden kunta onnistui ratkaisuisaan ja kuinka riittävää huolto oli ja millaista apua Ruoveden kunta pystyi punaleskille ja heidän lapsilleen tarjoamaan?

Vuoden 1918 sota ja sen seuraukset koskettivat kansalaisia hyvin eri tavoin eri puolilla maata. Naapurikunnissa tai jopa kuntarajojen sisäpuolella eri kylissä sota merkitsi eri ihmisille hyvin eri asioita oman asuinpaikan mukaan.⁵ Sodan seurauksena turvattomiksi jääneiden lasten lukumäärä jakautui hyvin epätasaisesti sekä koko maassa että pahimmin sodan jalkoihin jääneessä eteläisessä Suomessa,⁶ mutta lähes kaikki Etelä-Suomen maalaiskunnat ja kaupungit joutuivat kesällä 1918 saman ongelman eteen. Sosiaalhallitus antoi ohjeita isäntömiksi jääneiden lasten huoltamiseksi, mutta kunnat päättivät itsenäisesti toimintamalleistaan. Ongelmien laajuus sekä kunkin paikallisyhteisön sotaa edeltävät ja sodanaikaiset tapahtumat vaikuttivat paikkakunnan rauhaan palaamiseen sekä tapaan, jolla hävinneen osapuolen perheitä kohdeltiin. Tässä tutkimuksessa selvitetään millaisten kanavien kautta valtakunnalliset toimintamallit välittyivät paikallistasolle ja kuinka valtakunnallisia ohjeita sovellettiin Ruovedellä. Liitän Ruoveden punaorpokysymyksen myös laajempaan kontekstiin vertaamalla Ruoveden kunnan toimenpiteitä läheisen ja monilta lähtökohdiltaan samankaltaisen Jämsän kunnan toimenpiteisiin.

Viranomaiset käyttivät aluksi kaikista sodan seurauksena turvattomiksi jääneistä lapsista nimitystä sotaorpo⁷, mutta melko pian nimitys jäi tarkoittamaan vain punaorpoja – punaisen puolen ilman huoltajaa jääneitä lapsia.⁸ Vaikka lähes kaikilla lapsilla oli toinen vanhemmista – yleensä äiti – elossa, määriteltiin orpous valtavan huoltotarpeen pakottamana lähinnä taloudellisin perustein, ja määrittelyssä korostettiin huoltajan

⁵ Tervonen 2010, s. 258.

⁶ Suomen sotaorvot 1919, s. 381.

⁷ Suomessa sotaorpo-käsitteen ymmärretään nykyisin tarkoittavan 2. maailmansodan jälkeen isäntömiksi jääneitä lapsia.

⁸ Kaarninen 2008, s. 17; Kaarninen 2009, ss. 358 – 359.

kykyä huolehtia lapsestaan.⁹ Isättömiä lapsia nimitettiin orvoiksi, sillä vuoden 1898 holhouslain ja ajan ajattelutavan mukaisesti alaikäisen lapsen holhooja oli hänen isänsä. Lapset kuuluivat isälleen, ja äiti toimi holhoojana vain, jos isä oli kuollut. Vasta vuoden 1930 avioliittolaki tunnusti äidin oikeuden omiin lapsiinsa.¹⁰ Huoltoa tarvitsevat lapset määriteltiin alle 15-vuotiaiksi¹¹ turvattomiksi jääneiksi lapsiksi, joiden isä tai muu huoltaja oli sodan vuoksi tavalla tai toisella joko menettänyt henkensä, kadonnut tai tullut raajarikoksi.¹² Määritelmästä pidettiin huolto- ja avustuspäätöksiä tehtäessä tiukasti kiinni, ja avustusanomuksissa lesket velvoitettiin todistamaan miehensä osallisuus ”kapinaan”.

Kunnissa päättäjät joko omaksuivat tai jättivät omaksumatta sodan jälkeisen yleisen kostomentaliteetin. Punaisten ja valkoisten sodan jälkeisiä suhteita määrittivät paikkakuntien valtuustot, poliittiset puolueet, yhdistykset ja koululaitos, joiden kautta Ruovesi liittyi osaksi valtakunnallista jakautumista ja sodan jälkeistä ilmapiiriä.¹³ Punaorvot on laaja tutkimuksen kohderyhmä ja on perusteltua selvittää millaisia paikallisia piirteitä punaleskien ja heidän lastensa kohtelussa oli. Tutkin myös sitä, millaisena punaorvot kokivat lapsuutensa Ruovedellä ja miten he sitä myöhemmin muistelivat.

Olen rajannut tutkimusajankohdan vuosiin 1918 – 1924. Sota päättyi toukokuussa 1918, mutta punaorpokysymyksen laajuus paljastui valtiovallalle ja kuntien köyhäinhuoltoviranomaisille vasta vähitellen kevään ja kesän mittaan. Valtaosa sotaan menehtyneistä oli kuollut taistelujen ulkopuolella, ja suurin osa heistä varsinaisten sotatoimien päätyttyä vankileireillä vuosina 1918 – 1922. Viimeisimmät laajat armahdukset toimeenpantiin keväällä 1921, jolloin vankeuteen jäivät enää pääosin yksityisistä kapinanaikaisista rikoksista tuomitut,¹⁴ joten ne isät, jotka palasivat sodasta,

⁹ Kauppi 1994, s. 3.

¹⁰ Lintunen 2015, s. 26; Latvala 2005, s. 153; Lähteenmäki 1995, s. 259.

¹¹ Vuonna 1921 ikäraja nostettiin 17 vuoteen, mikäli kunta katsoi sen yksittäisen avunsaajan kannalta välttämättömäksi. Sotaorpovaltionapua saaville kunnille ja yhdistyksille 1921, ss. 134 – 136.

¹² Juusela, ”Virallisia ilmoituksia köyhäinhoitohallituksille”, *Huoltaja* 1/1919, s. 22; Sarlin, ”Sotaorpojen huollon järjestely II”, *Huoltaja* 6/1919, s. 87; Kaarninen, 2008, s. 17; Pulma 1987, s. 129.

¹³ Alapuro 2010, ss. 154 – 156.

¹⁴ Suodenjoki 2009, ss. 352 – 353; 30.10.1918 armahdettiin yli 10 200 enintään neljän vuoden vapausrangaistukseen tuomittua vankia. 7.12.1918 armahdus laajennettiin koskemaan enintään kuuden

palasivat koteihinsa vuoteen 1922 mennessä. Paikallisesti merkittävä punaorpokysymys mullisti Ruoveden kunnan köyhäinhoidon kesästä 1918 alkaen. Lastenkotien perustaminen, sijoituskotien etsiminen ja punaleskien avustustyön käynnistäminen työllistivät kunnan virkamiehiä varsinkin vuodet 1918 – 1924, kunnes vuoteen 1924 mennessä suurimmalle osalle lapsista oli löytynyt pysyvä sijoituspaikka. Kunnan köyhäinhoitomenot nousivat jyrkästi vuodesta 1919 alkaen, mutta kolmen vuoden kuluttua menojen nousu tasaantui ja lähti hienoiseen laskuun,¹⁵ vaikka punaorpohuolto rasittikin Ruoveden kunnan köyhäinhoitoa koko 1920-luvun. Vuoden 1922 köyhäinhoitolaki kumosi monia vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksen periaatteita, ja lain oli tarkoitus lisätä inhimillisyyttä apua tarvitsevien huoltoon.¹⁶ Tutkimusajankohdan rajaaminen vuoden 1924 loppuun, tuo mahdollisuuden tarkastella uuden köyhäinhoitolain vaikutusta ruoveteläisten punaorpojen huoltotoimenpiteissä.

Ruovedellä jäi orvoiksi myös voittajaosapuolen jälkeläisiä.¹⁷ Isän menetys ei valkoisissa perheissä ollut sen vähäisempi murhe kuin punaisella puolellakaan ja suru kosketti valkoisten perheitä yhtäläisesti. Esimerkiksi punaisten murhaaman sahanhoitaja Öbergin leski teki itsemurhan heinäkuussa 1918, ja hänen alaikäiset lapsensa siirtyivät Tampereelle oletettavasti sukulaisten hoiviin.¹⁸ Valkoisten sotaorvot on rajattu kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle, sillä valkoisten lesket huolehtivat lapsistaan pääasiassa itse tai valkoisille leskille myönnetyn eläkkeen turvin, eikä Ruoveden kunta osallistunut heidän elatukseensa. Kauppias Valtasaaren aviottoman lapsen huoltoon köyhäinhoitolautakunta joutui kuitenkin puuttumaan, sillä lapsen elatusta silmällä pitäen köyhäinhoitolautakunta valvoi kauppiaan kuolinpesän jakoa.¹⁹

vuoden tuomion saaneita. Kesällä 1919 armahdettiin yli 2000 vankia sekä lievennettiin useimpien tuomiota. Viimeisimmät armahduslakeja koskevat soveltamismääräykset annettiin 25.1.1924, jonka jälkeen vankeja jäi enää pari sataa. Marttinen 2015,ss. 202 – 205.

¹⁵ Liite 1.

¹⁶ Urponen 1994, s. 179

¹⁷ Ruoveteläiset valkoiset sodassa surmansa saaneet olivat pääasiassa naimattomia nuoria miehiä. Lapsia oli vain maanviljelysneuvos Alexander Aminoffilla (3), torppari Janne Leponiemellä (8), Eenokki Myllyniemellä (4), kauppias Artturi Valtasaarella (4+1), valkoisten vakoojana ammutulla palvelijatar Elina Mäkisellä (1) sekä sahanhoitaja Bruno Öbergillä (3). Suomen sotasurmat 1914 – 1920.

¹⁸ RSK. Rippikirjat 1910 – 1919.

¹⁹ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 11.4.1918.

1.1.2. Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Historiantutkimus tuo usein esiin kiusallisia tapahtumia, jotka moni haluaisi unohtaa. 1920-luvun lopulla toivottiin vuoden 1918 sodan jäävän unholaan eikä koko sotaa haluttu sosiaalidemokraatti Väinö Tannerin mielestä eduskunnassa edes mainita.²⁰ Miksi yhdestä Suomen historian tutkituimmista aiheista ”jaksetaan edelleen jauhaa”? Heikki Ylikangas kirjoitti vuonna 1993, että ”vuoden 1918 yli voitaisiin vihdoinkin vetää viiva.”²¹, mutta vuoden 1918 tapahtumiin liittyvä tutkimustyö jatkuu edelleen. Jyrki Pöysän mielestä käsitys vuoden 1918 sodan tapahtumista ei saavuta koskaan lopullista muotoaan, sillä kukin tutkijasukupolvi jäsentää oman totuutensa sodasta niin kauan, kuin vuotta 1918 koskevalla historialla on suomalaisille merkitystä.²² Juha Siltalan mielestä jokainen vuoden 1918 tutkimustyöhön ryhtyvä valitsee oman näkökulmansa ja perehtyy sotaan ja sen seurauksiin omista lähtökohdistaan käsin oleellisiin seikkoihin, vaikka yleisesti hyväksytyä tulkintaa ei olisi tarkoituskaan kiistää.²³

Pertti Haapala painottaa jokaisen tutkijan oikeutta korostaa omien arvojensa mukaista tulkintaa historiallisista tapahtumista.²⁴ Kirjoitan tutkimuksessani oman kotiseutuni historiaa. Koska tutkimuskohde on minulle läheinen, joudun väistämättä pohtimaan omien arvojeni ja asenteideni merkitystä sekä varautumaan tutkittavan yhteisön erilaisiin reaktioihin tutkimustuloksiani kohtaan. Oma paikallisyhteisöään tutkivalta saatetaan odottaa toisenlaista ymmärrystä, totuutta tai peräti tietyn tahon mielipiteen vahvistamista. Tutkija on vastuussa paitsi toisille tutkijoille, myös omalle yhteisölleen ja kotiseutunsa ihmisille tuottamansa tiedon uskottavuudesta ja eettisyydestä. Omien ennakkokäsitysten tunnistaminen ja niiden vaikutuksen valvominen on kaiken tutkimustyön lähtökohta.²⁵ Ruovedellä vuoden 1918 sota herättää edelleen voimakkaita

²⁰ Kettunen 2015, ss. 53 – 54.

²¹ Ylikangas 1993, s. 526.

²² Pöysä 2015, s. 100. Yleisradio kysyi maaliskuussa 2016 suomalaisilta, miten vuoden 1918 sotaa heidän suvussaan muistellaan. Sodanaikaiset tapahtumat järkyttävät, puhuttavat tai mietityttävät yhä monia, sillä yli 400 suomalaista lähetti sukulaisiaan koskevia kertomuksia siitä, miten tarinat vuodelta 1918 ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle. Pye 2016.

²³ Siltala 2009, ss.10 – 11, 17; Heimo 2011, ss. 109 – 110.

²⁴ Haapala 1993a, s. 97.

²⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, ss. 41 – 43; Kalela 2000, ss. 14, 63.

tunteita. Olen kiinnostunut kotiseutuni paikallishistoriasta, tuttujen kylien ja talojen asukkaiden menneisyydestä. Tavoitteenani on kirjoittaa mahdollisimman oikeudenmukainen kuvaus Ruoveden vuoden 1918 sodan jälkeisestä tilanteesta sekä Ruoveden kunnan köyhäinhoidon että sen hoidokkien näkökulmasta.

Sotien välillä Suomessa kokoonnuttiin keväisin juhlimaan vapaussodan päättymistä. Silloinen vapaussotamyytti oli nykytutkijoiden mielestä voimakkaan puolueellista ja juhlijat kielsivät kokonaan toisen osapuolen kokemusten ja muistojen olemassaolon.²⁶ Suomen itsenäisyyden satavuotista taivalta juhlitaan vuonna 2017. Vuonna 2018 tulee kuluneeksi sata vuotta Suomen sisällissodasta. Merkkivuosien myötä monessa yhteydessä katkeriksi todetut sodan muistot tulevat nousemaan uudelleen pintaan, ja vuoden 1918 sotaa koskeva tutkimustyö tulee jälleen ajankohtaiseksi. Ehkä uudet tutkijasukupolvet katsovat sotaa armollisemmin silmin kuin edeltäjänsä.

Vuoden 1918 sotaa on tutkittu perinpohjaisesti. Laaja ja monipuolinen tutkimusperinne jaetaan kolmeen vaiheeseen: Aluksi kirjoitettiin voittajien nationalistista vapaussotahistoriaa. 1960-luvun puolella välissä äänensä sai kuuluville myös häviöjääosapuoli, kunnes 1990-luvulla päästiin jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen nykyisin vallalla olevasta sisällissotatulkinna.²⁷ Vuoden 2008 tienoilla – kun sodasta oli kulunut 90 vuotta – julkaistiin lukuisia tutkimuksia ja teoksia, jotka käsitelivät monipuolisesti sodan syitä, vaiheita ja seurauksia. Pertti Haapalan ja Tuomas Hopun toimittama yleisteos *Sisällissodan Pikkujättiläinen (2009)* sisältää tiivistetysti nykytutkijoiden tulkinnat sotaan johtaneista syistä, sotatapahtumista sekä sodan seurauksista. Teoksessaan *Punaorvot 1918 (2008)* Mervi Kaarninen kuvaa silloisen sosiaalihuollon virkamiesten, erilaisten järjestöjen sekä yksityisten henkilöiden näkemyksiä punaorpokysymyksen ratkaisemisesta, heidän osallistumisestaan punaorpojen huollon järjestämiseen sekä varsinaista punaorpojen huoltoa. Kaarninen kuvailee valtakunnallisten ratkaisujen lisäksi kolmen tamperelaisperheen lasten henkilökohtaisia kokemuksia sekä myöhempiä elämänvaiheita.²⁸ Haapalan, Hopun ja

²⁶ Roselius 2013, ss. 252 – 253.

²⁷ Tikka 2004, s. 39.

²⁸ Kaarninen 2008.

Kaarnisen teokset ovat tutkimukseni pääasiallisia sotatapahtumia ja sodan seurauksia koskevia kirjallisuuslähteitä.

Laajasta tutkimusperinteestä huolimatta Tiina Lintusen mielestä vuoden 1918 sodan punaisella puolella toimineiden sodanjälkeinen elämä on jäänyt tutkimustyön ulkopuolelle. Erityisesti ne, jotka eivät osallistuneet aseelliseen toimintaan, ovat jääneet huomiotta. Lintunen pitää tärkeänä tutkia tavallisten naisten osuutta sotaan ja heidän sodanjälkeistä arkielämäänsä.²⁹ Perustelen tutkimustyön sinnikästä jatkamista myös sillä, että sodan sivuosaan jääneistä punaisista naisista paljastuu edelleen uutta tietoa: Lintunen kertoi vuonna 2009, että sodan viimeisinä päivinä miesten mukana kohti itärajaa paenneista naisista ja kokonaisista perheistä Hennalan vankileirille joutuneista naisista kuoli alle sata.³⁰ Tuomas Hoppu nosti surmattujen naisten lukumäärän samassa yhteydessä 180 – 190:een.³¹ Keväällä 2016 vielä julkaisemattomassa liseniaattityössään³² Marjo Liukkonen on laskenut 218 leirillä teloitettua naista, joista nuorimmat olivat 14-vuotiaita.³³ Mielestäni vuoden 1918 sotaa koskevan tutkimustyön jatkaminen ei ole edelleenkään turhaa.

Ruoveteläisten vuoden 1918 sotakokemuksia ja paikallisyhteisön osallistumista sotaan ovat tutkineet sekä Tuomas Hoppu³⁴ että Petteri Systä. Systä kysyy Pro gradu-työssään millaisia erilaisia kohtaloita ja kokemuksia ruoveteläisillä oli sodan pyörteissä.³⁵ Tutkimuksessa selvitetään sotaan osallistuneiden miesten vaiheita sotaa edeltävällä ajalta, sotatapahtumien sekä jälkiselvittelyjen aikana, mutta siviilien – varsinkin naisten ja lasten – kohtaloista kerrotaan vain muutamassa kappaleessa. Nämä kappaleet herättivät oman kiinnostukseni ruoveteläisten punaleskien ja heidän lastensa kohtaloihin.

²⁹ Lintunen 2015, s. 23.

³⁰ Lintunen 2009, s. 287.

³¹ Hoppu 2009, s. 222.

³² Liukkonen, Marjo: *Rotuhygieniä innoittajana Suomen suurimpaan naismurhaan* (2016).

³³ Lapin yliopisto, 2016; KSML 2.4.2016.

³⁴ ”Maalaiskylän sota”, teoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen* (2009); ”Ensimmäisestä maailmansodasta sisällissotaan”, teoksessa *Kotiseutumme Murole* (2005).

³⁵ Systä 2012, ss. 1 – 2.

Historioitsijat ovat yleensä mieluummin tutkineet voittajien ja viranomaisten toimia kuin niitä kansankerroksia, jotka eivät päässeet parrasvalojen loisteeseen. Nykyisen kulttuurihistoriallisen tutkimussuuntauksen myötä tämä asetelma on muuttunut. Mahdollisimman monipuolisen tulkinnan rakentamiseksi koskien yhteiskunnan ja yhteisön normeja tai toimintatapoja, on huomioitava kaikkien toimijoiden osallisuus tapahtumissa. Monien muiden tekijöiden ohella tutkittavien henkilöiden sukupuoli, ikä ja sosiaalinen asema vaikuttavat tutkittavien kohtaamaan todellisuuteen, joten menneisyyden moniäänisyyden esille tuominen on tärkeää.³⁶ Tässä tutkimuksessa on tarkoitus kuulla sodassa sivuosaan jääneiden naisten ja lasten ääntä.

Vaikka vuoden 1918 sota kuuluu Suomen historian tutkituimpiin ajanjaksoihin, kansallisen tason tulkinnat ja kiistat sisällissodan syistä ja seurauksista eivät voi ratkaista kaikkia paikallisia tutkimusongelmia,³⁷ joten monet opinnäytetöiden laatijat ovat etsineet vastauksia erityisesti paikallisesti kiinnostaviin kysymyksiin; miten historiallinen ilmiö kosketti omaa kotiseutua ja oman paikkakunnan menneisyyttä? Tutkimuksessaan *Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalaissodassa punaisten puolella turvattomiksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatust Jämsässä 1918 – 1936 (2000)* on Katja Heiska selvittänyt punaorpojen integrointia yhteiskuntaan sodanjälkeisessä Jämsässä. Heiska esittelee Jämsän oman mallin, jonka mukaan punaorvoista huolehdittiin erittäin vihamielisessä yhteisössä paikallisin voimin ilman sosiaalihuollon valvontaa. Mallin perusteeksi Heiska esittää Jämsän päättäjien halun salata punaorpotilanne paikkakunnalla tapahtuneen laajan valkoisen terrorin vuoksi.³⁸ Hänen mukaansa jämsäläiset punaorvot muodostivat uuden yhteiskuntaryhmän, joka poikkesi muista kuntalaisista sekä oikeudellisesti, poliittisesti että taloudellisesti. Heiska tarjoaa lohduttoman kuvauksen Jämsän kunnan virkamiesten suhtautumisesta punaorpoihin, joita sopeutettiin paikallisyhteisöön oikeistolaisen arvojen mukaisesti.³⁹ Vertaan tässä tutkimuksessa Ruoveden kunnan toimenpiteitä Heiskan esittelemään Jämsän malliin.

³⁶ Ollila 2003, s. 46.

³⁷ Heimo 2011, s. 109.

³⁸ Heiska 2000, ss. 28 – 38.

³⁹ Heiska 2000; Heiska 2006.

Pilvi Orasuo tutkimuksessa ”*Sillä rahalla ei voi tulla toimeen jos ois kuinka hyvä laskupää.*” *Punaorpojen avustaminen Kuopiossa 1918 – 1933 (2014)* kuvaillaan Kuopion kaupungin punaorpoja ja kaupungin viranomaisten huoltotoimenpiteitä. Tutkimuksessa selvitetään miten perheiden tausta vaikutti kaupungin avustustoimenpiteisiin. Kuopiossa avustettiin enimmilläänkin vain viittätoista punaorpoperhettä⁴⁰, joten Kuopion kaupungin tilanne ei ole vertailukelpoinen Ruoveden kunnan tilanteen kanssa eikä tutkimustuloksia voi soveltaa Ruoveden tapaukseen, vaikka yhtäläisyyksiä löytyykin paljon. Orasuo tutki myös, miten ryhmän koko vaikutti punaorpoihin suhtautumiseen.⁴¹ Kaarnisen mukaan erityisesti pienillä paikkakunnilla lapset kantoivat punaorvon leimaa otsassaan vielä vuosia sodan jälkeen.⁴² Heiskan mukaan punaorpojen suuri määrä paikkakunnalla johti siihen, että punaorvot määriteltiin paikkakunnalla omaksi marginaaliryhmäkseen.⁴³ Orasuo mielestä ryhmän pienellä koolla oli sama vaikutus.⁴⁴ Oma esitykseni on, että punaorpojen suuresta määrästä huolimatta – tai nimenoman siitä syystä – punaisten perheet tai punaorvot eivät Ruovedellä muodostaneet yhteiskunnallista erityisryhmää, vaan he kuuluivat paikallisyhteisöön sen luonnollisena osana.

Anna-Marjaana Kytölinna on tutkinut millaista yhteiskunnallista keskustelua valtion päätökset punaorpojen ja -leskien auttamiseksi aiheuttivat, ja miten Tampereella näitä päätöksiä toteutettiin.⁴⁵ Tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti avustustyöhön osallistuneita työväenjärjestöjä.⁴⁶ Tampere oli suuri teollisuuskaupunki, jossa vahva työväenliike oli alun perinkin toiminut aktiivisesti. Sodan jälkeen työväenjärjestöt perustivat omia avustuskanaviaan sodan johdosta heikon toimeentulon varaan jääneiden perheiden auttamiseksi. Vaikka Ruovesi kuului ennen sotaa ja sodan jälkeen

⁴⁰ Vuonna 1918 Kuopiossa oli kaupungin huollettavina 43 punaorpoa. Lukumäärä laski puoleen vuoteen 1924 mennessä. Orasuo 2014, Liite 2.

⁴¹ Orasuo 2014, s. 12.

⁴² Kaarninen 2008, s. 9.

⁴³ Heiska 2000, s. 6.

⁴⁴ Orasuo 2014, ss. 20 – 22.

⁴⁵ *Aatteen voimalla – Punaorpojen ja -leskien avustaminen Tampereella 1918 – 1925 ja työväenjärjestöjen osallistuminen avustustyöhön.* Kytölinna, 2008.

⁴⁶ Kytölinna 2006, s. 9. Tutkimuksen valtakunnallisia järjestöjä koskeva lähdeaineisto on koottu Työväen arkistosta. Kansan arkiston Suomen ammattijärjestön punavankien ja punaorpojen avustuskomitean ja Entisten punakaartilaisien keskusjärjestön punakaartien korvauskomitean tiedot puuttuvat.

työväenliikkeen aktiiviseen kannatusalueeseen,⁴⁷ Ruovedelle asti eivät valtakunnallisten järjestöjen avustusmekanismit ulottuneet.⁴⁸ Työväen keskinäinen apu rajoittui Ruovedellä satunnaisiin iltamatuloihin, joista jaettiin pieniä avustuksia suurempaa puutetta kärsiville perheille.⁴⁹

Punaorpojen kohtelua sivuaa myös Kaisa Suorannan opinnäytetyö *”Ei kai ole syyntä vuoden 1918 tapahtumat...” Punaleskien avustaminen 1918 – 1948 (2006)*, jossa tutkimuskohteena ovat myös punalesket sekä heidän avustamisensa. Sosiaalihan-
dusministeriö ryhtyi välittömästi sodan jälkeen aktiivisesti ratkaisemaan punaorpojen huolto-
ongelmaa, mutta punaleskien eläkejärjestelmä luotiin vasta vuonna 1943.⁵⁰ Ruoveden
aineistostakin voi päätellä, että sodan jälkeinen köyhyys jäi usein leskien osalta jossain
määrin pysyväksi tilaksi. Lapset kasvoivat ja lähtivät maailmalle, mutta varsinkaan
vanhimmat lesket eivät enää päässeet leivän syrjään kiinni ja jäivät köyhäinhoidon
avustettavaksi loppuelämäkseen.⁵¹ Oma tutkimukseni keskittyy kuitenkin lasten huoltoa
koskevaan kunnalliseen päätöksentekoon välittömästi sodan jälkeisinä vuosina, vaikka
äitien osuutta ei voikaan sulkea pois.

Olen käyttänyt sosiaalihan-
dusministeriön julkaiseman Huoltaja-lehden vuosien 1919 – 1924
vuosikertoja valtakunnallisten virallisten huolto- ja kasvatuseritysten päälähteenä. Sota
oli keskeyttänyt marraskuussa 1917 perustetun uuden sosiaalihan-
dusministeriön toiminnan, mutta se ryhtyi jo sodan aikana valmistelemaan sodan jälkeen odottavia kiireellisiä
toimia yhteiskuntajärjestyksen ja kansalaisten hyvinvoinnin palauttamiseksi.
Sosiaalihan-
dusministeriö oli yksi nuoren valtion suurimmista virastoista, jonka laajaan työkenttään
sotaorpojen huolto toi keväällä 1918 suuren valtakunnallisen ongelman ratkaistavaksi.⁵²
Sosiaalihan-
dusministeriön julkaisema Köyhäinhoito-lehti vaihtoi vuoden 1919 alusta nimeään

⁴⁷ Peltola 2007, s. 23.

⁴⁸ Avun organisointi oli heikkoa ja se saavutti vain suurimpien kaupunkien punalesket. Kytölinna 2006, ss. 60 – 61.

⁴⁹ Esimerkiksi TA. Mustajärven ty. Pöytäkirjat. Helvetinkolun työväenyhdistyksen pöytäkirja loppiaisenä 1919.

⁵⁰ Suoranta 2006, ss. 45 – 46; Kytölinna 2008, ss. 44 – 45.

⁵¹ RKA. Sosiaalihan-
dusministeriö. Vuoden 1918 sota-
lesket ja -orvat. Köyhäin-
hoitotilastokaavakkeet.

⁵² Böök, ”Sosiaalihan-
dusministeriö ja Suomen sosiaalihan-
dusministeriön hallinto”, *Huoltaja* 1 – 2/1919, ss. 3 – 13.

Huoltajaksi⁵³ ja laajensi ohjelmaansa köyhäinhoidosta vapaaehtoiseen hyväntekeväisyyteen, lastensuojelutyöhön sekä erilaisiin yhteiskunnallisiin huoltotoimiin. Lehti keskittyi oman linjauksensa mukaisesti yhteiskunnan heikoimpien huoltoon.⁵⁴ Sodan jälkeen lehden toimituskunnan muodostivat Ester Hällström⁵⁵, Väinö Juusela sekä Bruno Sarlin. He toimivat aktiivisesti sekä sosiaalihuollon asettamassa *Kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomiteassa*, jonka tarkoituksena oli valmistella ehdotusta sodan johdosta orvoiksi ja turvattomiksi jääneiden lasten huollon järjestämiseksi että varsinaisessa käytännön työssä köyhäinhoidon tarkastajina. Huoltaja-lehti julkaisi *Vuoden 1918 aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitean komiteamietinnön*⁵⁶, jonka mukaan punaorpo- ja lastenhuolto järjestettiin. Lehti toimi sosiaalihuollon virallisena tiedotuskanavana, ja vuosina 1919 – 1922 se käsitteli lähes jokaisessa numerossaan punaorpojen huoltoon liittyviä määräyksiä ja ohjeita.

Paikallisista punaorpojen huoltotoimenpiteistä kertovat kuntien arkistot. Ruoveden kunnanvaltuuston pöytäkirjat, vuosien 1918 – 1924 kunnalliskertomukset sekä lastenkotien, köyhäinhoitolautakunnan ja kansakoulujen omat arkistot kertovat kunnan päätöksenteosta, taloudellisesta tilanteesta ja paikallisista punaorpo- ja lastenhuollon ratkaisukeinoista. Ruoveden kunnan ja sosiaalihuollon välinen punaorpo- ja lastenhuollon koskeva kirjeenvaihto valaisee valtakunnallisten ohjeiden ja määräysten siirtymistä paikkakunnalle. Ruoveden paikallishistoriateoksessa⁵⁷ kuvaillaan varsin seikkaperäisesti vuoden 1918 sota-aikaa sekä kunnan taloudellista kehitystä, poliittisia suhteita ja köyhäinhoitoviranomaisten toimia tutkittavana ajanjaksona.

⁵³ Nimi viittasi sosiaalihuoltoon ja ennakoiti tulevia lakiuudistuksia. Huoltaja-nimisenä lehteä julkaistiin vuoteen 1976 asti, jolloin nimi vaihtui Sosiaaliturvaksi, ja vuodesta 2009 lehteä on julkaistu nimellä Sosiaalietiö. Huoltaja-säätiö 2016.

⁵⁴ Böök, ”Sosiaalihuolto ja Suomen sosiaalipoliittinen hallinto”, *Huoltaja* 1 – 2/1919, s. 2. Lehden mukaan köyhäinhuuto- ja lastenhuollon lopettaminen ja siirryttävä vaivahoidosta edistyneempään köyhäinhuoltoon kohti avuntarvitsijan ihmisarvoista kohtelua. Kansakunnan menestykselle välttämätön heikkojen suojeleminen ja auttaminen nähtiin tärkeänä yhteiskunnallisena tehtävänä. Tavoitteena oli poistaa köyhäinhoidon tarpeeseen johtavat yhteiskunnalliset epäkohdat ja yleiset paheet. Huoltaja-säätiö 2016.

⁵⁵ Ester Hällström oli yksi Koteja Kodittomille-yhdistyksen perustajajäsenistä. Yhdistys loi sodan jälkeen punaorpoille tarkoitettua sijaiskotiverkoston Pohjanmaalle. Kaarninen 2008, ss. 61 – 86.

⁵⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhuoltotoimisto. Sotaorpojen huoltoon koskevat asiakirjat. Vuoden 1918 aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea. Komiteamietintö 1919: No 11.

⁵⁷ Vesanen, Pentti & Kontio, Kimmo: *Ruoveden historia 1865 – 1939. Vanhan Ruoveden historia III:7* (1994).

Monella paikkakunnalla vuosi 1918 oli pitkään vaiettu aihe. Myös ruoveteläisten punaorpojen lapsuusmuistoja on vaikea löytää. Suomen Kansanrunousarkiston, Työväen Arkiston, Kansan Arkiston ja Suomen kansanperinteen arkiston vuotta 1918 koskevista muistitietokokoelmista löytyi vain muutamia punaorpojen tai lapsuutta Ruovedellä koskevia muisteluja. Marja Jylhä, Antti Hervonen ja Päivi Juurinen ovat 1990-luvun puolessa välissä keränneet laajan haastatteluaineiston⁵⁸ pitkäikäisten tamperelaisten ”vanhimmista vanhimpia” keskuudessa. Haastatteluissa pyydettiin muistelemaan myös vuoden 1918 tapahtumia, jolloin haastateltavat olivat olleet 11 – 15-vuotiaita. Vaikka haastateltavista yli puolet oli kotoisin Tampereen ympäristökunnista, ei joukossa ollut ruoveteläisiä muistelijoina kuin muutama. Etsin muistelijoina myös paikallislehden ilmoituksella ja *Ruoveden historiaa*-nimisestä Facebook-ryhmästä, mutta vain yksi vankileirillä 1918 surmansa saaneen lapsenlapsenlapsi ilmoittautui auttamaan aineiston keräämisessä. Luultavasti vilppulalaisen, kurulaisen tai teiskolaisen punaorvon lapsuusmuistot eivät kovin paljon eroa ruoveteläisten lasten muistoista, mutta päädyin ottamaan tutkimukseen mukaan eri muistitietoaineistoista vain Ruovedellä lapsuutensa viettäneet.

Arkistoissa säilytettävän aineiston käyttöä historiantutkimuksessa säätelevät arkistotietolaki, laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta sekä henkilötietolaki. Historiantutkimus saattaa rikkoa myös tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta ja tutkittavien suostumusta koskevia periaatteita. Alle sata vuotta vanhojen henkilörekisterien käyttö on luvanvaraista. Henkilötietolain mukaan henkilön poliittista vakaumusta sekä häneen mahdollisesti kohdistettuja sosiaalihuollon toimenpiteitä koskeva tieto on tutkimuskäytön ulkopuolella kokonaan kiellettyä. Salassa pidettävät henkilötiedot eivät saa paljastua ulkopuolisille. Päävastuu tutkimusetiikasta on aina tutkijalla; miten hän käsittelee käyttämiään aineistoja ja millä tavoin hän tutkimuskohteistaan kirjoittaa.⁵⁹ Tässä tutkimuksessa punaorpojen isät ja muut sodassa kuolleet sukulaiset esiintyvät tutkimuksessa oikeilla nimillään. Sotatoimien seurauksena menehtyneiden punakaartilaisien nimet ovat jo vuosia olleet julkisia Suomen

⁵⁸ Aineisto sisältää 241 haastattelua. Juurinen, Hervonen & Jylhä 1998, s. 119.

⁵⁹ Vehkalahti, 2013.

sotasurmat 1914 – 1922-nimitiedostossa eikä heidän nimiensä muuttamisesta olisi mitään hyötyä. Leskille ja lapsille olen keksinyt uudet nimet, jotta heitä ei voi tutkimuksesta tunnistaa. Nuorimmatkin tutkimuskohteena olevat punaorvot täyttävät tämän tutkimuksen valmistumisvuonna 98 vuotta enkä tiedä kuinka moni heistä vielä elää. Ruovedellä elää kuitenkin lukuisia punakaartilaisten jälkeläisiä useassa sukupolvessa, ja heidän yksityisyyttään kunnioittaakseni olen päättänyt salaamaan leskien ja lasten nimet.

Analysoin tutkimuksessani pääasiassa kahden ruoveteläisen punaorvon Sylvi Røykkeen (s. 1910) ja Yrjö Idmanin (s. 1909) Työväen arkiston ja Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanperinteen arkiston 1960-luvun puolella välissä tallennettuja muistelukirjoituksia. Muistelijat esiintyvät tutkimuksessa omalla nimellään, sillä molempien teksteissä näkyy selkeästi halu kertoa tuleville sukupolville miten he sodan ja sen seuraukset tahoillaan kokivat. Jo kertojaksi asettuminen kertoo Pöysän mielestä kertojan aktiivisesta toimijuudesta, joka vääryyttä omasta mielestään kokeneelta on puuttunut kerronnan kohteena olevassa tilanteessa⁶⁰ – Sylvin ja Yrjön tapauksessa heidän lapsuudessaan. Kummallakaan ei ole jälkeläisiä Suomessa. Yrjö Idman on kuollut Kanadassa, ja Sylvi Røykkee lapsettoman Tampereella.⁶¹

Punaisen puolen muisteluperinteen tulkinnan päälähteenä olen käyttänyt Ulla-Maija Peltosen väitöskirjaa *Punakapinan muistot (1996)*, jossa hän käsittelee työväen muistelukerronnan muotoutumista vuoden 1918 jälkeen. Ulla-Maija Peltonen on tutkinut ansiokkaasti sisällissodan muistamista ja unohtamista, vankileirikokemusten yksityistä ja julkista kerrontaa sekä muistitiedon metodologisia kysymyksiä. Sylvi Røykkee ja Yrjö Idman ovat osallistuneet Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston sekä Työväen muistitietotoimikunnan muistitiedon keruihin⁶²

⁶⁰ Pöysä 2015, s. 136.

⁶¹ Mäkinen Raimo 27.10.2014; Pöyhölä, Jaakko 1989, s. 35.

⁶² Sylvi lähetti lähes identtisen kertomuksen kumpaankin arkistoon. Tällaisia kirjoittajia oli yhteensä 16, jotka olivat Peltosen mielestä ahkeria kirjoittajia ja kertojia ja he osallistuivat yleensä muihinkin perinnekeruihin. Peltonen 1996, s. 108. Sylvi asui aikuisena Tampereella ja kirjoitti ahkerasti myös *Tammerkoski*-nimiseen kotiseutulehteen. Esimerkiksi Tammerkoski 1964, ss. 107, 303; 1965, ss. 182, 278.

1960-luvun puolella välissä⁶³. Peltosen mukaan sotakokemuksistaan kertovilla oli tarve tulkita omaa historiaansa, sillä he painottivat kirjoittavansa totuudenmukaisesti, kritisoivat vallitsevaa historiankirjoitusta ja halusivat oikaista oletettujen lukijoidensa käsityksiä argumentoimalla omia näkemyksiään painokkaasti.⁶⁴ Kohtalaisen suppeaa muistelukirjoitusaineistoani tulkitsen Jyrki Pöysän kehittämällä lähilukumenetelmällä, jonka avulla etsin erilaisia kerrotun toimijuuden muotoja kummankin muistelijan lapsuuskuvauksista.

1.1.3. Tutkimuksen teoriataustaa

Sosiaalhistoria tarkastelee yhteiskunnan muodostumista ja sen toimintaa sekä ihmisten yhteiskunnallista tai yhteisöllistä toimintaa. Yhteiskunnan toimimattomuudesta seuraa puolestaan sosiaalisia ongelmia, jotka syntyvät, kun erilaiset uhkatekijät sotkevat yhteiskunnan sisäisen järjestyksen. Sosiaalhistoria tutkii miten ihmiset ajautuvat köyhän asemaan, avun tarpeeseen, ja miten yhteiskunta ratkaisee vähäosaisten toimeentuloon liittyviä ongelmia.⁶⁵ Punaorvot muodostivat Ruovedellä sosiaalisen ongelman, sillä punalesket olivat köyhiä, joista kunta joutui huolehtimaan. Köyhyys on tyypillinen sosiaalinen ongelma, joka syntyy jonkin arvaamattoman katastrofin – kuten sodan – tuloksena. Paikallisyhteisössä ilman riittävää toimeentuloa jääneiden lasten suuri määrä mullisti kunnan köyhäinhoidon moneksi vuodeksi. Agraariyhteiskunnassa yleensä työkyvyttömyys suisti perheen köyhyysrajan alapuolelle,⁶⁶ joten pohjoishämäläisessä maaseutupitäjässä vuosisadan alussa köyhyyteen johtava katastrofi oli perheen elättäjän menettäminen.

Vaikka köyhyys oli yleistä koko Suomessa, punaorpoperheet käsittivät vain pienen osan väestöstä. Eriarvoisuuden vuoksi vähäosaiseksi jäänyt väestönosa määritellään marginaaliseksi ryhmäksi. Marginaalisuutta ei välttämättä ratkaise ryhmän koko, vaan

⁶³ Vuosi 1965 oli poliittisesti kiihkeää aikaa Suomessa; vasemmisto sai suuren vaalivoiton eduskuntavaaleissa, Eino S. Revon vasemmistolainen äänenpaino vaikutti Yleisradiossa ja ensimmäiset antologiat vuoden 1918 sodasta ilmestyivät. Pöysä 2015, ss. 99 – 100. Keskustelun hävinneen osapuolen totuudesta oli aloittanut jo Väinö Linna vuosina 1959 – 1963 *Täällä Pohjantähden alla*-trilogiallaan.

⁶⁴ Peltonen, U-M. 1996, ss. 70, 132 – 133; Latvala 2005, ss. 25 – 26, 35; Pöysä 2015, s. 88.

⁶⁵ Haapala 1989, ss. 88 – 90.

⁶⁶ Haapala 1989, s. 90.

marginaaliryhmällä tarkoitetaan joukkoa, joka on jäänyt yhteiskunnassa syrjään joko poikkeavien arvojen tai tietoisesta syrjinnän tuloksena.⁶⁷ Muodostivatko Ruoveden punaorvat marginaalisen ryhmän? Jäivätkö he syrjään paikallisyhteisössä? Tutkimuksen tarkoituksena on nostaa esiin vähemmistöön jääneiden köyhien ja sodassa hävinneiden historiaa, jota ilman ei Haapalan mukaan voida selittää voittajankaan toimintaa.⁶⁸

Mentaliteettihistorian kiinnostuksen kohteena ovat nimenomaan käyttäytymisen tiedostamattomat ja arkipäiväiset muodot.⁶⁹ Peltonen korostaa mentaalihistorian tuovan historiantutkijoiden tutkittavaksi kokonaan uusia elämänalueita nostamalla tavalliset kansalaiset ja heidän aiemmin vähemmän tärkeäksi koetun arkielämänsä tutkijalle merkitykselliseksi erityisesti siksi, ettei siihen tietoisesti ole pyritty vaikuttamaan. Vähäväkisten kokemusten huomioiminen lisää myös historiantutkimuksen demokratiaa ja kohottaa alistetussa asemassa olevien omaa tietoisuutta.⁷⁰

Historiantutkimus suuntaa perinteisesti huomionsa vallanpitäjiin ja yhteiskunnan rakenteisiin. Alistetussa asemassa tai yhteiskunnan marginaalissa elävään väestöosan sosiaalishistorialliseen tutkimukseen⁷¹ liitetään usein mikrohistoriallinen lähestymistapa, jossa tutkitaan ajallisesti tai alueellisesti rajattuja ilmiöitä tai ihmisjoukkoja, jolloin on mahdollisuus saada tietoa myös virallisen historiankirjoituksen ulkopuolelle jääneistä ilmiöistä. Nykyisen kulttuurihistoriallisen tutkimusotteen huolena ei pidetä enää tutkittavien ilmiöiden yleistettävyyttä, vaan tarkoituksena on yksittäistapauksien avulla avata näkökulma tutkittavaan aikakauteen, muutosprosessiin tai ihmisten elinehtoihin. Tarkasti rajatun aineiston perusteella on mahdollista pohtia suurempia kysymyksiä tai tulkintoja kyseisestä aikakaudesta.⁷² Mikrohistoriallinen tutkimusote keskittyy tällaisten suppeampien tutkimuskohteiden tai yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien tarkasteluun.

⁶⁷ Haapala 1989, s. 94.

⁶⁸ Haapala 1989, s. 95.

⁶⁹ Peltonen, M. 1992, ss. 15 – 16.

⁷⁰ Peltonen, M. 1992, ss. 17; 29 – 32.

⁷¹ Lähestymistapaa kutsutaan sosiaalishistoriassa nimellä ”History from below”. Haapala 1989, s. 19.

⁷² Ollila 2010, s. 99; Fingerroos & Haanpää 2006, s. 30.

Matti Peltosen mielestä mikään pieni ja paikallinen ei ole mikrora luonnostaan eikä mikron ja makron välinen suhde merkitse toimijan ja rakenteen tai yksilön ja yhteiskunnan välistä vastakkaista suhdetta, vaan makro viittaa rakenteisiin, joissa institutionalisoituneet säännöt ja ohjeet sekä toimijoiden omaksumat käytännöt pätevät laajalla alueella.⁷³ Mikron ajatellaan sopivan rajoitettuun aikaan ja tilaan, sillä mikrohistoria rajaa tutkimuskohteen poikkeavalla tavalla. Pienen paikallisyhteisön tutkimus ei ole automaattisesti mikrohistoriallista tutkimusta, sillä mikrohistoria kyseenalaistaa paikallisen ja yleisen suhteen ja keskittyy erikoiseen tai poikkeukselliseen ilmiöön, joka tuo esiin jotain uutta tyyppillisinä pidettyihin normeihin tai ajatusmalleihin. Mikro- ja makrosuhteen spatiaalisuutta korostetaan muuttamalla tutkimuksen mittakaavaa tarkastelemaan alaltaan pienempää ilmiötä.⁷⁴ Suuri määrä punaorpoja loi sekä Ruovedellä että Jämsässä erikoisen poikkeustilan kunnalliseen köyhäinhoitoon. Ruovedellä noudatettiin sosiaalihuollon ohjeita ja valtakunnallisia käytäntöjä sekä kohdeltiin punaleskiä ja heidän lapsiaan suhteellisen neutraalisti. Jämsässä ongelman salaamiseksi kehitettiin kotikutoinen ratkaisumalli, joka poikkesi monen muun kunnan käytännöistä. Tutkimuskohteena olevat kunnat tulkitivat valtakunnallisia ohjeita kumpikin omalla tavallaan.

Mikrohistorian metodologia lähenee muistitietotutkimusta⁷⁵. Muistitietotutkimuksessa pyritään laajentamaan tulkintoja menneisyydestä, sillä sen avulla voidaan hankkia tietoa erilaisista pienistä ilmiöistä tai näkökulmista, kuten tavallisten ihmisten arjesta, marginaaliryhmien elintavoista, virallisen historiankirjoituksen unohtamista henkilöistä tai tapahtumista, joista ei ole jäänyt jäljelle kirjallisia lähteitä. Muistitietotutkimus viittaa akateemisen tutkimuksen ohella myös maallikoiden tuottamiin menneisyyden tulkintoihin. Muistitieto voi olla tutkimuksen lähde, kohde, aineiston tuottamisen väline tai tutkimukseen lisäväriä tuova näkökulma.⁷⁶

⁷³ Peltonen, M. 2006, s. 155.

⁷⁴ Peltonen, M. 2010, s. 138.

⁷⁵ Englanniksi 'Oral history'. Suomalainen muistitietotutkimus käyttää lähteinään haastatteluaineistojen lisäksi kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen laajasti myös erilaisia kirjoitettuja muistitietoaineistoja. Fingerroos & Haanpää 2006, ss. 26 – 27.

⁷⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, ss. 27 – 31.

Suomalaista muistitietotutkimusta määritellään selittävästä, ymmärtävästä ja kriittisestä näkökulmasta. Kaikki tutkimus, kuten myös muistitietotutkimus on kriittistä tieteellistä tutkimusta. Vaikka muistitietoa käytetään yleensä tutkimusta elävöittävästä ja täydentävänä aineistona, voidaan muistitiedon avulla myös selittää erilaisia menneisyyden ilmiöitä. Ymmärtävä muistitietotutkimus pyrkii tulkitsemaan menneisyyttä yleensä vahvasti subjektiivisen ja monimerkityksisen rekonstruktion analyysin avulla.⁷⁷ Muistitiedon avulla voidaan selvittää miten tutkimuksen kohteena olevat ihmiset ovat ymmärtäneet oman tilanteensa ja miten he siitä kertovat.⁷⁸ Muistitieto kertoo tutkijalle enemmän tapahtumien merkityksestä kuin itse tapahtumista.⁷⁹ Tässä tutkimuksessa ei muistitiedon avulla pyritä selvittämään punaorpojen lapsuuden tapahtumia, vaan sitä, millainen merkitys sotatapahtumilla, häviäjän puolelle leimautumisella ja isän menettämällä muistelijalle oli. Muistitiedon avulla voin saada lisätietoa punaorpojen lapsuuden arjesta, jota ei viranomaislähteisiin ole kirjattu.⁸⁰

Muistitietoa käytettäessä on otettava kantaa siihen, antaako muistitieto todellisen kuvan menneisyydestä. Kalelan mukaan historiantutkijan tehtävä on sekä vakuuttaa lukijat saavuttamansa historiatiedon merkittävydestä sekä tehdä oikeutta tutkimuksensa kohteena olleille ihmisille. Tähän tavoitteeseen on aiemmin pyritty lähdekritiikin avulla, jolloin tutkijat ovat siivilöineet löytämistään lähteistä totena pitämänsä tiedon sekä hylänneet totuudenvastaiset tiedot. Tavoitteena oli rakentaa historiankirjoitus jäänteinä käytettyjen lähteiden perusteella ja esittää tarkka kuvaus tutkittavan asiantilan tai ilmiön todellisesta luonteesta. Lähteinä käytettyjen asiakirjojen tehtävänä oli todistaa niistä tapahtumista, joissa asiakirjat itse olivat osana. Viime vuosikymmenien aikana syntyneet ”uudet tarinat” käyttävät monipuolisempia menetelmiä, sillä arkistolähteiden rinnalla käytetään lukuisia erilaisia lähdeaineistoja. Pelkän todenmukaisen ja varman tiedon tavoitteesta on luovuttu ja ryhdytty puhumaan mahdollisimman hedelmällisestä tiedosta, jolloin lähteet eivät ole enää pelkästään

⁷⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, ss. 36 – 40.

⁷⁸ Kalela 2000, s. 108.

⁷⁹ Portelli 2006, s. 55.

⁸⁰ Tuomaala 2004, s. 36.

luotettavia tai epäluotettavia, vaan eri tavoin informatiivisia.⁸¹ Mennyt todellisuus on kadonnut, ja viranomaisten keräämät tilastot ja dokumentit kertovat oman totuutensa vuoden 1918 sodan seurauksista, mutta muistelijat tuovat esiin sen totuuden, joka yhteiskunnan taholta haluttiin unohtaa. Absoluuttisen historiallisen totuuden selvittäminen on mahdotonta. Sodan jälkeen orvoiksi jääneiden lasten lukumäärää tai kohtaloita ei kaikkialla edes yritetty kirjata virallisiin tilastoihin. Myöhemmät tutkijat ovat joutuneet keräämään tietoja useasta eri lähteestä eikä lopullista varmaa tietoa sodan jälkeen orvoiksi jääneistä lapsista voida saavuttaa. Esitän tässä tutkimuksessa kuitenkin, että sosiaalihuollituksen tallentamat tilastot punaorpojen lukumäärästä eivät kerro totuutta, sillä voittajien kannalta totuus saattoi olla liian kiusallinen.

Tutkin vuoden 1918 sotaa punaorvon näkökulmasta, heidän muisteltua lapsuuttaan ja muistin varassa rakennettua lapseutta⁸². Tutkimukseni kohteena eivät ole lapsen kokemukset, vaan aikuisen muistot lapsuudesta ja siitä kertova muistelukerronta. Sotajan lapseuden tarkastelu muisteluissa laajentaa käsitystä lapsesta menneisyyden kokijana ja historiallisena subjektina yhteiskunnallisessa kontekstissa, jolloin lapset nähdään aktiivisina toimijoina ja oman tilansa määrittelijöinä.⁸³ Kertomuksissa muistelijoiden toimijuus on eritasoista; toiminnan tasolla he ovat kertomuksen henkilöitä, jotka toimivat kertomuksen sisällä, mutta he ovat myös kertomuksen esittäjiä, jolloin he edustavat itseään kertomuksen ulkopuolella.⁸⁴ Tapahtumahetken ja muistelemisen välille jää ajanjakso, jolloin kertomuksen ´minä´ vanhenee ja unohtaa, kuulee muualta omiin kokemuksiinsa liittyvää lisätietoa, palauttaa tapahtumia mieleen ja kertoo kokemuksistaan eri yhteyksissä. Hänen maailmankatsomuksensa tai yhteiskunnallinen asemansa saattaa vaihtua. Kaikki ajassa tapahtuneet muutokset vaikuttavat muistelukirjoituksen sisältämiin tapahtumakuvauksiin, jolloin niiden taustalla olevaa totuutta on vaikea arvioida.⁸⁵

⁸¹ Kalela 2000, ss. 89 – 93; Latvala 2005, s. 31.

⁸² Muistelukerronnassa lapseus määritellään aikuisen esittämäksi tulkinnaksi yleisluontoisesta lapsuuden kokemuksesta. Savolainen 2015, s. 13.

⁸³ Savolainen 2015, s. 15; Markkola 2006, ss. 113 – 115.

⁸⁴ Pöysä 2015, ss. 135 – 138.

⁸⁵ Pöysä 2015, ss. 79 – 89, 100.

Analysoin muistelukerrontaa Jyrki Pöysän esittelemän lähilukumenetelmän avulla. Pöysä ei itsekään pidä menetelmää varsinaisena metodina, mutta se soveltuu mielestäni hyvin lyhyiden tekstikokonaisuuksien analysoimiseen. Lähiluvun valinta on itselleni, kuten myös Pöysälle, aineistopoliittinen ratkaisu, sillä käytettävissäni on vain muutamia lyhyitä muistelutekstejä. Lähiluku määritellään joukoksi tutkimussuunnitelmaan liittyviä valintoja, jolloin suppean esimerkkijoukon avulla pyritään tuottamaan ennakkoon tiedettyjä käsityksiä toistavan aineistokuvauksen sijasta aiemmista tulkinnoista poikkeavaa tietoa, sillä aiemman tutkimuksen saavuttama vakiintunut tieto pyrkii peittämään kunkin uuden tulkintaprosessin tarjoaman tiedon asettumalla uuden tiedon eteen jo tulkituksi empiriaksi.⁸⁶

Lähiluku on konkreettinen lähestymistapa muistelukirjoitusten tulkintaan. Tarkoituksena on tarkastella tekstiä kokonaisuutena, joka muodostaa merkitysjärjestelmän sekä usein ajallisesti etenevän kaaren, joka päättyy jonkinlaiseen loppulauselmaan, sulkeumaan.⁸⁷ Tekstistä tutkitaan vain siitä välittömästi ilmenevä ja pyritään sulkemaan pois kaikki muu ulkoinen lähdeaineisto.⁸⁸ Lähiluvun avulla analysoin muisteluista erityisesti Sylvin ja Yrjön omaa roolia ja asemaa sekä ´toimijuutta´. Kertojien toimijuus on voimakkaasti muistamisen ja koettujen traumojen sävyttämää. Kilpakirjoitukseen ja muisteluun osallistumista pidetään ´todistuksena´, vallitsevan historiankirjoituksen korjaamisena, mutta myös oman toimijuuden vahvistamisena ja omaa elämää koskevan ymmärryksen lisääjänä.⁸⁹

Tässä tutkimuksessa muistitietoa käytetään antamaan ruoveteläiselle punaorvolle oikeus tulla muistetuksi. Alapuron mielestä paikallisten ja valtakunnallisten prosessien suhdetta voidaan lähestyä myös perspektiivin näkökulmasta: paikalliset prosessit eivät ole vain makroprosessin alataso, vaan perspektiivi suuriin makroprosesseihin. Suuret kokonaisuudet voidaan nähdä aivan toisin, jos lähtökohdaksi otetaan yksilöiden selviytymiskeinot ja ilmiöt kokemaan joutuneiden ihmisten henkilökohtaiset kohtalot.

⁸⁶ Pöysä 2015, s. 157.

⁸⁷ Pöysä 2015, ss. 30, 37.

⁸⁸ Esimerkiksi tiedot kirjoittajan elämänvaiheista tai muu kirjallinen materiaali, kuten kirjeet ja päiväkirjat. Pöysä 2015, s. 33.

⁸⁹ Pöysä 2015, ss. 142 – 143.

Silloin kylien ja kujien tapahtumat ovat itsessään ja sellaisenaan tärkeä luku koko maan historiaa.⁹⁰ Paikallishistorioiden sisään- ja poissulkeva vaikutus näkyy punaleskien ja heidän perheidensä asemaa selvitettäessä; osa yhteisön jäsenistä kuuluu tiiviisti yhteisöön, osa heistä saattaa jäädä sosiaalisista, taloudellisista, etnisistä tai uskonnollisista syistä paikallisyhteisön ulkokehälle.⁹¹ Jos tutkimus ei rajoitu vain virkamiesten ja talollisten toimiin, vaan tuo esiin myös kyläkuntien vähäväkiset, lisää paikallisuus tutkimuksen heterogeenisyyttä.⁹² Etsittäessä ratkaisumalleja punaorpokysymykseen, syntyi valtakunnallinen järjestelmä; poliittisten ja muiden aatteellisten vaihtoehtojen kokonaisuus, jonka osaksi yksittäinen paikkakunta omine suuntauksineen, jännitteineen ja ristiriitoineen kiinnittyi. Tutkiessani Ruoveden punaorpokysymyksen ratkaisukeinoja sekä punaorpojen henkilökohtaisia kokemuksia, selvitän paikallisyhteisössä ilmenevien mahdollisten ristiriitojen vaikutusta valtakunnan politiikan – sodan voittajien – määrittelemässä kehityksessä.⁹³

1.2. Punaorpo-ongelma

Punaorpojen suuri määrä muodosti koko Suomessa, mutta erityisesti sodassa eniten menettäneissä paikallisyhteisöissä sosiaalisen, taloudellisen, poliittisen sekä moraalisen ongelman. Sosiaalinen ongelma aiheuttaa häiriötilan yhteiskunnan sisäisessä järjestyksessä. Yleensä taloudellisen eriarvoisuuden ja sen myötä elinolojen huononemisen vuoksi jokin yhteiskuntaluokka ei saavuta yhteiskuntajärjestyksen säilymisen kannalta asetettuja riittäviä tavoitteita. Eriarvoisuuden lisääntymisen ja tasa-arvon tavoitteen lisäksi sosiaalisessa ongelmatilanteessa on kysymys hallinnasta, sillä ongelmien ilmeneminen ja niiden ratkaisumallit kertovat siitä kuinka yhteiskunta toimii ja kuinka julkista valtaa käytetään.⁹⁴

Köyhä ei tule omillaan tai perheensä avulla toimeen, vaan tarvitsee yhteiskunnan apua selviytyäkseen. Sosiaalisen ja taloudellisen ulottuvuuden lisäksi köyhyydellä on myös

⁹⁰ Alapuro 2010, s.160.

⁹¹ Markkola & al. 2014, s. 18

⁹² Peltonen 2010, s. 137.

⁹³ Alapuro 2010, ss. 153, 237 – 241.

⁹⁴ Haapala 1989, ss. 88 – 89.

kokemuksellinen ulottuvuus. Kokemukselliseen ulottuvuuteen liittyvät tilanteet ja tapahtumat, joissa köyhyys ilmenee ja siitä kertovat köyhyyteen liittyvä käyttäytyminen, mielikuvat, asenteet ja köyhän itsensä kokema kuva omasta itsestä ja toiseudesta suhteessa paremmin toimeen tuleviin.⁹⁵ Köyhyyden yleisin syy oli työkyvyttömyys, sillä toimeentulo on riippuvainen perheen elättäjän työkykyisyydestä.⁹⁶ Maaseudun punaorpopereiden isät olivat pääasiassa maataloustyöväkeä eli tilattomia, joiden enemmistö ei normaalioloissakaan tullut taloudellisesti riittävän hyvin toimeen.⁹⁷ Sodan jälkeen koko Suomessa oli joka toisessa punaorpopereessä vähintään kolme lasta, joita äiti ei pystynyt yksin elättämään.⁹⁸ Köyhyys paheni huomattavasti verrattuna sotaan edeltävään tilanteeseen, sillä köyhyys lisääntyi siellä, missä siitä kärsittiin jo ennestään. Etenkin maaseudun työväestö joutui köyhäinhoidon avustusten varaan, ja 73 % punaorpopereistä luokiteltiin köyhiksi.⁹⁹ Ennen sotaan kuntien köyhäinhuito-omenoja olivat jo kasvattaneet työttömyys, elintarvikepula ja inflaatio, ja sodan runtelemissa alueilla elintarvikepula kärjistyi entisestään.¹⁰⁰ Punaorvoista tuli erityisesti Etelä-Suomen ja Viipurin läänin maalaiskuntien köyhäinhoidon ongelma, sillä näillä alueilla punaorvot lähes kaksinkertaistivat avustettavien lukumäärän.¹⁰¹

Punaorpokysymys poliittisena ongelmana syntyi huoltokomitean esittämän ratkaisumallin myötä, jonka mukaan ensisijaisena tavoitteena oli erottaa punaisten ja valkoisten orpolasten huolto huoltajan poliittisen vakaumuksen perusteella. Valkoisten sotaorpojen huolto- ja elatuskysymystä ratkaisemaan asetettiin heinäkuussa 1918 toinen komitea, joka virallisesti erotti punaisten ja valkoisten orvoksi jääneiden jälkeläisten huollon toisistaan. Voittajaosapuolen orpolasten huolto ratkaistiin kirkon ja valtion tuella leskeneläkkeellä, kun taas punaleskiltä evättiin oikeus eläkkeeseen, ja punaorpojen huolto alistettiin kuntien köyhäinhoidon tuen varaan. Valkoisten leskille ja

⁹⁵ Virkkunen 2010, s. 25.

⁹⁶ Haapala 1989, ss. 89 – 90; Haapala 1995, ss. 200, 202.

⁹⁷ Punakaarteihin oli liittynyt nimenomaan maaseudun tilatonta työväkeä. Kaarnisen mukaan 54 % punaorvoista oli maaseudun työväestön lapsia. Kaarninen 2008, s. 21. Haapalan esittämän ammattijaotuksen mukaisesti orpolasten vanhemmista oli 47 % maalaistyöväkeä. Haapala 1995, s. 202.

⁹⁸ Haapala 1995, s. 202; Pulma 1987, s. 134.

⁹⁹ Pahimmillaan vuonna 1918 köyhien kokonaismäärä oli 91 400. Haapala 1995, ss. 201 – 202.

¹⁰⁰ Pulma 1987, s. 123.

¹⁰¹ Suomen sotaorvot, 1919 s. 377; Kaarninen 2008, s. 21; Pulma 1987, s. 134.

orvoille ei köyhäinapua haluttu antaa sen nöyryyttävän luonteen vuoksi. Muutamat kansanedustajat¹⁰² vastustivat lakia punaleskiä ja -orpoja syrjivänä, mutta muutosesitys hylättiin epäisänmaallisena, sillä sotilasasiainvaliokunnan mielestä kyseessä oli kunniavelka valkoisten lapsille. Näin syntyi poliittisin perustein kaksi juridisesti eriarvoista orpolapsiryhmää.¹⁰³

Valtakunnallisesti ongelman ratkaisuun vaikuttivat sekä kansallisen yhtenäisyyden että voittajaosapuolen valkoisen identiteetin vahvistaminen, joten punaorpokysymyksestä tuli myös moraalinen ongelma. Tavoitteena oli palauttaa vanha yhteiskuntajärjestys sekä torjua hävinneen osapuolen taholta pelättävissä oleva kommunismin uhka ja työväenliikkeen uusi nousu. Moraalinen ongelma ratkaistiin sosiaalisen kontrollin ja tavoitteisiin sopivan kasvatuksen keinoin. Köyhäinhuitolautakunnat ryhtyivät valvomaan punaleskien kykyä kasvattaa lapsiaan, ja holhouslautakunnat velvoitettiin etsimään punaorvoille valkoisen voittajavallan kannalta sopivia huoltajia. Punaorvot tuli erottaa turmiollisena pidetystä ympäristöstään, jotta uuden kapinan puhkeaminen estettäisiin. Vaivahoitoasetusta soveltamalla lapset voitiin pakkohuostaanottaa myös ideologisin perustein. Näin punalesket joutuivat julkisen vallan kontrollin alaisiksi. Heitä kohdeltiin vajaanvaltaisina, joiden asuinpaikan valintaa saatettiin rajoittaa. Pysyvästi köyhäinhoidon varassa eläviltä voitiin lain mukaan myös evätä äänioikeus.¹⁰⁴ Moraalisen ongelman uhkaavuutta kuvataan vuonna 1918 Köyhäinhuitolehdessä näin:

Vielä on suuri vaara punaisten naisissa... Suurelta osin noitten naisten kodit ja niissä annettu kasvatus on syynä hirvittävän kauheaan sisällissotaamme. Punaisten raakuuksissa ennen kaikkea paljastui punaisten kotien ja näitten naisten raakuus, mikä hirvittävässä julmuudessa hakee vertaa. Yhteiskunnan ehdoton velvollisuus tästä lähtien on oleva, etteivät tällaiset hirviöt saa enää lapsia kasvattaa ja niihin istuttaa julkeaa raakuuttaan sekä kalvavaa vihaansa, joka saastuttaa lapsen koko sielunelämän. Tässä täytyy tulla luja kontrolli

¹⁰² Miina Sillanpää, O.H. Puron ja R. Itkonen. Wardi 2011, s. 32; Kytölinna 2008, ss.19 – 24.

¹⁰³ Haapala 1995, s. 202; Kaarninen 2008, ss. 16 – 17; Pulma 1987, s. 128; Wardi 2011, s. 32; Kaarninen 1990, s. 343.

¹⁰⁴ Wardi 2011, ss. 31 – 32; Urponen 1994, s. 179.

ja sen aikaansaaminen on ennen kaikkea köyhäinhoitoviranomaisten tehtävä. Kaikissa vähänkin arveluttavissa tapauksissa on lapset erotettava tällaisista hirviöistä. Yhteiskunnan etu ja säilytysvaisto jo sitä vaatii.¹⁰⁵

Katastrofin laajuus hahmottui sosiaalihuollon köyhäinhoito-osastolle syksyn 1918 aikana. Kunnille lähetetyssä kiertokirjeessä jaettiin ohjeita valtionavun anomista ja sotaorpojen huollon järjestelyä varten. Kirjeessä painotettiin ruumiillisen hoidon lisäksi huolellista ja siveellistä kasvatusta. Kasvatustavoitteeksi asetettiin hyödyllinen yhteiskunnan jäsen ja kunnan kansalainen, joka kunnioittaa laillista yhteiskuntajärjestystä ja isänmaan vapautta. Uhkakuvana maalailtiin, että orvot lähtisivät vuorostaan valtion turvallisuutta järkyttäviin hankkeisiin mukaan ja ryhtyisivät kostotoimenpiteisiin. Nälkäkuolemalla pelastamista ja tartuntatautien välttämistä pidettiin tärkeänä, mutta ennen kaikkea orvot oli autettava pois turmeltuneista ja hengeltään, ajatus- tai puhetavaltaan vahingollisista kodeistaan. Lapset oli ohjeen mukaan sijoitettava joko yksityisiin kunnan perheisiin tai lastenkoteihin. Sijoituskodit oli tarkastusten avulla todettava sekä terveysolojen ja ympäristön puolesta hengeltään sopivaksi. Ohjeissa kerrottiin sosiaalihuollon ryhtyneen toimenpiteisiin tällaisten hengeltään sopivien yksityiskotien hankkimiseksi.¹⁰⁶

Sosiaalihuollon kanta muuttui kuitenkin nopeasti. Sosiaalihuollon vt. köyhäinhoito-apulaistarkastaja Ester Hällström¹⁰⁷ piti punaorpoja syyttöminä isiensä ja äitiensä synteihin, ja hän varoitti päättäjiä, ettei heistä kasva yhteiskunnan hylkäämisen vuoksi *”katkeria ja sivistymättömiä hulttioita, joita riittäisi joka kylään ja jotka villitsisivät koko nuorison ja päästäisivät henkisen kulkutaudin uudelleen liikkeelle.”* Hänen mielestään oli isänmaallinen velvollisuus sekä kristillisten ja inhimillisten arvojen mukaista huolehtia näistä lapsista nimenomaan yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitämiseksi ja suojelemiseksi.¹⁰⁸ Inhimillisempi suhtautuminen punaorpoja kohtaan osoittaa, että kotikasvatuksen merkityksellisyys ymmärrettiin, ja leskien

¹⁰⁵ Sarlin, ”Orpojen kasvatusta. Suuri kansallinen tehtävä”, *Köyhäinhoitolehti* 2 – 3/1918, ss. 14 – 15.

¹⁰⁶ Hällström, ”Sotaorpojen puolesta”, *Huoltaja* 1 – 2/1919, ss. 17 – 18.

¹⁰⁷ Myöhemmin rouva Ester Ståhlberg.

¹⁰⁸ Hällström ”Sotaorpojen puolesta”, *Huoltaja* 1 – 2/1919, ss. 16 – 17.

mahdollisuuksia hoitaa lapsiaan kotona haluttiin lisätä. Avustamalla lasten kotihoitoa säästettiin lastenkotien perustamis- ja ylläpitokustannuksissa, joten asennemuutoksen taustalla saattoivat vaikuttaa myös taloudelliset syyt.¹⁰⁹

Haapalan mukaan ”*sosiaalisia ongelmia on helppo mitata, mutta vaikea selittää*”. Mittaaminen tuo esiin ilmiön mittasuhteet ja vaihtelun, sillä yhteiskunnan kannalta ei ole yhdentekevää millaista osaa tutkimusjoukosta esimerkiksi köyhyys koskettaa. Ongelmanratkaisutilanteessa lukumäärällä on merkitystä. Vaikka köyhyys oli yleistä koko Suomessa, punaorpoperheet käsittivät vain pienen osan väestöstä.¹¹⁰ Paikallisella tasolla punaorpojen suhteellinen osuus kunnan väestöstä, heidän absoluuttinen lukumääränsä sekä kunnan punaorpuhuoltoon käyttämä rahamäärä määritteli punaorpojen aineellisen huollon tason. Niitä seikkoja, jotka vaikuttivat kunnallisessa päätöksenteossa punaorpojen huoltoon myönnettyjen varojen suuruuteen, on vaikeampi selittää.

Välittömästi sodan jälkeen aloitettiin valtakunnallinen selvitystyö sodan seurauksena turvattomiksi jääneiden lasten määrästä. Vuoden 1919 alkuun mennessä tilastoitiin 14 145 sotaorpoa. Lähes 90 % orvoista oli punaisten lapsia.¹¹¹ Kun lukuun laskettiin leireillä tai vankiloissa vielä elossa olleiden punavankien lapset, nousivat viranomaisten arviot yli 25 000:een.¹¹² Tietojen keruun aikana lapsia syntyi, osa lapsista täytti 15 vuotta, ja osa vangituista huoltajista vapautui vankeudesta tai kuoli joko vankeudessa tai vankeudesta päästyään. Seurakuntiin kuulumattomia, kadonneita tai maasta muuttaneita huoltajia ei merkitty kirkonkirjoihin, joten sosiaalivirasto totesi turvattomiksi jääneiden lasten lukumäärän todellisuudessa ilmoitettua lukumäärää paljon suuremmaksi. Esimerkiksi Tampereella seurakuntien antaman tiedon mukaan

¹⁰⁹ Kytölinna 2008, s. 51.

¹¹⁰ Haapala 1989, s. 94.

¹¹¹ Suomen sotaorvot 1919, s. 382; Hällström, ”Sotaorpojen puolesta”, *Huoltaja* 1 – 2/1919, s. 16; Pulma 1987, s. 130; Haapala 1995, s. 201; Kaarninen 2008, s. 8; Tikka 2009, s. 221.

¹¹² Hällström, ”Suomen sotaorpojen puolesta”, *Huoltaja* 1 – 2/1919, s. 16; Hytönen, ”Suomen sotaorpojen huolto. Selonteko viranomaisten toimenpiteistä”, *Sosiaalinen aikakauskirja* 2/1920, s. 605.

turvattomia lapsia olisi ollut 383, mutta kaupungin köyhäinhoitoviranomaisten mukaan heitä oli yli 500.¹¹³

Jo toukokuussa 1918 asetti senaatti sosiaalihallituksen esityksestä komitean valmistelemaan ehdotusta sodan johdosta orvoiksi ja turvattomiksi jääneiden lasten aineelliseksi ja henkiseksi huoltamiseksi. Toukokuussa 1918 myönnettiin ensin kouluhallitukselle 200 000 markkaa ja marraskuussa sosiaalihallitukselle 500 000 markkaa sotaorpojen huoltoon. Kuntia pyydettiin kääntymään sotaorpojen huoltoasioissa sosiaalihallituksen köyhäinhoidontarkastajan puoleen.¹¹⁴ Valtio rahoitti avustustoiminnan, mutta kunnat, yhdistykset ja järjestöt huolehtivat avustusten jakamisesta. Valtion jakamat avustussummat olivat aluksi pieniä, mutta Kaarnisen mukaan tarkoituksena oli houkutella yksityisiä ihmisiä sekä hyväntekeväisyysjärjestöjä mukaan avustustyöhön valtionavun turvin. Sosiaalihallituksen tavoitteena oli myös muokata porvarillisen Suomen asenteita myönteisiksi yhteiskunnan huolenpitoa tarvitsevia punaorpoja kohtaan.¹¹⁵

Valtionapua määriteltäessä huomioitiin kunnan varallisuus sekä sotaorpojen lukumäärä suhteessa kunnan väkilukuun. Kunnille myönnettiin anomuksen perusteella valtionapua 25 – 50 % kuluista, jotka johtuivat lasten sijoittamisesta lastenkotiin, päivähoitoloihin tai yksityiskoteihin.¹¹⁶ Vaikka huoltokomitea olikin aluksi suunnitellut lasten perheistään erottamisen helpottamista lainsäädännön avulla, päädyttiin kuitenkin siihen, että oma koti oli lapselle paras hoitopaikka.¹¹⁷ Mikäli oma äiti ei syystä tai toisesta pystynyt huolehtimaan lapsistaan, suositeltiin lasten hoitamista myös yksityisissä sijaiskodeissa, mutta tällaisia koteja oli varsinkin maaseudulla vähän tarjolla.¹¹⁸ Nyt myös maalaiskuntiin ryhdyttiin perustamaan paljon uusia lastenkoteja. Kun koko maassa

¹¹³ Kaarninen 2008, ss. 17 – 18.

¹¹⁴ Juusela 1919a, s. 21; Kaarninen 1990, ss. 342 – 343.

¹¹⁵ Kaarninen 1990, s. 343.

¹¹⁶ Juusela 1919a, s. 22; Sarlin 1919, s. 87; Kaarninen 1990, s. 344.

¹¹⁷ Kaarninen 1990, ss. 343 – 344.

¹¹⁸ Juusela, ”Maaseudun lastenkodit”, *Huoltaja* 6/1919, s. 78; Sarlin, ”Sotaorpojen huollon järjestely II”, *Huoltaja* 6/1919, s. 87.

vuonna 1917 oli 19 lastenkotia, vuoteen 1920 mennessä lastenkotien lukumäärä nousi 183:een.¹¹⁹

Punaorpojen huolto saatiin järjestettyä ja ohjeistettua vuoden 1919 aikana. Vuodelle 1919 myönnettiin viisi miljoonaa ja vuodelle 1920 jo seitsemän miljoonaa markkaa käytettäväksi punaorpohuoltoon. Kunnat hakivat valtionapua nihkeästi¹²⁰, sillä punaorpoja oli sosiaalihuollon tilaston mukaan 415 kunnassa, mutta syyskuuhun 1919 mennessä vasta 22 kuntaa oli hakenut valtionapua.¹²¹ Avunhakijoiden määrä nousi vuoden 1919 loppuun mennessä 102 kuntaan. Kunnat saattoivat vieroksua valtionavun edellyttämää sosiaalihuollon tarkkaa valvontaa, ja varsinkin sosiaalidemokraattiset kunnat olivat yleensä haluttomia hakemaan valtionapua, sillä köyhäinapuna jaettu apu saattoi merkitä avunsaajalle lain mukaan äänioikeuden menetystä.¹²²

¹¹⁹ Hytönen, ”Suomen sotaorpojen huolto. Selonteko viranomaisten toimenpiteistä”, *Sosiaalinen aikakauskirja* 2/1920, s. 608; Pulma 1987, s. 132.

¹²⁰ Esimerkiksi Tampere haki valtionapua punaorpohuoltoon vuonna 1920 ja Jämsä perhehoitoa varten vasta vuonna 1925. Kaarninen 2008, s. 106; Heiska 2000, s. 50.

¹²¹ ”Sotaorpojen huolto. Valtion osuus siinä”, *Huoltaja* 19/1919, s. 295.

¹²² Kaarninen 1990, s. 347.

II PUNAORPOHUOLTO RUOVEDELLÄ

2.1. Sota jakoi paikallisyhteisön

Vuoden 1918 sotaa edeltävinä vuosina Suomi oli moneen muuhun maahan verrattuna yhtenäinen valtio, mutta elinkeinot ja asuinpaikka jakoivat suomalaisten arkielämän kahtia. Teollistumisesta ja sen aiheuttamasta muuttoliikkeestä huolimatta Suomi oli edelleen maatalousvaltainen maa. Työvoimasta 70 % sai elantonsa maataloudesta. Maanomistus jakoi suuren maalaisenemmistön kahteen ryhmään. Vaikka Suomessa oli satoja suuria tiloja, hankki maatyöväen enemmistö leipänsä toisen palveluksessa. Varsinkin Etelä- ja Länsi-Suomen suuret maatilat työllistivät paljon maatyöväkeä.¹²³

Jo ennen sotaa suomalaiset jakaantuivat kahteen poliittiseen leiriin. Vastakkainasettelu oli jyrkkää; maalaiskylissä sosialistit vetosivat työväkeen ja tilattomiin, kun taas omistava kansanosa kannatti porvarillisia puolueita.¹²⁴ Pohjois-Häme kuului ennen sotaa ja sodan jälkeen työväenliikkeen vahvaan kannatusalueeseen.¹²⁵ Vuosina 1915 – 1917 Ruoveden kunnanvaltuuston 30 jäsenestä 17 kuului porvareihin ja 13 sosialisteihin.¹²⁶ Vuonna 1917 paikallisyhteisöjen valtarakenteet ja arkielämä murenivat. Maaseudulla torpparit pelkäsivät irtisanomisia ja talolliset maanjakoa.¹²⁷ Ruovedellä elintarvikkeiden säännöstely aiheutti keväällä 1917 työläisissä voimakasta liikehdintää ja kriittiset äänenpainot nousivat kunnan elintarvikelahtakuntaa vastaan. Toukokuussa puhkesi maataloustyöväen lakko, joka kylvi epäsovua lakkolaisten, rikkureiden sekä isäntäväen välille. Lakon tuloksena solmittiin paikallinen maataloustyöläisten työaikasopimus.¹²⁸ Jo huhtikuussa työläiset julistivat nimismiehen ja poliisit erotetuiksi ja valitsivat omat järjestysmiehet heidän tilalleen.¹²⁹ Työläiset vaativat edustajiaan kuntakokoukseen ja käyttivät Systän mielestä merkittävää budjettivaltaa kuntataloudessa järjestämällä

¹²³ Haapala 2009, ss. 25 – 26.

¹²⁴ Peltola 2007, s. 17; Haapala 2009, s. 30.

¹²⁵ Aatsinki 2007, ss. 52 – 53.

¹²⁶ Vesänen & Kontio 1994, s. 370.

¹²⁷ Haapala 2009, s. 58.

¹²⁸ Systä 2012, ss. 18 – 20.

¹²⁹ Systä 2012, s. 16.

työttömyystöitä kunnan varoilla. Hopun mielestä marraskuun lakko sujui Ruovedellä verrattain rauhallisesti.¹³⁰ Ruovedellä tarjolla olleet Venäjän armeijan järjestämät vallitustyöt loppuivat ja syksyn sato oli heikko, joten nälkä kolkutteli monen mäkituvan ja torpan ovella.¹³¹ Näin paikallisella tasolla uskottavan järjestysvallan puute, jyrkästi huonontunut elintarviketilanne ja kunnallisvallan tavoittelu johtivat vapaaehtoisten järjestyskaartien kokoamiseen ja aseistautumiseen. Syksyllä 1917 työläiset ryhtyivät perustamaan omia punakaartejaan, mutta Ruoveden suojeluskunta järjestäytyi vasta tammikuussa 1918.¹³² Kun työläiset tavoittelivat omia etujaan ja suojeluskunnat suojelivat omaisuuttaan, valta luisui paikallisten järjestyskaartien käsiin.¹³³ Tammikuun lopulla 1918 sota syttyi.

Ruovedellä punakaartiin liittyi noin 500¹³⁴, ja suojeluskuntaan noin 80 miestä. Paikkakunnan sovinnollisesta ilmapiiristä saattaa kertoa illalla 31.1.1918 yritys solmia hyökkäämättömyyssopimus Ruoveden punakaartin ja suojeluskunnan välillä.¹³⁵ Sopimus vesittyi kuitenkin jo seuraavana päivänä, sillä Muroleen punakaarti ei ollut sopimukseen tyytyväinen. Hyökkäämättömyyssopimuksen suunnittelijan, Herman Järvisen määräyksestä keskitettiin Ruoveden punakaartilaiset Muroleeseen, jonne Pohjankylän ja kirkonkylän punakaartilaiset kokoontuivat. Pohjanmaalta saapuneet valkoiset ottivat kirkonkylän haltuunsa 4.2.1918. Muroleen punakaarti hyökkäsi pohjanmaalaisia vastaan Jäminkipohjan ja Paarlammen suunnista. Punakaarti joutui kuitenkin perääntymään, ja lopullisesti punaisten rintama vetäytyi kohti Tamperetta maaliskuussa.¹³⁶ Sotatoimien käynnistyttyä Ruoveden eteläisiä kyliä hallitsivat punaiset, ja kirkonkylää ja pohjoisosaa valkoiset. Sodan aikana ruoveteläiset punaiset ja valkoiset

¹³⁰ Vesanen & Kontio 1994, ss. 315 – 319; Systä 2012, ss. 26, 28.

¹³¹ Häkkinen & Peltola 2005, ss. 49 – 50.

¹³² Tikka 2006, s. 25; Haapala 2009, ss. 75 – 77; Systä 2012, ss. 25 – 26.

¹³³ Hoppu 2009, s. 92.

¹³⁴ Systä epäilee, että varsinaisia asemiehiä oli noin 350, mutta jos mukaan lasketaan hevosmiehet ja kaikki kaartin tehtävissä olleet, punakaartilaisia on voinut olla enemmänkin kuin 500. Systä 2012, s. 39. Asemiesten lukumäärä vaikuttaa pieneltä verrattuna surmansa saaneiden määrään, sillä miestappioiden (312) perusteella lähes kaikki asemiehet olisivat saaneet surmansa.

¹³⁵ Systä 2012, ss. 31 – 33.

¹³⁶ Hoppu 2005, ss. 82 – 84, 92.

eivät kohdanneet toisiaan taisteluissa. Rintaman pyyhkäistyä yli Ruoveden, pakenivat punakaartilaiset nopeasti Tampereelle.¹³⁷

Vuoden 1918 sota osoittautui verisimmäksi Pohjoismaissa siihen mennessä käydyistä sodista. Sota vaati yli 36 000 uhria, joista suurin osa menehtyi taistelujen ulkopuolella.¹³⁸ Vankileireistä muodostui väestökatastrofi, jota sodan voittajat eivät kyenneet hallitsemaan. Epäinhimillisiin olosuhteisiin eri puolille Suomea teljettiin kymmeniä tuhansia punavankeja. Vankimäärä kasvoi räjähdysmäisesti, ja leireillä virui enimmillään jopa 100 000 vankia. Vankien kohtelua, sijoittamista ja kuljettamista kymmeniltä pienemmiltä pitkin Suomea sijaitsevilta leireiltä suuremmissa kaupungeissa sijaitseviin leireihin kuvaillaan kaoottiseksi. Vankeja ei ehditty asianmukaisesti luetteloimaan vankien valtaisan lukumäärän ja toisaalta vartijoiden ja kuulustelijoiden puutteen vuoksi. Vangitsemiset jatkuivat pitkälle kesään, ja samanaikaisesti hakivat eri paikkakuntien suojeluskuntalaiset vankeja kotipaikkakunnilleen tuomittaviksi tai vapautettaviksi. Kuulustelujen aloittamisen viivästyminen koitui kohtalokkaaksi monelle punakaartilaiselle, sillä kun valtiorikosoikeudenkäynnit päästiin vihdoinkin aloittamaan, oli tuhansia vankeja jo kuollut. Vakavan elintarvikepulan vuoksi päätti senaatti elokuussa päästää osan vangeista ehdonalaiseen vapauteen odottamaan asiansa käsittelyä, jolloin vankimäärä puolittui. Leireillä kuoli yhteensä lähes 15 000 vankia, joten kaikista vuoden 1918 sodassa kuolleista sai surmansa vankileireillä lähes puolet.¹³⁹

Keväällä 1918 asetettiin jokaiselle paikkakunnalle yleisestä järjestyksestä vastaamaan suojeluskunta, jonka ensimmäisiin tehtäviin kuului alueella piileskelevien punakaartilaisien etsiminen ja rankaisu.¹⁴⁰ Ruovedellä pidätettiin vain muutamia punaisia, sillä kaartilaisien pääosa oli jo Tampereella tai ainakin matkalla sinne, joten suojeluskuntien päähuomio kiinnittyi Tampereella vangittuihin punaisiin. Tampereelle lähetettiin kirjelmä, jossa mainittiin nimeltä ne punakaartilaiset, joita ei toivottu laskettavan vapaalle jalalle,¹⁴¹ mutta Tampereella teloitettiin kuitenkin vain muutamia

¹³⁷ Systä 2012, ss. 36, 39, 42, 62.

¹³⁸ Aatsinki 2007, s. 37; Salminen 2007, ss. 41 – 42; Siltala 2009, s. 12; Tikka 2009, s. 221.

¹³⁹ Suodenjoki 2009, ss. 335 – 347; Aatsinki 2007, s. 38; Salminen 2007, s. 44; Tikka 2009, s. 221.

¹⁴⁰ Tikka 2006, s. 31; Tikka 2009, s. 405.

¹⁴¹ Hoppu 2009, s. 278.

ruoveteläisiä.¹⁴² Ruoveden sodanjälkeinen ilmapiiri oli kuitenkin rauhallinen, ja voittajat suhtautuivat sodan jälkeen punaisiin jopa poikkeuksellisen maltillisesti. Muutamaa yksittäistapausta lukuun ottamatta suojeluskuntalaiset eivät esittäneet valtiorikosoikeudenkäynneissä rangaistusvaatimuksia. Kuolemanrangaistuksia esitettiin koko Suomen tilanteeseen verrattuna keskiarvoa vähemmän. Esimerkiksi sodan aikana punakaartin tukikohtana toimineen Muroleen kylän isännät käyttäytyivät rauhallisesti. Ruoveteläisiä punaisia telotettiin sodan jälkeen jopa vähemmän kuin punaiset itse olivat tappaneet sodan aikana valkoisia.¹⁴³

Kun koko maassa tilanne rauhoittui ja valtiorikosoikeuksia varten kerätty syyteaineisto oli kerätty, lamaantui suojeluskuntien toiminta kesän ajaksi. Paikallisia esikuntia ei enää tarvittu ja suojeluskunnissa toimineet palasivat arkielämään. Syksyn lähestyessä, pahimman vihan laannuttua, pääsivät Ruovedelläkin maltilliset äänet jälleen kuuluville.¹⁴⁴ Suojeluskunnan toiminta keskeytyi sodan päättyttyä paikkakunnalla kokonaan, mutta syksyllä sen jäsenmäärä kohosi esikunnan laskelmien mukaan 250:een. Kunnan ja suojeluskunnan välit olivat jatkuvasti viileät.¹⁴⁵ Suojeluskunnan esikunta oli kokoontunut kunnantalolla, mutta vuoden 1919 uuden sosialistienemmistöisen valtuusto ei suhtautunut myönteisesti suojeluskunnan uusien tilojen rakennushankkeeseen.¹⁴⁶

Vaikka elokuussa 1918 suojeluskunnat aloittivat asetuksen perusteella uudelleen toimintansa virallisena osana rauhanaikaista puolustusjärjestelmää, suojeluskuntatyötä kohtaan tunnettiin paikoitellen haluttomuutta. Sodan jälkeiset punaisten rankaisutoimenpiteet olivat vieneet monelta maanpuolustusinnon eikä ”lahtariksi” haluttu leimautua.¹⁴⁷ Tikan mielestä suojeluskuntien sodanjälkeinen aktiivisuus oli sidoksissa paikkakunnan yleiseen valkoisen Suomen kannatukseen. Suojeluskuntien

¹⁴² Systä 2012, s. 70.

¹⁴³ Hoppu 2009, ss. 278 – 279; Systä 2012, ss. 71, 77.

¹⁴⁴ Hoppu 2009, s. 278; Systä 2012, ss. 71, 77, 82.

¹⁴⁵ Vesanen & Kontio 1994, s. 334 – 335.

¹⁴⁶ Kun kunnanvaltuusto kieltäytyi avustamasta Kerhotalon rakennushanketta vuonna 1921, syntyi suojeluskunnan ja valtuuston välille lihava riita, joka ratkesi vasta korkeimman hallinto-oikeuden päätöksellä vuonna 1924. Vesanen & Kontio 1994, s. 335.

¹⁴⁷ Tikka 2006, ss. 33 – 34.

tehtävänä oli antaa virka-apua poliisille piileskelevien punakaartilaisten, vankileireiltä paenneiden, laittomien aseiden tai viinanpolttajien etsinnöissä, kotitarkastuksissa tai erilaisissa vartiointi- ja järjestyksenvallontatehtävissä. Pohjois-Hämeessä suojeluskuntien virka-aputehtävät jäivät vähäisiksi, ja Ruovedellä suojeluskunta keskittyi enimmäkseen harjoitteluun ja urheilutoimintaan.¹⁴⁸

Vuosina 1917 – 1918 suomalainen yhteiskunta hajosi, sillä kansalaisten silmissä yhteiskunta menetti laillisuutensa eikä pystynyt puolustautumaan järjestysvallan horjumisen vuoksi. Vallasta taisteltiin kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja järjestysvalta hajosi politiikassa, taloudessa sekä ihmisten mielissä.¹⁴⁹ Sodan jälkeen Suomesta ryhdyttiin rakentamaan modernia kansalaisyhteiskuntaa.¹⁵⁰ Valtion muodostuminen, kansakunnan synty ja demokratisoituminen olivat punaorpohuollon taustalla kulkeva suuri kertomus, mutta Alapuron mielestä paikallisten yhteisöjen muokkausvoimaa ei pidä aliarvioida. Paikallisten tapa reagoida keskusvallan luomiin järjestelmiin vaikutti valtiollisten muodostelmien myöhempään rakenteeseen sekä poliittiseen päätöksentekoon.¹⁵¹ Sodan jälkeinen kunnallisuudistus demokratisoi paikallishallinnon ja kansalaisten tahto näkyi päätöksenteossa erityisesti maaseudulla.¹⁵²

Rauhan tultua ryhdyttiin kokoamaan kunnanvaltuustoja ja järjestämään kunnalliselämää ennen sotaa vahvistettujen lakien pohjalta. Kunnalliseen päätöksentekoon vaikutti nyt määräenemmistöperiaate, jonka mukaan tärkeät taloudelliset päätökset voitiin tehdä vain, jos vähintään 2/3 saapuvilla olleista valtuutetuista kannatti ehdotusta.¹⁵³ Vaikka valtakunnallisesti sosiaalihallituksen ohjeiden mukainen punaorpohuolto pyrittiin järjestämään voittajien valkoisen ideologian mukaisesti, Ruovedellä käytännön päätökset teki

¹⁴⁸ Tikka 2006, ss. 81 – 85; Vesänen & Kontio 1994, ss. 334 – 337.

¹⁴⁹ Haapala 1995, ss. 151 – 152.

¹⁵⁰ Haapalan mukaan Suomesta tuli liberaali ja demokraattinen valtio, jossa yhteiskuntajärjestyksen perustana on vapaa kansalaisuus. Kansalaisvapaudet ja kansalaisten poliittiset oikeudet toteutettiin lainsäädännössä länsieurooppalaisen perinteen mukaisesti. Suomalaisen yhteiskunnan modernisaation ideologisen pohjan muodostivat nationalismi ja sosialismi yhdessä. Haapala 1995, ss. 250 – 251.

¹⁵¹ Alapuro 2010, ss. 157 – 158.

¹⁵² Haapala 1995, ss. 252 – 253.

¹⁵³ Tuulasvaara 1965, s. 63.

sosiaalidemokraattienemmistöinen¹⁵⁴ kunnanvaltuusto. Jo ennen sotaa kunnassa vallinnut suuri vasemmistokannatus jätti sodan voittajaosapuolen altavastaajan asemaan.¹⁵⁵ Vuoden 1919 aikana valtuustossa esitettiin moneen otteeseen valtiollisten vankien vapauttamista kunnanvaltuuston omalla takauksella. 10.5.1919 asetettiin toimikunta selvittämään kaikkien valtiorikoksista vangittujen kuntalaisten vapauttamista.¹⁵⁶ Kun vuoden 1919 eduskunnan enemmistö muodostui sosiaalidemokraateista ja maalaisliittolaisista, merkitsi se Haapalan mukaan myös valtakunnan tasolla kompromissihalukkuuden nousua.¹⁵⁷ Paikallisella tasolla päättyneen sodan osapuolet joutuivat osallistumaan lakien ja ohjeiden täytäntöönpanoon paikallisten ristiriitojen ja sodanaikaisten kaunojen keskellä.

¹⁵⁴ Petäjäviedellä vasemmistoenemmistöinen kunnanvaltuusto ryhtyi ainoana koko Suomessa tutkimaan oikeusteitse sodanaikaisia punaisten murhia. Tapaukset jäivät selvittämättä, ja prosessi kiristi kunnassa punaisten ja valkoisten välit äärimmilleen. Tikan mielestä tekojen osoittaminen rikoksiksi olisi ollut vuonna 1920 täysin mahdotonta. Tikka 2006, ss. 103 – 106.

¹⁵⁵ Porvarit tyrmistyivät vuoden 1919 kunnallisvaalituloksesta: ”*Ruovedellä toimitetut kunnalliset vaalit epäonnistuivat täydellisesti.*” Vesanen & Kontio 1994, ss. 372 – 373.

¹⁵⁶ RKA. Ruoveden kunnanvaltuuston 20-vuotisjulkaisu 1908 – 1928, ss. 15 – 16.

¹⁵⁷ Haapala 1995, ss. 249 – 250.

2.2. Isät kuolivat vankileireillä

Eri tutkimusten mukaan vuoden 1918 sodassa kuoli 332 ruoveteläistä, joista punaisia oli 312, mutta vaikka kuolleiden tarkka lukumäärä¹⁵⁸ ei selviä koskaan, olennaista on, että Ruovesi menetti sodan seurauksena muiden hämäläispitäjien tavoin sekä absoluuttisesti että suhteellisesti suuren määrän nuoria ja työikäisiä miehiä¹⁵⁹, joista lähes kolmasosa oli perheellisiä. Vaikka Ruovesi oli rintamapitäjä, vain viidesosa kuolleiden kokonaismäärästä kaatui taisteluissa. Sekä valkoinen että punainen terrori jäivät Ruovedellä vähäisiksi, joten kummankaan puolen teloitustilastojen kärjessä ruoveteläiset eivät näy; punaiset tappoivat 14 valkoista ja valkoiset vain neljä punaista.¹⁶⁰

Ruoveteläisten kohtaloksi koituivat vankileirit¹⁶¹, joissa enin osa ruoveteläisistä punakaartilaisista kuoli. Leireillä ammuttiin varmasti vain 12 ruoveteläistä punakaartilaista, mutta yhteensä 214 menehtyi leireillä sairauksiin tai aliravitsemukseen ja kymmenkunta leiriltä vapauduttuaan.¹⁶² Yli puolelle punavangeista ei määritelyä tarkempaa kuolinsyytä¹⁶³, vaan heidän kohdalleen tilastoihin – myös punaorpojen kortistoihin isän kuolinsyyn kohdalle - jäi merkintä ”kuollut vankeudessa” tai ”kuollut

¹⁵⁸ Suomen sotasurmat tiedoston lukuun 333 sisältyvät sekä punaisten että valkoisten puolen vainajat. Valkoisia kaatui taisteluissa tai kuoli punaisen terrorin uhreina noin 20. Hopun, Takkisen ja Systän selvitysten perusteella epäselvyyksiä ja päällekkäisyyksiä on sen verran, että Ruovedellä kirjoilla olleiden kuolleiden kokonaismäärä vähenisi 328:aan. Systä 2012, Liite 1.; Suomen sotasurmat 1914 – 1922.

¹⁵⁹ Punaisten puolella sai surmansa vain yksi Ruovedellä kirjoilla ollut nainen; Eeva Rasila kuoli Hämeenlinnan naisvankilassa 5.7.1918. Suomen sotasurmat 1914 – 1922; Systä 2012, s. 84. Tampereen naiskaartissa kaatui yksi Ruovedellä syntynyt perheetön nainen. Hoppu 2008, Liite 2.

¹⁶⁰ Aatsinki 2007, ss. 46 – 47; Systä 2012, ss. 49, 58; Liite 2; Roselius 2006, s. 25. Paavolaisen mukaan Ruovedellä teloitettiin 15 valkoista. Paavolainen 1966, s. 320.

¹⁶¹ Vankileirit olivat sotavankilaitoksen (perustettu 14.5.1918) alaisia sotavankileirejä. Ne siirtyivät oikeusministeriön vankeinhoitolaitoksen alaisuuteen vasta 15.9.1918, jolloin niistä muodostettiin pakkotyölaitoksia. Marttinen 2015, s. 210.

¹⁶² Suomen sotasurmat 1914 - 1922; Aatsinki 2007, s. 38; Liite 1; Systä 2012, Liite 2. Ruoveteläiset vietiin Raahen vankileirille, jossa elintarviketilanne oli erityisen huono ja sairastuvuus ja kuolleisuus suuri. Raahesta hengissä selvinneet siirrettiin Tammisaareen, jossa kuolleisuus oli vielä suurempi kuin Raahessa. Moni ruoveteläinen vanki kuoli jo kuljetuksen aikana. Systä 2012, ss. 79 – 80.

¹⁶³ Kuolinsyiden selvittämisen perusongelma oli lääkäripula, ja varsinkin maaseudulla luotettava kuolinsyiden määrittely oli mahdoton tavoite. Yleensä haudattavat vainajat tuotiin sunnuntaiaamuisin kirkolle, jolloin myös tehtiin ilmoitukset papistolle. Vuonna 1918 mainittiin kuolinsyyn vain noin kolmasosalla kuolemantapauksista. 82,9 % kaikista kuolemantapauksista oli taudin aiheuttamia. Sodassa tautien leviämislle oli otolliset olosuhteet ja kuolinsyiden määrittelyn luotettavuus heikkeni entisestään. Asevelvollisten tai vankien yksityiskohtaista kuolinsyitä ei aina ilmoitettu, vaikka lääkärin määrittelemä kuolinsyyn olisi ollut olemassa. Mäkelä 2007, ss. 32, 39 – 40.

vankileirillä”. Aatsingin mukaan merkintä on tarkoittanut yleensä väkivaltaista kuolemaa,¹⁶⁴ mutta Systän ja Hopun selvitysten mukaan suurin osa ruoveteläisten punaorpojen isistä menehtyi leireillä aliravitsemukseen tai sairauteen. Vankileirit nostattivat koko Suomen punaorpomäärää, sillä leireillä menehtyi 42 % punaorpoperheen huoltajaa, ja 33 – 38 % koko Suomen punaorvoista oli leireillä menehtyneiden lapsia.¹⁶⁵

Yrjön kaksi vanhinta veljeä ja isä joutuivat sodan päätyttyä ensin Raahen vankileirille, josta heidät siirrettiin kesäkuussa Tammisaareen:

Oli kulunut lopulle kaksi kuukautta taisteluiden päättymisestä, viimein tuli kirje Raahen vankileiriltä, nyt vasta saivat vangit kirjoittaa, alkoi myös saada viedä ruokaa ja talon isännät saivat ottaa takuullaan pois vankeja. Isä kirjoitti minun tähteni ei kannata toimia mitään, vaan koittakaa poikien tähden. Veljet kirjoitti, voimamme heikkenee, koittakaa toimia nopeaan, kaikki olis tervetullutta ja että kovan kohtalon käsi kai meidät johdatti tänne. Äiti lähetti serkun viemään ruokaa, vaan kun hän pääsi Raaheen, oli saanut kuulla, että vangit oli siirretty Tammisaareen. Pian tulikin kirje Tammisaaresta, isä ja nuorin veli kirjoittaa, Arvo kuoli matkalla tänne, vaan älkää surko, hän on nyt onnellinen.¹⁶⁶

Vuoden 1918 kaltaisten kansallisten tragedioiden toisistaan irrallisetkin ilmiöt kytetään usein toisiinsa. Punavankien väkivaltainen kohtelu nostettiin kansallisesti päteväksi syyksi sodan jälkeiseen korkeaan kuolleisuuteen. Vankileirikatastrofi kytkettiin suoraan sotaan ja elintarvikepulaan ottamatta huomioon sekä kansallisesti että kansainvälisesti poikkeuksellista kulkutautien leviämistä sodan aikana ja sen jälkeen. Vuosina 1917 – 19 levinneet tartuntataudit aiheuttivat useissa maissa miljoonia uhreja vaatineen poikkeavan kuolleisuuden, mutta nämä katastrofit jäivät sotien ja vallankumousten

¹⁶⁴ Aatsinki 2007, s. 34. Hävinnyt osapuoli korosti vankien nälkää ja kärsimyksiä, sillä näin painotettiin voittajan väkivaltaa ja tehtiin myös ei-väkivaltaisesti tauteihin kuolleista aatteensa puolesta kärsineitä marttyyreja. Mäkelä 2007, s. 9.

¹⁶⁵ Kaarninen 2008, s. 20.

¹⁶⁶ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

varjoon.¹⁶⁷ Suomessa kohonnutta kuolleisuutta selitettiin elintarvikepulalla sekä vankileireillä että Etelä-Suomen asutuskeskuksissa eikä kulkutautikuolleisuus sopinut kummankaan osapuolen mielikuvaan sodan seurauksista. Mäkelän mukaan aikuisten miesten väkivaltakuolleisuus ja tautikuolleisuus vaihtelivat lääneittäin eikä Hämeen lääniä lukuun ottamatta väkivalta ollut edes vuonna 1918 asepalvelusikäisten miesten suurin kuolinsyy.¹⁶⁸ Hänen laskelmiensa mukaan sotavuonna taisteluissa kuoli noin 9400 henkilöä, ja noin 9700 sai surmansa väkivaltaisesti. Ei-väkivaltaisesti kuoli noin 11 700 miespuolista punakaartilaisista, joista 9940 jollakin vankileirillä.¹⁶⁹ Ruovedellä ei sodan aikana koettu mittavia väkivaltaisuuksia. Sodan seurauksena sotatapahtumien ulkopuolella ruoveteläisistä punakaartilaisista ammuttiin vain 4 %.¹⁷⁰

Ruoveteläisten punavankien kuolinsyyt on tilastoitu vain 144 vangin kohdalla. Kolmasosalla heistä kuolinsyyksi on merkitty epämääräinen ”yleinen heikkous”. Huolimatta leireillä ja myöhemmin syksyllä Ruovedelläkin raivonneesta espanjantautiepidemiasta, ei yhdenkään leireillä kuolleen ruoveteläisen kuolinsyyksi ole merkitty espanjantautia. Punatautiin on merkitty kuolleeksi 18 vankia ja keuhkokuumeeseen 12 vankia. Aliravitsemus ja suolistotulehdus on merkitty yhteensä 20 vangin kuolinsyyksi. Vain yksittäisiä vankeja on merkitty kuolleen muista syistä, isorokkoon heistä kuusi.¹⁷¹ Koska ruoveteläisiä ei leireillä ammuttu, ovat taudit olleet merkittävin kuolinsyy, vaikka lähes sadan kohdalla ei ole ilmoitettu kuolinsyytä lainkaan. Sylvin isä kuoli isorokkoon Kuopion vankileirillä. Vapautuakseen vankeudesta, oli isä kirjeissään kehottanut vaimoaan pyytämään suosituksia entisiltä työnantajiltaan, mutta joko armonanomuksia ei saatu tai ne eivät ehtineet ajoissa perille:

¹⁶⁷ Mäkelä 2007, ss. 9 – 10.

¹⁶⁸ Mäkelä 2007, ss. 12, 16.

¹⁶⁹ Mäkelä 2007, ss. 16 – 17, 21. Tikan mukaan taisteluissa kuoli noin 9 500, ja taistelujen ulkopuolella surmattiin noin 11 000 suomalaista, joista punakaartilaisia olisi ollut 10 000. Mäkelä selittää lukumäärien eroa sillä, että rintamaolosuhteissa kumpikin osapuoli hautasi tauteihin kuolleita vainajia. Tikankin mukaan kolmasosa vankileireillä kuolleista menehtyi espanjantautiepidemiaan. Tikka 2009, s. 221.

¹⁷⁰ Systä 2012, Liite 2.

¹⁷¹ Systä 2012, Liite 3.

*Sitten isä pyysi äitiä hommaamaan nimiä ja tietysti paperin, että hän pääsisi pois tuolta vankilasta. Usiampia nimiä hän mainitsi kirjeessään, joita pitäisi olla, kuten talonomistaja Viinikainen, metsänvartija Virtanen, Taipaleen tilan työnjohtaja. Mutta kaikki oli turhaa. Ainakin pitkitettiin vapautumista niin kauan että kaikki oli turhaa. Sairaus puute ja lika olivat tehneet tehtävänsä. Isorokko valtasi monen vangin ruumiin. Mitään ei ollut tehtävissä eikä ollut haluakaan. Kerrottiin kyllä myöhemmin kuinka isä olisi päässyt pois, mutta tuli sairaaksi.*¹⁷²

Vanhimpien isien perheistä saattoi ottaa osaa sotaan isän lisäksi myös yksi tai useampi perheen vanhimmista pojista. Esimerkiksi Idmanin perheestä isän lisäksi kuoli¹⁷³ kaksi vanhinta poikaa; toinen vankileirikuljetuksen aikana ja toinen päästyään leiriltä kotiin. Suntisen perheestä kuoli isä ja 21-vuotias Paavo. Lisäksi perheen toinen 17-vuotias poika kärsi vankilatuomion. Kuudessa punaorpoperheessä kuolleen isän lisäksi yksi tai useampi vanhimmista pojista sai valtiorikostuomion.¹⁷⁴

Kotona kärsittiin myös kulkutaudeista ja pienten lasten kuolleisuus koko pitäjässä oli suuri. Sodan tappioista ei paikkakunnalla heti sodan jälkeen tiedetty kovin tarkasti, sillä Ruoveden kunnanlääkäri¹⁷⁵ kertoi vuonna 1919, että kirkkoherran viraston mukaan ”maassa raivonneen sisällisen sodan seurauksena” punakaartin murhaamina kuoli 18 henkeä ja taisteluissa kaatui 29 punaista ja 13 valkoista. Vankiloissa hän kertoi kuolleen 170 punaista ja kadonneeksi hän tilastoi 10 henkilöä. Nälästä kärsineet vankiloista palanneet punakaartilaiset sairastivat lääkärin mukaan lähes poikkeuksetta märkivää ientulehdusta, joka muistutti keripukkia. Tauti levisi kunnan alueella nopeasti kaikkiin elintarvikkeiden puutteesta kärsineisiin väestönosiin. Vankiloista päässeet sairastivat myös ”nälkäturvotusta”. Keväällä oli pitäjän kaakkoisosissa puhjennut isorokkoepidemia, joka sai alkukesästä jatkoa lukuisista tulirokko-, kurkkumätä- ja

¹⁷² KRA. Vuoden 1918 aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT.43/820 Röykkee, Sylvi; Systä 2012, s. 76.

¹⁷³ Perheen 17-vuotias tytär kuoli noin kuukausi Aarnen jälkeen tammikuussa 1920 kuumeeseen. Näin Idmanin perheestä kuolee puolentoista vuoden aikana isä ja kolme lasta. RSK. Kuolleet ja haudatut 1918 – 1934.

¹⁷⁴ Valtiorikostuomioiden numerot on merkitty rippikirjoihin. RSK. Rippikirjat 1910 – 1920.

¹⁷⁵ Ruovedelle perustettiin Suomen ensimmäinen maalaiskunnan ylläpitämä Ruoveden sairastupa vuonna 1881. Kunnanlääkäri virka oli ollut täytettynä vuodesta 1889. Tuulasvaara 1965, ss. 162 – 163.

kuristustautitapauksista. Lokakuussa ilmaantui ”hyökyäallon tavoin” espanjantauti, joka pakotti vuodelepoon jopa puolet pitäjän väestöstä. Parin kuukauden jälkeen epidemia katosi yhtä nopeasti kuin se oli tullutkin, mutta vaikeat jälkitaudit vaivasivat kuntalaisia vielä pitkään.¹⁷⁶

Monet surmansa saaneiden punakaartilaisten perheet menettivät keväällä ja kesällä 1918 isän lisäksi myös yhden tai useamman lapsen. Erityisen ankaralla kädellä kuolema koetteli esimerkiksi Mäkelän perhettä Kekkosen kylältä, sillä ennen kuin perheen isä kuoli elokuussa Tammisaassa heikkouteen, kuolivat huhtikuussa perheen nuorimmat lapset, 4-vuotias Usko ja alle vuoden vanha Sanni kolmen päivän välein tulirokkoon. Lisäksi perheen 20-vuotias poika joutui vankeuteen. Äidin huollettavaksi jäi viisi alle 15-vuotiasta lasta. Myös Hangaslahden perheestä kuoli isän lisäksi kaksi alle 5-vuotiasta lasta ennen vuotta 1920, ja perheen vanhin poika sai valtiorikostuomion. Koskisen perheen Matti-poika kuoli nelivuotiaana vain viikko isänsä jälkeen.¹⁷⁷

Myös Sylvin sukulaisia kuoli sodassa useampia; Sylvin isän kaksi veljeä ja sisko saivat surmansa, joten Sylvin mummo menetti lähes kaikki lapsensa. Yksi veljeksistä taisteli valkoisten puolella ja säilyi hengissä:

Toisella mummolla, siis isän äidillä ja isällä oli pieni mökki Sydänmaalla. Perheessä oli kaksi tyttärtä ja neljä poikaa. Vanhin pojista oli aikaisemmin lähtenyt kotoa, oli maailmaa kulkenut, avioitunut ja saanut työnjohtajan paikan. Oli suojeluskunnassa sodan aikana. Siinä siis muodostui todellinen veljessota. Toiset olivat punaisten puolella. Vanhin veli säilyi sodassa. Isä ja toinen veli kuolivat. Samoin tätini Eva. Hän myös kuoli. Oli ollut rintamallakin ja vankilasta kirjoitti meille kortin, kun kuuli isän kuolleen. Hänet tapettiin. Siis kolme lasta yhdestä perheestä. Äitini veli myös kuoli. Suru ja murhe kiersi koteja.¹⁷⁸

¹⁷⁶ RKA. Palmén 1919, ss. 38 – 40.

¹⁷⁷ RSK. Rippikirjat 1910 – 1920; RSK. Kuolleet ja haudatut 1918 – 1934.

¹⁷⁸ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

2.3. Isättömiksi jääneet lapset

Ruovedelle jäi sodan seurauksena sosiaalihuollon tilasto-osaston selvityksen mukaan 200¹⁷⁹ punaorpoa. Lukumäärä oli kymmenenneksi suurin koko maassa. Sosiaalihuollon tilastot perustuivat seurakuntien papeilta kerättyihin tietoihin.¹⁸⁰ Sodan molemmat osapuolet keräsivät myös tietoja sodassa surmansa saaneista. Heti sodan jälkeen tietojen keruu oli vaikeaa; miehiä oli kadonnut ja vankileireille oli suljettuna tuhansia punakaartilaisia, joita kuoli sairauksiin tai heikkouteen edelleen päivittäin.

Suomen sosiaalidemokraattinen puolue aloitti myös tammikuussa 1919 tiedonkeruun, jonka tarkoituksena oli *”kerätä tarkka tilasto henkilöistä, jotka viime keväisen kapinan aikana tai sen päätyttyä ovat tulleet murhatuiksi, kaatuneet taistelussa, kuolleet vankiloissa tai kotona heti vankileiriltä päästyään kuin myöskin näiden vainajien perheoloista y.m.”* Ohjeissa puhutaan tilastosta, mutta näiden nimilistojen perusteella ei tilastoa koskaan muodostettu. Vuonna 1924 julkaistiin väliraportti, josta oletettiin vielä puuttuvan nimiä. Valtakunnallisesti sosiaalidemokraattisen puolueen kokoamistyö ei onnistunut, sillä lähes sadasta kunnasta ei saatu tietoja lainkaan.¹⁸¹

SDP:n tilasto kerättiin paikallisten puolueaktiivien toimesta. Ruoveden osalta tiedonkeruu on muihin tietokantoihin verrattuna kohtalaisen tarkka. Keruu toteutettiin silloisen kunnanhallituksen puheenjohtajan, Torsten N. Lahden johdolla. Tiedot on kerätty kylittäin, ja vaikka juokseva numerointi on korjattu ensimmäisen kerran numeron 71 kohdalla, on kaavakkeisiin huolellisesti merkitty numeroinnin jatkuminen ja siihen tehdyt korjaukset. Ruoveden osalta terroritilastosta puuttuu vain joitain nimiä,

¹⁷⁹ Suurimmat absoluuttiset orpojen lukumäärät kunnittain vaihtelevat Ruoveden 200:n ja Helsingin 847:n välillä. Hämeen maalaiskunnista eniten punaorpoja jäi Tammelaan eli Forssaan (341) ja Urjalaan (222). Suomen sotaorvot 1919, s. 379. Etelähämäläisissä pitäjissä orpojen lukumäärä kohosi korkealle, sillä siellä valkoiset kostivat punaisten sodanaikaisia veritekoja ankaralla kädellä vielä sodan jälkeenkin. Aatsinki 2007, s. 41 ja Tikka 2009, ss. 232 – 233.

¹⁸⁰ Papiston tiedot saattoivat poiketa suuresti köyhäinhallitusten tiedoista; esimerkiksi Viipurin maalaiskunnassa papisto ilmoitti punaorpojen määräksi 10, kun köyhäinhoitoviranomaisten ilmoittama luku oli 755. Hytönen, *”Suomen sotaorpojen huolto. Selonteko viranomaisten toimenpiteistä”*, *Sosiaalinen aikakauskirja* 2/1920, s. 605; Kaarninen 2008, s. 18.

¹⁸¹ Nimitiedoston lähdepoija. Sotasurmaprojekti. TA. Terroritilasto/Ruovesi.

ja muutama punakaartilainen on merkitty kahteen kertaan joko kahdella eri nimellä tai kahteen eri kylään. Tässä tutkimuksessa nämä virheet on karsittu pois.

Punaorvot olivat menettäneet sodassa tai sodan seurauksena isänsä tai molemmat vanhempansa. Tässä tutkimuksessa olen selvittänyt ruoveteläisten punaorpojen määrän muodostamalla tietokannan, jossa olen verrannut neljää eri lähdeaineistoa, joihin on merkitty sekä surmansa saaneet isät että heidän perheidensä tiedot:

- 1) Ruoveden seurakunnan rippikirjat vuosilta 1910 – 1930
- 2) Suomen sotasurmat 1914 – 1922-tiedoston Ruovedellä kirjoilla olleet surmansa saaneet
- 3) Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen tilasto-osaston Ruovedellä 10.3.1919 kerätty niin sanottu ”terroritilasto”
- 4) Sosiaalihallituksen tilasto-osaston ”Tietoja erinäisistä vuoden 1918 sodan seurauksena turvattomiksi ja puutteeseen joutuneista perheistä” Ruovedellä marraskuun loppuun mennessä vuonna 1919 kerätyt lomakkeet.

Näitä neljää lähdeaineistoa vertaamalla olen voinut laskea isät, lesket ja lapset melko luotettavasti. Kahdella isällä on sotasurmatiedostossa ja rippikirjassa eri sukunimi, sillä rippikirjoissa käytettiin usein sekä torpan tai talon nimeä sekä sukunimeä rinnakkain, mutta eri sukunimestä huolimatta syntymäajan ja torpan nimen mukaan isät voidaan todeta samaksi henkilöksi. Sotasurmatiedostossa kaksi isää on merkitty kahteen kertaan eri nimellä, mutta tämäkin virhe voidaan rippikirjojen ja kahden muun tietokannan perusteella poistaa. SDP:n terroritilastossa on luonnollisesti eniten virheitä, erityisesti syntymävuosissa.

Lasten määrä on merkitty kaikkiin tietokantoihin, mutta koska SDP:n tilastossa ja sotasurmatiedostossa lapsista on merkitty vain lukumäärä, olen laskenut lapset rippikirjojen ja sosiaalihallituksen tilasto-osaston tiedonkeruulomakkeiden perusteella, sillä niihin lapset on merkitty nimillään sekä syntymäaikoineen. SDP:n tilastossa kysytään erikseen alaikäisten lasten määrää, mutta rippikirjoihin verrattuna sekä lasten että isien ikien arviointi ei ole ollut kovin tarkkaa. Sotasurmatiedostoon on merkitty vain lasten kokonaismäärä, jolloin lukumäärään sisältyvät kaikki – myös täysi-ikäiset – lapset.

Kahdentoista isän kohdalla ei sotasurmatiedostossa ole lainkaan merkitty lasten määrää. Sosiaalihuollon tiedonkeruulomakkeissa on yhdeksän perhettä, joiden isät kärsivät vankilatuomioita, mutta eivät ole 1919 tiedonkeruujankohtaan mennessä kuolleet eikä heitä löydy sotasurmatiedostosta. Vaikka vaimon ja lasten elatuksen kannalta saattoi olla yhdentekevää oliko isä kuollut vai vankilassa, olen kuitenkin rajannut vankilaan tuomittujen 15 lasta tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka näistä lapsista muutamat olivat hoidokkeina lastenkodissa ja myös sosiaalihuollukselle lähetetyissä sotaorpolistoissa, joiden mukaan kunnalle myönnettiin valtionapua.

Seurakunnan rippikirjojen mukaan sodassa tai sodan seurauksena saivat surmansa 88 ruoveteläistä perheellistä punakaartilasta. Eemeli Keinumäkeä ei ole merkitty kuolleeksi Ruoveden seurakunnan rippikirjassa, mutta *Virrat 1918*-kirjassa hänet on merkitty kuolleeksi Tammisaaren vankileirillä.¹⁸² Eemeli on merkitty syntyneeksi Ruovedellä, mutta muuttaneeksi 1917 Juupajoelle ja kirjoilla olevaksi siellä. Eemelin leski on kuitenkin anonut Ruoveden kunnan punaorpoavustusta ja heidän kolme lastaan on otettu Ruovedellä lastenkotiin heti sodan jälkeen. Lasten kohdalla lukee sekä sosiaalihuollon tiedonkeruulomakkeissa että lastenkotien hoidokasluetteloissa ”isä kuollut kapinassa” tai ”kuollut Tammisaaressa”, ja lesken osoitteeksi on merkitty ensin Väärinmaja ja myöhemmin Pitkälä, joten Eemeli Keinumäen kolme lasta ovat mukana ruoveteläisten punaorpojen joukossa.¹⁸³

Isien osapuoli sodassa on joidenkin kohdalla epäselvä. Iivari Murtomäki on sotasurmatiedostossa merkitty osapuoleltaan valkoiseksi eikä häntä löydy SDP:n terroritilastostakaan. Punakaartin Hyyrylän esikunta ampui Iivari Murtomäen 27.2.1918 torppansa pihaan, sillä Iivaria epäiltiin valkoisten kätyriksi. Systän mukaan ampuminen ei liittynyt Iivarin valkoisuuteen, vaan siihen, että Iivari yritti pysytellä puolueettomana sodan keskellä, tai punakaartilaiset ampuivat Iivarin jonkin henkilökohtaisen kaunan vuoksi.¹⁸⁴ Iivarin leski on kuitenkin hakenut punaorvoille tarkoitettua avustusta kunnalta

¹⁸² Hevonkoski & al.1996, s. 126.

¹⁸³RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin nimikirja. Keinumäen perheen kotipaikasta ja samalla oikeudesta köyhäinapuun käytiin oikeutta Ruoveden ja Juupajoen kuntien välillä pitkään. RKA. Sosiaalilautakunta. Akteihin kuulumattomat henkilöasiakirjat Ka – Kn, 1909 – 1953. Keinumäki.

¹⁸⁴ Systä 2012, s. 53.

2- ja 4-vuotiaiden lastensa huoltamista varten. Myöhemmin vanhempi lapsista on otettu Väärinmajan lastenkotiin merkinnällä 'sotaorpo' ja hänet on merkitty sosiaalihuollituksen punaorpojen avustusanomusten liitteenä oleviin punaorpolistoihin.¹⁸⁵ Isän osapuolen epäselvyydestä huolimatta livarin lapset on laskettu tässä tutkimuksessa punaorpojen määrään.

Punaorpojen lukumäärän laskemiseen käytettyjen lähteiden luotettavuutta on arvioitava kriittisesti. Suomen sotaturmat-projektin nimitiedosto on koottu yhdistelemällä tietoja eri lähteistä, joista laajimmat ja menehtyneitä punakaartilaisia tarkimmin tilastoineet, ovat seurakuntien rippikirjat sekä niin sanottu "Papiston tilasto", johon seurakuntien papit keräsivät tätä tehtävää varten laaditulle lomakkeelle Tilastollisen päätoimiston pyynnöstä tietoja vuoden 1918 sodassa surmansa saaneista sekä Sosiaalidemokraattisen puolueen keräämä tietokanta. Papiston keräämistä tiedoista koottu varsinainen tilasto julkaistiin vasta vuonna 1970. Vaikka aineistosta löytyy yli 26 000 nimeä, siinä on myös paljon puutteita ja virheitä. Seurakuntien kuolleiden ja haudattujen luettelot täydentävät papiston tilastoa, mutta luetteloiden tiedot ovat täysin riippuvaisia niitä kirjanneiden kirkkoherrojen huolellisuudesta. Vuonna 1922 Suomessa oli 632 seurakuntaa, joiden rippikirjat käsittävät satoja tuhansia sivuja. Rippikirjoihin on yleensä merkitty seurakuntalaiset kylittäin ja taloittain sekä heidän perheensä. Rippikirjoista löytyy seurakuntalaisten syntymäpäivät ja yleensä "poistuminen" joko toiseen seurakuntaan tai kuolinpäivä, joka on merkitty usein ristillä.¹⁸⁶ Ruoveden kohdalla verrattaessa seurakunnan rippikirjoja ja sotaturmaprojektin nimitiedostoa, ovat tiedot melko yhteneväiset.

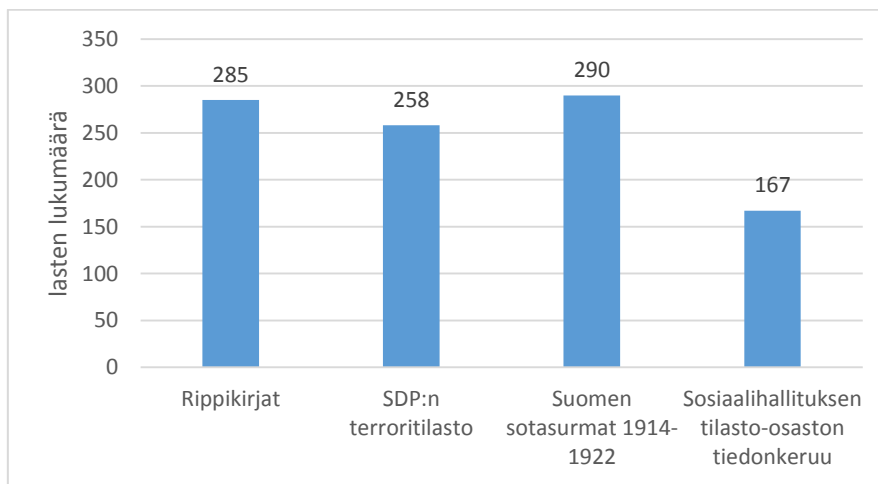
Näiden aineistojen perusteella vuonna 1918 Ruovedellä oli 285 punaorvoksi määriteltyä 0 – 15 vuotiasta lasta. SDP:n terroritilaston mukaan lapsia oli 258, Suomen sotaturmatiedostoissa 290, ja sosiaalihuollituksen tilasto-osaston tiedonkeruulomakkeissa 167 lasta. SDP:n terroritilastosta ja Suomen sotaturmatiedostoista puuttuvat lasten nimet ja lukumäärittäin laskettujen lasten iät

¹⁸⁵ RKA. Lastenkoti. Väärinmajan lastenkodin nimikirja; RKA. Sosiaalilautakunta. Vuoden 1918 sotaorvot ja -lesket. Sosiaalihuollituksen tilasto-osaston lomakkeet.

¹⁸⁶ Suomen sotaturmat. Nimitiedoston lähdepoija.

ovat epävarmoja. Sosiaalihuollon tilasto-osaston tiedonkeruu on tehty vasta marraskuussa 1919, joten osa leskistä lapsineen on saattanut muuttaa pois paikkakunnalta, jotkut lapset ovat kuolleet tai ainakin täyttäneet vaaditut 15 vuotta eivätkä läheskään kaikki lesket anoneet kunnalta köyhäinapua. Sosiaalihuollon tilasto-osaston tiedonkeruun perusteella laskettu lukumäärä eroaa tosiasiallisesta lukumäärästä eniten. (Kuvio 1). Tässä tutkimuksessa ruovedeläisten punaorpojen kokonaismäärään on laskettu 31.5.1918 elossa olleet tai vielä syntymättömät punakaartilaisien isättömät tai täysorvot 0 – 15-vuotiaat lapset, joten tutkimuksen kohdejoukoksi on määritelty 285 ruovedeläistä punaorpoa.

Kuvio 1. Ruovedellä kirjoilla olleet punaorvot eri lähteiden mukaan

Lähteet: RSK. Rippikirjat 1900 – 1930; TA. SDP:n terroritilasto/Ruovesi. Suomen sotaurmat 1914 – 1922. RKA. Sosiaalilautakunta. 1918 sotaorvot ja -lesket.

Vuonna 1920 syntymävuoden mukaan tilastoitujen lasten lukumäärien mukaan Ruovedellä oli syntynyt keskimäärin 254 lasta vuosina 1904 – 1918. Lapsia oli syntynyt luonnollisesti enemmän, mutta osa heistä oli kuollut vuoteen 1920 mennessä. Vuonna 1918 punaorpojen osuus oli noin 7 % vuosina 1904 – 1918 syntyneiden lasten kokonaismäärästä (3816).¹⁸⁷ Haapalan mukaan Hämeen läänissä orpojen osuus kaikista lapsista oli noin 3 %.¹⁸⁸ Ruoveden punaorpoperheiden lasten lukumäärää ei kuitenkaan

¹⁸⁷ STAT 6.5.2016.

¹⁸⁸ Haapala 1995, s. 201.

kannata verrata valtakunnallisiin tilastoihin, sillä ainoa koko maan kattava tilasto punaorvoista on sosiaalihuollon tilasto-osaston tekemä selonteko vuodelta 1919, jonka sosiaalihuolto totesi jo seuraavana vuonna täysin riittämättömäksi verratessaan tilaston lukuja eri kuntien köyhäinhuoltohallitusten esittämiin lukuihin.¹⁸⁹ Orpojen todellinen lukumäärä oli todennäköisesti vielä köyhäinhuoltotilastoissakin esitettyä lukumäärää huomattavasti suurempi. Kaikki punaorpojen tutkijat ovat kuitenkin viitanneet tutkimuksissaan sosiaalihuollon tilaston lukumääriin, sillä muuta koko maan kattavaa tilastoa ei ole olemassa.

Ruovedelle jäi 88 isätöntä perhettä. Vain kaksi perhettä jäi äidittömäksi, sillä toisen perheen äiti kuoli keuhkokuumeella 1918 ja toisen perheen äiti matkusti Amerikkaan. Kummassakin perheessä oli kuusi lasta, joten täysorpojen¹⁹⁰ lukumäärä Ruovedellä oli 12 lasta. Kaikki punaorpoperheet olivat melko suuria ja lapset nuoria. Perheissä oli keskimäärin 3,1 alle 15-vuotiasta lasta, joiden keski-ikä oli 6,5 vuotta¹⁹¹. Suurperheet jäivät suurimpaan puutteeseen. 18:ssä perheessä oli viisi lasta tai enemmän ja yhdessä perheessä jäi äidin huollettavaksi peräti kahdeksan alle 15-vuotiasta lasta. 113 punaorpoa vietti lapsuutensa yli viiden lapsen suurperheessä (Kuvio 2). Kaiken kokoiset perheet hakivat köyhäinapua, mutta suurperheet olivat kaikki köyhäinhuollon asiakkaina, ja näistä perheistä sijoitettiin joko kaikki lapset tai useampia lapsia joko lastenkotiin tai yksityisiin sijaisperheisiin.¹⁹²

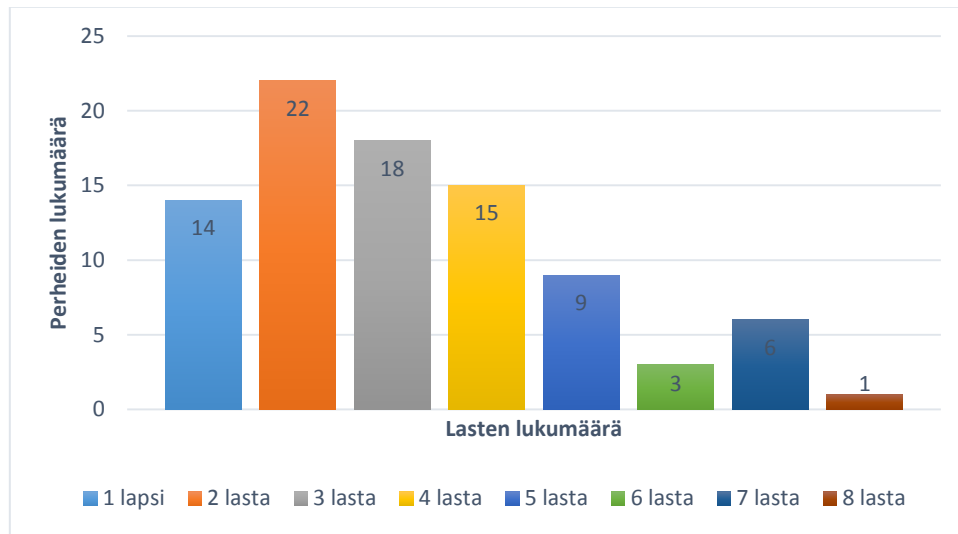
¹⁸⁹ Esimerkiksi Messukylässä sosiaalihuollon tilasto-osaston mukaan punaorpojen lukumäärä on 21 ja köyhäinhuoltohallitusten antamien tietojen mukainen lukumäärä on 201. Hytönen, ”Suomen sotaorpojen huolto. Selonteko viranomaisten toimenpiteistä”, *Sosiaalinen aikakauskirja* 2/1920, s. 605.

¹⁹⁰ Koko maassa arveltiin olleen noin 1000 täysorpoa lasta. Kaarninen 2009, s. 359.

¹⁹¹ Ruoveden punaorvot vastasivat valtakunnallista keskiarvoa, sillä koko Suomessa punaorpojen keski-ikä oli 7 vuotta ja perheissä oli keskimäärin kolme alaikäistä lasta. Kaarninen 2009, s. 359.

¹⁹² RKA. Sosiaalilautakunta. 1918 Sotaorvot ja -lesket. Sosiaalihuollon tilasto-osaston ”Tietoja erinäisistä vuoden 1918 sodan seurauksena turvattomiksi ja puutteeseen joutuneista perheistä”-lomakkeet; RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin nimikirja.

Kuvio 2. Alle 15-vuotiaiden lasten lukumäärä Ruoveden punaorpoperheissä

Lähde: RSK. Rippikirjat 1910 – 1930.

Maantieteellisesti eniten punaorpoja jäi pitäjän eteläisiin osiin. Kunnan pohjoisimpiin kyliin Visuvedelle ja Pohjaslahdelle jäi noin 25 punaorpoa. Eteläisempään Mustajärven kylään jäi yli kolmekymmentä punaorpoa. Kirkonkylässä orpoja oli vain kymmenkunta. Pitkälässä, Pihlajalahdella ja Riekkokylässä punaorpojen lukumäärä nousi yhteensä jo lähes kahdeksaankymmeneen. Muroleessa, Kekkosella ja Pekkalassa punaorpoja oli yli 80 ja Väärinmajassa yli 50 (Liite 2).

Työväen ammattiluokitus vaihtelee asiakirjoittain. Rippikirjojen mukaan punaorpojen isät olivat lähes kaikki itsellisiä työmiehiä. Isien joukossa on vain kymmenkunta torpparia, yksi leipuri, suutari, mylläri, maalari, seppä ja yksi metsänvartija. Kansan Lehdessä vuonna 1920 esitetty selvitys ruoveteläisten punaisten henkilötappioiden määrästä on myöhempään tutkimukseen verrattuna lähellä totuutta, sillä lehden mukaan ”kansalaissodan tai sitä seuranneen valkoisen hirmuvallan yhteydessä” Ruovedellä sai surmansa yhteensä 267 punaista, joista vankiloissa 187, vankiloista päästyään 12, murhattuina 22 ja rintamalla kaatuneina 46. Ruovedellä valkoisten ”hirmuvallasta” ei kuitenkaan voida puhua, ja murhattujen lukumäärä on Kansan Lehden mukaan merkittävästi liian suuri. Ammattijakauma oli rippikirjoihin verrattuna samansuuntainen: torppareita ja talonpoikia 56, talollisia ja talollisten poikia 13, työmiehiä 184, mäkitupalaisia 6, käsityöläisiä 7 ja yksi metsänvartija. Itsellisten

asuttamien mökkien määrittelemine taloksi, torpaksi tai mäkituvaksi on vaihdellut ilmeisesti kirjaajan mukaan. Kansan Lehden mukaan surmansa saaneista työväenjärjestöihin oli kuulunut 211 ja punakaarteihin oli liittynyt 196 miestä. Surmansa saaneista perheellisiä oli lehden mukaan 118, joiden ”jälkeenjäämiä” alaikäisiä sotaorpoja oli 214.¹⁹³

2.4. Punaorpohuolto

2.4.1. Ruoveden kunta

Sodan aikana kunnallinen päätöksenteko pysähtyi Ruovedellä usean kuukauden ajaksi, sillä kunnan toimielimien jäsenten rivit harvenivat suuresti.¹⁹⁴ Ensimmäinen sodanjälkeinen kunnanvaltuuston kokous pidettiin kesäkuussa, ja Tuulasvaaran tulkinnan mukaan kunnalliselämän elpymisen myötä ryhdyttiin mahdollisuuksien mukaan heti auttamaan sodasta eniten kärsineitä. Kunta koetti tasoitella sodasta aiheutuneita ristiriitoja ja lievittää taloudellisesti heikossa asemassa olevien kuntalaisten ahdinkoa. Vuoden 1918 lopussa valtuusto päätti maaherran ehdotuksesta anoa 200 000 markan lainaa jaettavaksi sodasta eniten kärsineille uuden elämän aloittamiseksi, mutta lainaa saatiin vain 100 000 mk. Suurten sotavahinkojen korvaaminen rasitti kuntataloutta, sillä vahinkojen suuruudeksi arvoitiin lähes seitsemän miljoonaa markkaa.¹⁹⁵

Vuonna 1919 kunnanvaltuustot tulivat pakollisiksi kaikkiin kuntiin ja äänioikeus annettiin pienin poikkeuksin kaikille 21 vuotta täyttäneille. Ensimmäiset uuden järjestelmän mukaiset kunnallisvaalit pidettiin tammikuussa 1919. Vesasen ja Kontion mukaan ilmapiiri vaalien aikaan oli kireä, katkera ja jännittynyt.¹⁹⁶ Kymmenen vuotta

¹⁹³ ”Tilastoa valkoisesta terrorista”, *Kansan Lehti*, 15.1.1920.

¹⁹⁴ Vesanen & Kontio 1994, s. 371. Sodassa menehtyneiden tai punaisten mukana lähteneiden sekä porvarienemmistöisen valtuuston erottamien ”kapinallismielisten” tilalle jouduttiin valitsemaan noin 50 uutta luottamusmiestä. Tuulasvaara 1965, s. 61.

¹⁹⁵ Tuulasvaara 1965, ss. 61 – 62.

¹⁹⁶ Vesanen & Kontio 1994, s. 372.

myöhemmin muisteltiin, että vallitsevista olosuhteista johtuen valtuustotyö ei ollut ”yhteishengen elähyttämää” eikä kunnallinen koneisto ollut toimintakunnossa.¹⁹⁷

Sosiaalidemokraatit saivat vaaleissa murskavoiton, sillä 73,1 % äänistä oikeutti selvään valtuustopaikkojen määränemmistöön. Valtuuston puheenjohtajaksi valittiin Työväenyhdistys Tulevaisuuden puheenjohtaja Torsten N. Lahti.¹⁹⁸ Valtuustopaikat jakautuivat sosialistien ja porvarien kesken 22 – 8.¹⁹⁹ Porvarit eivät olleet tyytyväisiä vaalitulokseen ja he hyökkäsivät jatkuvasti sosialistien tuhlailevaa taloudenhoitoa vastaan, mutta kun vuosien myötä sosialistiedustajien asiantuntemus ja yleinen taloudellinen tilanne parani, oli porvarien yhä vaikeampaa löytää valtuuston toiminnasta moitittavaa.²⁰⁰ Jo vuoden 1918 kunnanvaltuusto päätti punaleskien ja heidän lastensa huollon turvaamisesta, sillä valtavan huoltotarpeen edessä ei muita vaihtoehtoja ollut. Uusi sosiaalidemokraattienemmistöinen valtuusto jatkoi avustamista eikä punaleskien tai -orpojen huoltoa asetettu Ruovedellä kyseenalaiseksi koko 1920-luvulla.

Punaorvot perheineen jäivät kunnallisen köyhäinhoidon huollettaviksi. Maalaiskuntien köyhäinhuolto oli järjestetty kaitsijajärjestelmän avulla. Kunnat oli jaettu köyhäinhuoltopiireihin, joista vastasi piiriesimies apunaan suuri määrä kaitsijoita, joiden tehtävänä oli huolehtia apua tarvitsevista, järjestää ja valvoa näiden hoitoa sekä tarkastaa hoitopaikkoja. Avun tarpeen määritteli köyhäinhuotohallitus piiriesimiesten ja kaitsijoiden lausunnon perusteella.²⁰¹

Vuoden 1922 köyhäinhuitolaki rajoitti kuntien itsenäistä päätäntävaltaa ja velvoitti kunnat perustamaan köyhäinhuotolautakuntia, joiden toimintaa valtio valvoi. Laki sääti

¹⁹⁷ RKA. Ruoveden kunnanvaltuuston 20-vuotisjulkaisu 1908 – 1928, s. 14.

¹⁹⁸ Tuulasvaara 1965, s. 65; Vesänen & Kontio 1994, s. 372. Lahti ryhtyi ensi töikseen toteuttamaan sosiaalidemokraattisen puoluetoimikunnan tilastokomitean järjestämää tiedonkeruuta vuoden 1918 kapinan aikaisista punaisen puolen tappioista. TA. Vuoden 1918 arkisto. Terroritilasto/Ruovesi.

¹⁹⁹ Vuonna 1921 (21 – 9) ja vuosina 1922 – 24 (22 – 10) paikkasuhteet muuttuivat hieman, mutta vasemmisto säilytti määränemmistönsä Ruoveden kunnanvaltuustossa 1950-luvun puoliväliin asti. Tuulasvaara 1965, s. 65; Hernesniemi 1991, s. 189. Tuulasvaara huomauttaa, että vuosien 1921 – 24 paikkajakaumaa ei voi pitää täysin luotettavana, sillä mistään ei voi virallisesti tarkistaa kuinka monta minkäkin puolueen edustajaa valtuustossa kunakin vuonna istui. Tuulasvaara 1965, s. 67.

²⁰⁰ Tuulasvaara 1965, s. 68; Vesänen & Kontio 1994, s. 374.

²⁰¹ Urponen 1994, ss. 140 – 141, 183.

köyhäinhuollon tarkoituksenmukaisesta toimeenpanosta. Maaherran ja sosiaalihuollon tarkastusviranomaisten tehtävänä oli valvoa, etteivät kunnat laiminlyöneet tehtäviään tai jättäneet noudattamatta säädöksiä. Aiempien avunsaajaryhmien lisäksi jouduttiin nyt huolehtimaan kaikista apua tarvitsevista. Lakiesityksen tarkoituksena oli inhimillisen kohtelun periaate sekä köyhäinhoidon halventavan leiman poistaminen. Vastuun lain paikallisesta toimeenpanosta kantoivat edelleen piiriesimiehet ja kaitsijat. Uusi laki ei vastannut sille asetettuja odotuksia, sillä se ei kyennyt lieventämään köyhyyttä eikä yhdenmukaistamaan köyhäinhoitoa. Keskeisenä puutteena pidettiin lautakuntien naiskiintiön jäämistä pois lopullisesta laista. Naisia epäiltiin johtamistaidon puutteesta ja liiallisesta avokätisyydestä. Sosiaalihuollon työnjaon mukaan naisten²⁰² tehtäviin kuuluivat hoito ja hoidon organisointi, kun taas miehet hoitivat hallinnollisen johdon ja valvonnan. Punaorpuhuollon kannalta merkittävintä oli se, että vaikka entinen ruotuhoito sekä pelätyt vaivaishuutokaupat kiellettiin, ja jo aiemmin inhimillistetyt toimintamuodot vakiintuivat, jäi viranomaisille edelleen laajat valtuudet puuttua avunsaajien elämään.²⁰³ Ruovedellä uuden lain myötä uudistuneen köyhäinhuoltolautakunnan esimieheksi valittiin työväen edustaja Eetu Paronen. Sosiaalidemokraatit pitivät hallussaan köyhäinhuoltolautakunnan esimiehen paikkaa vuoteen 1944 asti.²⁰⁴

Kunnan heikon taloudellisen tilanteen vuoksi Ruoveden kunta oli pakotettu anomaan valtionapua punaorpojen huoltoon: Lähinnä elintarvikepulasta johtuen köyhäinhuoitomenot olivat kasvaneet jo ennen sotaa vuodesta 1915 vuoteen 1917 yli 42 000 mk:lla.²⁰⁵ Vuonna 1917 köyhäinapua tarvitsi 458 henkilöä,²⁰⁶ ja sodan jälkeen köyhäinavun tarve kasvoi entisestään. Kunnankirjuri Ali Keskinen kauhistelee köyhäinhuoitomenojen jyrkkää kasvua jo vuoden 1918 kunnalliskertomuksessa, jolloin hän epäilee Ruoveden kunnan köyhäinhuoitomenojen olevan suurempia kuin missään

²⁰² Ruovedellä Mustajärven köyhäinhuotopiirin kaitsijana ja köyhäinhuotohallituksen varajäsenenä toimi punaleski Tyyne Lahtinen vuosina 1919 – 1921.

²⁰³ Urponen 1994, ss. 178 – 179, 183.

²⁰⁴ Vesänen & Kontio 1994, s. 395.

²⁰⁵ Vuoden 1915 köyhäinhuoitomenot olivat 76 333 mk ja vuonna 1917 jo 111 737 mk. RKA. Keskinen 1916, ss. 6, 57; Keskinen 1918, s. 49.

²⁰⁶ RKA. Keskinen 1918, ss. 47, 49.

muualla.²⁰⁷ Seuraavana vuonna kulut vielä kaksinkertaistuvat, sillä vuonna 1919 Ruovedellä avuntarvitsijoiden määrä nousi 640:een, jolloin joka 18. kuntalainen oli tavalla tai toisella avun tarpeessa.²⁰⁸ Esimerkiksi vuoden 1920 kunnan kaikista menoista köyhäinhoidon menot kattavat yli 16 %.²⁰⁹

Valtuusto päätti anoa valtionapua punaorpojen huoltoon kesäkuussa 1919. Ilmeisesti valtavan työmäärän ja sekavan tilanteen vuoksi ensimmäiset valtionapuanomukset lastenkotien perustamisesta ja ylläpitämisestä pääsevät lähtemään vasta 11.9.1919. Sosiaalhallitus myönsi 1.12.1918 – 30.6.1919 väliselle ajalle 50 % valtionosuuden, yhteensä 23 929 mk.²¹⁰ Köyhäinhoitolautakunta päätti ryhtyä toimenpiteisiin valtionavun anomiseksi niillekin sotaorvoille, jotka eivät ole lastenkodissa. Päätöksen loppukaneetissa mainitaan, että ”apua täällä kipeästi kaivattaisiin”.²¹¹ Perhehoitoa varten saatiin anomukset lähtemään siis vielä myöhemmin eikä Ruovesi saanut vuodelle 1918 perhehoitoon valtionapua lainkaan, mutta vuodelta 1919 saadaan perhehoidon 41 761 mk:n kokonaiskustannuksiin 40 %, eli 16 704 mk.²¹² Valtionapu anottiin tarkkojen tilastojen ja todellisia kuluja osoittavien kuittien perusteella kolme kertaa vuodessa, ja valtionavun ehtona oli sosiaalhallituksen valvonnan alaiseksi joutuminen.²¹³

Lastenkotien yhdistäminen kesäkuussa 1920 aiheutti uuden paperityön. Päätös uudesta valtionavusta tuli vasta helmikuussa 1921, jonka perusteella myönnettiin Vasun lastenkodin ylläpitokustannuksiin sotaorpojen osalta 13 169 mk takautuvasti 1.9.1920 alkaen. Sosiaalhallituksen uudessa päätöksessä pahoiteltiin summan pienuutta, jota selitettiin määrärahojen riittämättömyydellä. Avustuksesta vähennettiin lisäksi johtokunnan kokouspalkkiot sekä yhden 15 vuotta täyttäneen orvon osuus.

²⁰⁷ Vuoden 1917 asukasta kohden lasketut menot nousivat 10 markasta vuonna 1918 24 markkaan. RKA. Keskinen 1919, s. 78.

²⁰⁸ RKA. Keskinen 1920, ss. 82 – 83; Vesanen & Kontio, 1994, s. 395.

²⁰⁹ RKA. Mainelakeus 1921, ss. 7 – 9. Liite 1.

²¹⁰ KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhoitotoimisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919 – 1929. Köyhäinhoitotoimiston päätös n:o 1054/96 1919.

²¹¹ RKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 6.9.1919.

²¹² KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhoitotoimisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919 – 1929. Liite 1.

²¹³ ”Sotaorpokysymyksiä VI”, *Huoltaja* 9/1920, s. 101.

Päivämäärien perusteella lastenkodin kesän 1920 toiminta jouduttiin rahoittamaan kunnan omin varoin.²¹⁴

Vuonna 1922 pelkästään Vasun lastenkodin kustannukset veivät 20 % kunnan kaikista köyhäinhoitomenoista.²¹⁵ Suurin osa punaorvoista oli kuitenkin sijoitettuna joko oman äitinsä luo tai sijaisperheeseen. Kunta avusti perhehoitoa sosiaalihallituksen ohjeiden mukaisesti. Kun punaleskien valtakunnallisten avustussummien keskiarvo oli 60 – 70 markkaa kuukaudessa,²¹⁶ Ruovedellä esimerkiksi vuoden 1921 tilityslistoissa keskimääräinen avustussumma oli 45 – 50 mk kuukaudessa lasta kohden. Muutamalle lapselle maksettiin kuitenkin jopa 60 – 100 mk²¹⁷ kuukaudessa.²¹⁸

Köyhäinhoitolautakunta kannusti leskien uudelleen avioitumista, sillä uuden aviomiehen odotettiin elättävän leskien lapset. Avioliiton ulkopuolista yhteiselämää ei suvaittu ja leskien siveellisyyttä valvottiin tarkoin.²¹⁹ Ruovedellä erään lesken luona vierailleen miehen odotettiin avioituvan mahdollisimman pian kyseisen lesken kanssa. Vaikka kyläläiset valittivat lautakunnalle lesken arveluttavasta siveellisyydestä, hylkäsi köyhäinhoitolautakunta valituksen ilmoittaen, että leski ei vain ole vielä ehtinyt mennä naimisiin miesvieraansa kanssa. Myöhemmin lautakunta joutui kuitenkin perumaan sanansa ja antamaan samalle leskelle ankaran varoituksen siveettömästä käytöksestä ja uhkauksen köyhäinavun lopettamisesta, ellei leski paranna tapojaan. Lesken luona oli ehtinyt uuteen päätökseen mennessä vierailta useampi sulhasehdokas.²²⁰

Sylvin äiti anoi kahdelle lapselleen kunnalta köyhäinapua, vaikka ilmoittikin voivansa tienata noin 100 mk kuukaudessa ja pystyvänsä osittain elättämään lapsensa.²²¹ Vuonna

²¹⁴ KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestösaston köyhäinhoitotoimisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919 – 1929. Ruoveden Köyhäinhoitohallituksen esimies Sosiaalihallituksen Köyhäinhoidon tarkastusosastolle 1.10.1921.

²¹⁵ RKA. Mainelakeus 1923, s. 102, 105. Liite 1.

²¹⁶ Kaarninen 2007, s. 124.

²¹⁷ Kaarnisen mukaan yli 100 mk/kk ei maksettu missään. Kaarninen 2008, s. 124.

²¹⁸ KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestösaston köyhäinhoitotoimisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919 – 1929. Luettelo sekä omaan että sijaiskoteihin sijoitetuista sotaorvoista tammi-lokakuulta 1921.

²¹⁹ Kaarninen 2009, s. 372.

²²⁰ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 7.7.1923; 1.9.1923.

²²¹ RKA. Sosiaalilautakunta. Vuoden 1918 sotaorvot ja -lesket. Sosiaalihallituksen tilasto-osaston lomakkeet.

1919 äiti sai yhteensä 350 mk avustusta, mutta myöhemmin säännöllinen avustus oli 100 – 150 mk kahdessa kuukaudessa.²²² Perheen elanto oli varmasti niukkaa, mutta Sylvin muistelujen mukaan äidin ompelutyö auttoi toimeentulossa, ja perhe tuli toimeen:

Jotenkin elämän oli jatkuttava. Suurimman taakan ja surun kärsi äiti. Hän oli surussaan hiljainen. Ei tehnyt vaikeudestaan numeroa. Yritti ompelemisella auttaa toimeentuloamme. Ja kiitettävän hyvin kestimmekin. Leipää, joka köyhissä oloissa katsotaan kaikkein tärkeimmäksi, oli meillä aina. Voi oli kallista, samoin maito. Syksyisin poimimme sienä, suolasimme, kalastimme veljeni kera, perunaa kasvatimme, marjastimme.²²³

2.4.2. Avustusjärjestöt

Ulkomailta vastaanotettavan avun jakamista organisoimaan perustettiin sosiaalihuollon puolesta ”Suomen lasten avustuskomitea”, joka erityisesti Amerikasta osoitetun avun²²⁴ lisäksi koordinoi myös Suomen hallituksen, erilaisten järjestöjen sekä yksityisten henkilöiden tarjoamaa apua lasten huoltokustannuksiin. Huoltaja-lehden uutisosaston mukaan Amerikasta saatiin alun perin jopa 5 miljoonaa markkaa sekä Suomen valtiolta ja yksityisiltä kansalaisilta jopa 3 miljoonaa markkaa²²⁵. Ensimmäiset elintarvikeavustukset saapuivat Suomeen toukokuussa vuonna 1919. Elintarvikeavustuksia jaettiin tarveharkinnan perusteella lähinnä Itä- ja Pohjois-Suomen köyhimpiin kuntiin. Kaikkia kuntia pyydettiin asettamaan paikallinen avustuskomitea, joka koostuisi paikallisista asiantuntijoista, opettajista ja köyhäinhoidon asiamiehistä, ja arvioisi paikallisen avuntarpeen. Apu pyrittiin jakamaan mahdollisimman tasapuolisesti,

²²² KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestösosaston köyhäinhoitotoimisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919 – 1929. Luettelo sekä omaan että sijaistoteihin sijoitetuista sotaorvoista tammi-lokakuulta 1921.

²²³ KRA. Vuoden 1918 aineisto. 25/386 – 407 Röykkee: TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

²²⁴ Kesällä 1919 vastaanotetut elintarvikeavustukset oli lähettänyt American Relief Administration European Children's Fund. ”Amerikan avustus hätäkärsiville Suomen lapsille”, *Huoltaja* 3/1920, s. 33.

²²⁵ ”Suomen lasten avustus”, *Huoltaja* 14/1919, s. 218.

ja ohjeen mukaan oli huomioitava ainoastaan äärimmäisessä hädässä olevat avuntarvitsijat.²²⁶

Amerikan Punainen Risti lahjoitti Suomeen kesällä 1919 myös suuret määrät vaatteita ja jalkineita, jotka jaettiin varattomiin kuntiin, mutta vaateapua riitti jonkin verran myös hieman paremmassa taloudellisessa asemassa oleville seuduille. Apu suunnattiin lähinnä yksityisille perheille.²²⁷ Ruovedelle Suomen Lasten Avustuskomitean kirje saapui 6.9.1919, ja selvityksen jälkeen alle 15-vuotiaita välittömästi vaateapua tarvitsevia lapsia arvioitiin kunnassa olevan yhteensä 276.²²⁸ Vaatteet ja kengät jaettiin maaliskuussa 1921,²²⁹ ja Sylvikin muistelee saaneensa ”amerikankengät”:²³⁰

*Sota-aikana jaettiin jonkin verran n. ”Amerikan avustusta”. Muistaakseni se jako tapahtui koulujen välityksellä. Muistan vain yhden asian tuosta avusta. Minäkin sain mustat kengät, mutta ne olivat hieman liian pienet.*²³¹

Pian sodan jälkeen työväki perusti myös omia avustusjärjestöjään²³² organisoimaan sodan johdosta puutteesta kärsivien tovereiden ja heidän perheidensä avustamista. Kytölinnan mukaan työväenjärjestöjen valtakunnallinen tai paikallinen avustustoiminta

²²⁶”Amerikan avustus hätää kärsiville Suomen lapsille”, *Huoltaja* 3/1920, ss. 32 – 34.

²²⁷”Amerikasta lahjoitetut vaatetavarat. Mitä kuntain on huomattava päästäkseen osallisiksi jaosta”, *Huoltaja* 17/1919, ss. 265 – 266.

²²⁸ RKA. Sosiaalilautakunta. Saapuneet kirjeet. Suomen Lasten Avustuskomitea Ruoveden kunnan valtuuston puheenjohtajalle 21.8.1919; RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 6.9.1919.

²²⁹ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 3.1.1920. Apu jaettiin koulupiireittäin. RKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 9.3.1920.

²³⁰ Sylvin veli Väinö sai housut ja sukat. RKA. Kansakoulut. Ruhalan piirin kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1913 – 1921. 27.3.1921.

²³¹ KRA. Vuoden 1918 aineisto. 25/386 – 407 Röykkee: TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

²³² Kaarninen 2008, ss. 95 – 96; Elokuussa 1918 perustetun Suomen Työläisten Avustuskomitean tiedonkeruun mukaan 12 000 perheessä oli 29 000 avustettavaa lasta. Järjestö lakkautettiin helmikuussa 1920, jonka jälkeen perustettiin sosiaalidemokraattien ja vasemmistosiiven yhteinen Työväenjärjestöjen avustustoimikunta. Yhteistyö loppui pian, ja vuodesta 1922 lähtien sosiaalidemokraatit järjestivät Turvattomien päivän syyskuussa ja sosialistit Punaorpojuhlat Helsingin työväenjärjestöjen punaorpotuimikunnan johdolla heinäkuussa. Tuotto luovutettiin Suomen Ammattijärjestön maanlaajuiselle Valtiollisten vankien ja punaorpojen huoltotoimikunnalle, joka jakoi avustuksia hädänalaisille perheille vuosina 1924 – 1929. Avustusten määrä laski 140 000 mk:sta 27 000 mk:aan. Myös Valtiollisten vankien huoltoyhdistykset tukivat punaisten vankeja ja heidän perheitään eri tavoin vuosina 1925 – 1929. Lähteenmäki 1995, ss. 219 – 223; Vuosina 1945 – 1948 toimi myös Entisten punakaartilaiden keskusjärjestö, jonka alaisena toimi Vuoden 1918 Punakaartin Korvauskomitea. KansA. Suomen luokkasota 1918. Entisten punakaartilaiden keskusjärjestö ry.; Kaarninen 2009, s. 365.

oli vaikeaa. Keräysvarat eivät riittäneet, ja avun jakaminen tasapuolisesti sitä eniten tarvitseville oli tehotonta. Varakkaimmat pitivät valtion avustustoimia riittävinä eikä työväellä itsellään ollut varallisuutta muille jaettavaksi. Ulkomaiset työväenjärjestöt avustivat punaleskiä ja -orpoja jonkin verran, mutta sekä ulkomailla että kotimaassa mielenkiinto hiipui vähitellen ja punaorpoperheiden ahdinko unohdettiin pian.²³³ Varojen keräämiseksi järjestettiin ympäri maata punaorpojuhlia, mutta juhlien rahallinen tuotto oli järjestäjille pettymys. Syynä pidettiin ainakin kesällä 1925 huonoa säätä, mutta työväen kylmäkiskoista suhtautumista juhliin syytettiin myös. Varojen keruun epäonnistuttua päätettiin, ettei tuotosta riittänyt yleiseen jakeluun, vaan apua saisivat vain sitä kipeimmin tarvitsevat.²³⁴

Työväenjärjestöjen omat avustuskanavat toimivat Helsingissä ja muissa suurimmissa kaupungeissa. Maaseudulla ei apua joko osattu hakea tai sitä pidettiin turhana. Pohjois-Hämeen poliittisten vankien avustusyhdistyksen listoilta löytyi vain kaksi ruoveteläistä punakaartilasta ja Vuoden 1918 Korvauskomitealle lähetettyjen avustusanomusten seasta löytyi vain yhden ruoveteläisen punalesken anomus.²³⁵

Punaleskiin ja heidän lapsiinsa suhtauduttiin paikkakunnalla luonnollisesti kahdella tavalla; toiset säälivät ja yrittivät auttaa, mutta toiset sulkivat silmänsä hätää kärsivien kohdalla. Rajalan perheen isä oli harvojen paikkakunnalla ammuttujen punaisten joukossa. 1970-luvulla perheen tilannetta muistellut silloinen Tervalan piikatyttö häpeää vieläkin varastaneensa talosta auttaakseen punalesken perheen ahdinkoa:

Kun sitä vietiin sitä Rajalaa. Ihan tien vieressä Tervalan pihassa, kun minä levitin pyykkiä kuivuun. Olikohan sillä kolme lasta ja muija. Oliskohan kymmenen vanha ollu vanhempi, ja sit oli niin pienikin, ettei kävelly vielä.--- Ei tainnu kukkaan muijalle leipäpallaa viedä. En usko

²³³ KansA. Suomen luokkasota 1918. SAJ:n poliittisten vankien ja punaorpojen avustuskeskuskomitea. Saapuneet tilitykset; Kytölinna 2008, s. 93.

²³⁴ KansA. Suomen luokkasota 1918. SAJ:n poliittisten vankien ja punaorpojen avustuskomitea. Pöytäkirjat 1924 – 1925.

²³⁵ KansA. Suomen luokkasota 1918. Entisten punakaartilaisten keskusjärjestö ry. Anomukset v.1918 korvauskomitealle; KansA. Suomen luokkasota 1918. SAJ:n poliittisten vankien ja punaorpojen avustuskomitea. Pöytäkirjat 1924 – 1926.

ainakaan. Kyllä se oli semmosta aikaa, että ei ne ollu ihmisiä eikä mittään. Siihen aikaan sitten ne punasten lesket. Kai niitä kunnan täyty vähän auttaa tietysti, eihän ne muuten. Kyllä ne surkeessa jamassa oli. Kun mä suoraan sanon, ni. Ja jos ne nyt saavat tietää perikunta, niin tietäkööt, että kyllä minäkin varraastin talosta ja vein semmosille heikkokuntosille.--- Kyllä minä monta jauhonturua juoksin. Kyllä niitä oli. Ja se oli siihen aikaan. Kyllä siihen aikaan paljon leipäkin tasattiin, että kaikki sai määräänsä.²³⁶

2.5. Lasten sijoittaminen

Keväällä 1918 senaatin asettaman *Kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitean* alkuperäisenä tehtävänä oli selvittää, miten punalesket voitaisiin laillisesti erottaa lapsistaan. Komitea valmisteli pakkohuostaanottoja, sillä punaleskiä pidettiin kykenemättöminä kasvattajina, ja lapset piti erottaa punaleskien tarjoamasta turmiollisesta ympäristöstä, jotta uuden kapinan synty estettäisiin.²³⁷ Sosiaalhallitus oli jo loppuvuodesta 1918 luonut sijoituskotien verkoston Pohjanmaalle, sillä koteja oli etsittävä sieltä, missä tultiin paremmin toimeen ja *"ilmapiiri olisi terveellisempää"*.²³⁸ Kunnat saivat sosiaalhallitukselta kehoituksia lähettää punaorpoja sijoituskoteihin Pohjanmaalle. Esimerkiksi Tampereella kehotusta päätettiin noudattaa, sillä se oli kuntatalouden kannalta edullinen vaihtoehto. Sijoitettavia punaorpoja ei kuitenkaan löytynyt tarpeeksi, sillä punalesket olivat haluttomia lähettämään lapsiaan pois. Tampereen sosialidemokraattinen naisyhdistys vetosikin Tampereen köyhäinhuoltohallitukseen, jotta se lopettaisi sijoitukset.²³⁹ Ruovedeltä ei kunnan toimesta sijoitettu yhtään lasta oman kunnan ulkopuolelle.

Heti sodan päätyttyä Ruoveden kunta piti välttämättömänä ryhtyä huolehtimaan ilman huoltajaa jääneistä alle 15-vuotiaista lapsista. Vaihtoehtoina oli sijoittaa lapset lastenkotiin, toiseen yksityiskotiin tai avustaa lapsen huoltoa hänen omassa kodissaan.

²³⁶ Kper. Ruovesi/3042/Y03042. Hautamäki Olga.

²³⁷ Wardi 2011, s. 32; Kaarninen 2009, s. 362.

²³⁸ Hällström, "Sotaorpojen puolesta" *Huoltaja* 1 – 2/1919, s. 18. Kaarninen 2009, s. 366.

²³⁹ Kaarninen 2008, ss. 23 – 24.

Köyhäinhoitohallitus joutui vaikeaan tilanteeseen, sillä turvattomia lapsia oli verrattomasti enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Heti ensimmäisessä sodan jälkeisessä kokouksessaan kunnanvaltuusto asetti toimikunnan pohtimaan kodittomien lasten hoidon järjestämistä. Toimikuntaan kuuluivat pastori sekä rouva Väinönheimo, köyhäinhoidon esimies Eemil Poursu, kunnankirjuri Ali Keskinen sekä neiti Toini Palmroth.²⁴⁰

2.5.1. Lastenkodit

Toimikunnan ehdotuksesta päätettiin pikaisesti perustaa kolme lastenkotia Väärinmajaan, Pohtiolle sekä Pohjaslahdelle. Pohjaslahdelta ei kuitenkaan löytynyt tarkoitukseen sopivaa huoneistoa, joten hankkeesta jouduttiin siellä luopumaan. Väärinmajan ja Pohtion lastenkoteille asetettiin johtokunnat, joiden valvonnassa kotien varustaminen ja henkilökunnan palkkaaminen aloitettiin välittömästi.²⁴¹ Sosiaalihuollituksen ohjeiden mukaan yli 7-vuotiaat tytöt ja pojat oli sijoitettava eri lastenkoteihin mikäli mahdollista,²⁴² joten pojat päätettiin sijoittaa kunnan tuolloin omistamalle Pohtion tilalle, joka oli huonokuntoinen, mutta lähellä Pohtion kansakoulua sekä heti saatavilla. Tyttöjä ja pieniä poikia varten vuokrattiin Väärinmajan Hännisen talosta tarkoitukseen sopivat huoneet. Kumpikin rakennus täytti hädin tuskin lastenkodille asetetut vaatimukset, mutta hätä ei lukenut lakia, sillä lapset oli saatava talvea vasten katon alle. Vuoden 1918 joulukuun alusta alkaen lastenkoteihin sijoitettiin yhteensä 30 punaorpoa, mutta myös kunnan muita orpolapsia.²⁴³

Sosiaalihuollituksen suosituksen mukaan maaseudun lastenkotien tuli säilyttää hoidokkiensa yhteys maatalouteen erilaisten maatalouteen liittyvien askareiden, kuten kasvimaan hoidon avulla, joten lastenkotien perustamista maataloille kannustettiin. Edelleen pidettiin tärkeänä, että lastenkodin läheisyydessä sijaitisi kansakoulu, jossa lapset saisivat sekä kansakoulusivistyksen että kansakoulukursseihin sovellettua

²⁴⁰ RKA. Kunnanvaltuuston pöytäkirja 29.6.1918; Väinönheimo, 1928, s. 69; Keskinen 1919, s. 70. Vesänen & Kontio 1994, s. 396.

²⁴¹ RKA. Kunnanvaltuuston pöytäkirja 3.11.1918; Lastenkoti. Pohtion poikakodin pöytäkirja 27.8.1918; Vesänen & Kontio 1994, s. 396.

²⁴² Sarlin, ”Sotaorpojen huollon järjestely II”, *Huoltaja* 6/1919, s. 86.

²⁴³ RKA. Keskinen 1919, ss. 70 – 72.

maatalousopetusta.²⁴⁴ Lastenkotien vaatimukseksi asetettiin puhdas ja riittävän tilava huoneisto, jossa olisi erilliset tilat hoidokeille ja henkilökunnalle. Lastenkodit pyrittiin pitämään mahdollisimman pieninä; suositus oli vain 10 – 30 lasta.²⁴⁵ Johtajattareksi hyväksyttiin hyvämaineinen ja vakavamielinen, jonkinlaisen opettaja-, lastentarha- tai muun huolto- tai kasvatuskurssin suorittanut nainen. Henkilökunnan määrää oli lisättävä, jos hoidokkeja oli enemmän kuin 25.²⁴⁶

Lastenkotiajatus ei ollut Ruovedellä vieras, sillä jo vuonna 1914 oli rovastinna Schönberg perustanut Ruovedelle yksityisen kuusipaikkaisen lastenkodin, jota kunta oli avustanut aluksi viidellä markalla hoidokkia kohden kuukaudessa, ja myöhemmin 6,50 markalla. Ennen sotaa oli Ruovedellä jo harkittu myös kunnallisen lastenkodin perustamista, mutta hankkeesta oli luovuttu, sillä kävi ilmi, ettei tuohon aikaan koko maassa ollut maalaiskuntien omistamia lastenkoteja lainkaan. Rovastinna Schönberg joutui luopumaan lastenkodin hoidosta heikentyneen terveytensä vuoksi, ja toimintaa jatkettiin uuden Ruoveden lastenkotiyhdistyksen vastuulla. Tämän Moisioin huvilassa ylläpidetyn lastenkodin paikkaluku oli suurimmillaan 12, mutta sekä tilaongelmien että talousvaikeuksien vuoksi lastenkodin toiminta lakkasi toukokuussa 1919.²⁴⁷ Lastenkotiyhdistys jatkoi kuitenkin toimintaansa keräämällä lahjoitusvaroja ja auttamalla kunnan lastenkodin lasten sijoittamisessa. Lastenkotiyhdistys otti muutamien lasten sijoituksen ja elatuksen hoitaakseen. Lastenkotiyhdistys lakkautettiin vuonna 1921 ja se liittyi uutena paikallisyhdistyksenä Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliittoon.²⁴⁸

Väärinmajan lastenkoti aloitti toimintansa 1.12.1918. Lastenkodin johtajattareksi palkattiin kansakoulunopettajatar Aliina Vartiainen ja hänen apulaisekseen neiti Edith Saari.²⁴⁹ Joulukuun 4. päivä otettiin ensimmäiset punaorvot vastaan. Koti täyttyi pian, sillä joulukuun mennessä pienille lapsille ja tytöille tarkoitettussa lastenkodissa oli jo 11

²⁴⁴ Juusela, ”Maaseudun lastenkodit”, *Huoltaja* 6/1919, s. 80.

²⁴⁵ Turun OY Orpolan Lauste ja Viipurin Raivola olivat 1920-luvun alussa Suomen suurimmat lastenkodit. Lausteella oli sijoitettuna 150 lasta ja Raivolassa peräti 250. Pulma 1987, s. 132.

²⁴⁶ Sarlin, ”Sotaorpojen huollon järjestely II”, *Huoltaja* 6/1919, s. 86.

²⁴⁷ RKA. Väinönheimo 1928, ss. 66 – 69; Vesanen & Kontio 1994, s. 396.

²⁴⁸ Ruoveden kotiseutuyhdistys. Lastenkotiyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjat 1915 – 1921.

²⁴⁹ RKA. Keskinen 1919, s. 72; Väinönheimo 1928, ss. 69 – 70.

hoidokkia ja joulukuun lopussa 22 hoidokkia. Elokuun 1919 loppuun mennessä Väärinmajan lastenkodissa oli kaiken kaikkiaan 25 hoidokkia, joista sotaorpoja oli 17.²⁵⁰

Pohtion ”poikakotiin” ensimmäiset pojat saapuivat loppiaisena 7.1.1919.²⁵¹ Johtajattarena oli aloittanut jo marraskuussa 1918 ylioppilas Elli Räisänen, jonka edellinen työpaikka oli ollut Vuorelan kasvatuslaitos Vihdissä. Lastenkodin avaaminen oli siirtynyt tammikuulle, sillä välttämättömän irtaimiston ja muiden tarpeiden hankkimiseen kului aikaa, sillä tila oli ollut pitkään tyhjillään. Vaikka varustaminen koetettiin tehdä säästeliäästi eikä merkittäviä muutoksia tai parannuksia rakennuksiin tehty, kysyi rappioituneen autiotilan muuttaminen lastenkodiksi tuntuja ponnisteluja sekä varoja kunnan ennestään tyhjistä kassasta. Taloon ostettiin kaksi hevosta, joista toista tarvittiin kulkuneuvoksi asioiden toimittamiseen, sillä talossa ei ollut puhelinta ja matkaa kirkonkylälle oli viitisentoista kilometriä. Toinen hevonen tarvittiin talon töihin. Joulukuussa Pohtiolle palkattiin työnjohtaja hoitamaan tilaa ja ohjaamaan hoidokkeja maanviljelystyössä. Ruokapulaa paikkamaan ostettiin neljä lehmää, sillä talon oli tarkoitus olla ruuan suhteen omavarainen eikä viljavarastoja juurikaan ollut.²⁵² Vuotta myöhemmin kunnankirjuri laski maataloustoiminnan kuitenkin vain nostaneen lastenkodin kustannuksia.²⁵³

Syksyllä 1919 köyhäinhoidontarkastaja Frans Malmberg tutustui kummankin lastenkodin toimintaan. Tarkastaja puuttui kumpaakin laitosta vaivaavaan tilanahtauteen, vaikka piti muuten lastenkodin oloja alkuajan vaikeudet huomioon ottaen varsin hyvin järjestettyinä. Kun neiti Palmrothin aiemmin omistama Vasun perintötila tuli samoihin aikoihin myyntiin, päätti kunta hankkia tämän 128 hehtaarin tilan 40 000 mk:n kauppahintaan uutta lastenkotia varten. Myöhemmin neiti Palmroth lahjoitti kunnalle vielä 25 000 mk lastenkodin tarpeisiin.²⁵⁴ Väärinmajan ja Pohtion

²⁵⁰ RKA. Lastenkoti. Väärinmajan lastenkodin hoidokasluettelo 1918; Keskinen 1919, s. 72; Väinönheimo 1928, ss. 69 – 70.

²⁵¹ RKA. Lastenkoti. Lapsiluettelot 1919 – 1964.

²⁵² RKA. Keskinen 1919, ss. 70 – 72; Pohtion poikakodin pöytäkirjat 1918 – 1920. 27.8.1918.

²⁵³ RKA. Keskinen 1920, s. 77.

²⁵⁴ RKA. Keskinen 1920, ss. 77 – 78. Neiti Palmrothin rahastoa käytettiin vuosien mittaan muun muassa lasten joululahjojen hankintaan. RKA. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat. Esimerkiksi 22.9.1921.

lastenkodit lakkautettiin, ja lapset siirrettiin kirkonkylän Parosperälle perustettuun uuteen Vasun lastenkotiin, joka aloitti toimintansa kesäkuun 11. päivä vuonna 1920.²⁵⁵

Saadakseen lastenkotien perustamiskustannuksiin valtionapua, oli kunta sitoutunut ylläpitämään Pohtion ja Väärinmajan lastenkoteja seuraavat viisi vuotta. Kun syyskuussa 1920 Ruoveden kunta ilmoitti sosiaalihuoltokunnalle, että lapset oli kesäkuussa 1920 siirretty uuteen Vasun lastenkotiin ja Pohtion ja Väärinmajan lastenkodit oli lakkautettu, moitti sosiaalihuoltokunnan tarkastaja Ruoveden kuntaa siitä, että ennen tätä menettelyä asiasta olisi pitänyt sopia sosiaalihuoltokunnan kanssa. Sotaorpuhuollon tarkastaja vaati lähettämään uutta lastenkotia koskevat asiakirjat ennen valtionavun myöntämistä.²⁵⁶ Ruoveden kunta perusteli lastenkotien yhdistämistä sekä maantieteellisillä etäisyyksillä että kiireessä loppuvuodesta 1918 perustettujen lastenkotien huonolla tasolla, josta köyhäinhoidon tarkastajakin oli huomauttanut. Sosiaalihuoltokunnan kanssa uuden Vasun lastenkodin perustamisesta oli jätetty neuvottelematta, sillä kunnallisvaltuustot eivät katsoneet muutoksen olleen merkittävää, vaan pitivät uutta lastenkotia suoranaista jatkona kahdelle edelliselle. Päätöstä perustettiin uuden lastenkodin paremmalla sijainnilla ja asianmukaisilla puitteilla.²⁵⁷

Uuden lastenkodin sijainti saattoi olla suosiollisempi, mutta ulkoiset puitteet tai hoidon taso eivät toiminnasta kertovien raporttien mukaan juurikaan nousseet. Uuden lastenkodin toiminnan käynnistäminen oli vaikeaa, sillä lapsia oli paljon ja lastenkotien henkilökunta vaihtui alkuvuosina tiheään. Pohtion lastenkodin johtajatar siirtyi Vasun lastenkodin johtajattareksi, mutta hän irtisanoutui tehtävästään jo kuukauden kuluttua eivätkä seuraavtkaan johtajattaret pysyneet viroissaan kovin kauaa.²⁵⁸ Kun Vasun

²⁵⁵ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 8.5.1920; Vesanen & Kontio 1994, s. 397.

²⁵⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestösosaston köyhäinhoitotoimisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919 – 1929. Sotaorpuhuollon tarkastaja Eemil Tolonen Ruoveden kunnallislautakunnan esimiehelle S. Niinimäelle 20.11.1920.

²⁵⁷ KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestösosaston köyhäinhoitotoimisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919 – 1929. Ruoveden kunnallislautakunnan esimies sosiaalihuoltokunnan köyhäinhoitotarkastusosastolle 13.12.1920; RKA. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1920 – 1922.

²⁵⁸ RKA. Väinönheimo 1928, s. 71. Lastenkotien johtajattarien työskä oli varsinkin aluksi vaativa, sillä he joutuivat huolehtimaan lastenkotien taloudesta, varustamisesta ja järjestelyistä varsinaisen lastenhoitotyön lisäksi. Lapsia oli paljon, olosuhteet olivat puutteelliset, palkkaus saattoi olla huono eikä apu-voimaa juurikaan ollut. Sosiaalihuoltokunnassa huolestuttiin johtajattarien asemasta ja suuresta vaihtuvuudesta. Johtokunnilta, köyhäinhoitohallituksilta sekä yksityisiltä vaadittiin arvostusta, tukea ja

lastenkoti oli toiminut vuoden päivät, heinäkuussa 1921 tehdyn katselmuksen mukaan sosiaalivaltion tarkastaja piti Vasun lastenkotia epäsiistinä ja puutteellisesti kalustettuna. Lasten vaatteita oli vähän, ja ne olivat huonossa kunnossa. Tarkastaja moitti henkilökunnan vaihtuvuudesta aiheutuvaa kasvatustyön epäjohtamukaisuutta, ja kasvatustyön tuloksia pidettiin olemattomina:

Lapset tekevät epämiellyttävän vaikutuksen: ruokkoamattomat tukat, likaiset kasvot ja kädet ovat varsin yleisiä nähtäviä. Ulkonaista sivistyneen ihmisen käyttäytymistaitoa puuttuu kokonaan. Pojat juoksevat lakki päässä huoneisiin ja huoneissa. Reipasta tervehtimistä, selvää puhetta ja avointa katsetta ei lapsissa kohtaa. Kurittomuuden ilmauksina havaitsemme: edellä mainittu seinäpaperien repiminen, huonekalujen piirteleminen ja vuoleksiminen sekä se seikka, että kun aterialle käytiin, niin 26 lasta oli saapuvilla, 14 oli tietymättömissä, myöhemmin saapui seitsemän poikaa omalupaiselta partioretkeltä metsästä ja viimeksi seitsemän samanlaista onkiretkeltä. Makuulle meneminen kävi epäsäännöllisesti. – Kiro sanoja poikain suusta kuuli. Lisäksi kertoivat johtajat ym. oloja tuntevat henkilöt, että niskoittelu isompien poikien puolelta on varsin tavallista; onpa sattunut, että pojat nimittelevät johtajattaria mitä rumimmilla puoluehaukkumanimillä sekä röykyttävät johtajattaren huoneen ovea häiriten hänen yksityisrauhaansa. Laitoksen ulkopuolella olevilta henkilöiltä olemme kuulleet, että lasten äidit pitäjällä ovat huolissaan siitä, mitä heidän lapsistaan tulee, ja että Mustajärven koulun opettajat on aikonut jättää virkansa, ellei hän pääse vapaaksi lastenkodin lasten opettamisesta ja kasvattamisesta.²⁵⁹

apua johtajattarille heidän raskaassa työssään. Tavastähti, "Tukekaa raskaan työn tekijöitä. Sananen lastenkotien johtajattarien työn puolesta", *Huoltaja* 17/1919, ss. 260 – 262.

²⁵⁹ "Virallinen lausunto eräästä lastenkodista" *Huoltaja* 12 – 13/1921, ss. 114 – 115.

Raportin mukaan lastenkodissa on liikaa lapsia, ja lapset on otettu laitokseen liian vanhoina, joten tarkastaja suositteli vanhimpien poikien siirtämistä perhehoitoon.²⁶⁰ Kasvatustyön tehostamiseksi uuden johtajattaren pätevyysvaatimukseksi asetettiin Sortavalan Kasvatusopiston²⁶¹ kurssin käyminen. Lastenkotien toimintaa säädeltiin sosiaalihuollituksen määrittelemillä ohjesäännöillä, jotka alistettiin maaherran vahvistettaviksi. Tarkastusraportin mukaan ohjesääntö²⁶² puuttui Vasun lastenkodista kokonaan, ja valtionavun myöntämisen ehdoksi asetettiin sosiaalihuollituksen mallin mukaisen ohjesäännön laatiminen.²⁶³

Raporttiin kirjatut puutteet vaaransivat lastenkodin valtionavun, joten johtokunnan oli heti ryhdyttävä toimenpiteisiin lastenkodin olojen kohentamiseksi. Köyhäinhoidontarkastaja Eemil Tolonen tarkasti lastenkodin uudelleen maaliskuussa 1922 ja totesi, että *”Ne huomautukset, joita Sosiaalihuollituksen Köyhäinhoidontarkastusosasto on viime vuoden kesäkuun 18 – 20 päivänä suoritetun tarkastuksen nojalla tehnyt, ovat kaikki varteenotetut.”* Uuden tarkastuksen perusteella *”laitos on ilahduttavassa määrin parantunut, sekä ulkonaisiin että sisäisiin kasvatusedellytyksiin nähden.”*²⁶⁴ Joulukuussa 1922 lastenkotiin saatiin vihdoin pysyvä johtajatar, joka jatkoi laitoksen kehittämistä. Työ kantoi hedelmää, ja Vasun lastenkoti toimi myöhemmin sosiaaliministeriön hyväksymänä lastenhoitoalan harjoittelupaikkana. Vuonna 1928 lastenkotia ylistettiin mallikelpoisessa kunnossa olevaksi lastenkodiksi, johon kunta saattoi sijoittaa *”elämän varjopuolelle jääneet turvattomat pienokaiset saamaan kodin lämpöä ja hoitoa”*, ja jossa *”koti ymmärtäväisen ja huolellisen tädin johdolla koettaa korvata sitä isän ja äidin kotia, josta sen hoidokit ovat jääneet osattomiksi”*.²⁶⁵

²⁶⁰ ”Virallinen lausunto eräästä lastenkodista”, *Huoltaja* 12 – 13/1921, ss. 114 – 115.

²⁶¹ Punaorpokotien johtajattaria koulutettiin Sortavalan Sisälähetysseuran Kasvattajaopistossa valkoisten kristillis- ja kansallismielisten periaatteiden mukaisesti. Wardi 2011, ss. 33 – 34; Pulma 1987, s. 129.

²⁶² Ohjesäännöt vahvistettiin 3.11.1921. RKA. Lastenkoti. Muut asiakirjat. Vasun lastenkodin ohjesäännöt.

²⁶³ ”Virallinen lausunto eräästä lastenkodista”, *Huoltaja* 12 – 13/1921, ss. 114 – 115.

²⁶⁴ KA. Sosiaali - ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhoitotoimisto. Sotaorpojen huoltoa koskevat asiakirjat. Eemil Tolonen 7.4.1922. Tarkastuskertomus. Ruovesi.

²⁶⁵ RKA. Väinönheimo 1928, s. 72.

2.5.2. Sijaisperheet

Sijaisperheissä lasten olot olivat ilmeisesti paremmat, sillä kunnalliskertomuksessa vuodelta 1921 lastentarkastaja totesi, että sijaiskotien hankinnassa *”on kokolailla oikeaan osuttu”*. Hän korosti lasten ja perheiden yhteenkuuluvaisuutta ja hoidon hyvää tasoa. Sijaisperheitä valittaessa oli hyödynnetty sukulaisuussuhteita. Tarkastaja painottaa kasvattilasten erinomaista sopeutumista ja tasa-arvoista kohtelua sijaisperheissä.²⁶⁶ Viranomaisten tarkastuskertomukset kuvaavat punaorpojen elinoloja todennäköisesti arkitodellisuutta suopeammiksi, mutta Ruoveden viranomaislähteistä ei ilmene punaorpojen suoranaista kaltoinkohtelua tai tarkoituksellista syrjimistä.

Lasten sijoittaminen yksityiskoteihin oli köyhäinlaitokunnan tehtävä, mutta vuonna 1924 köyhäinlaitokunta luovutti Vasun lastenkodin johtokunnalle oikeuden sijoittaa lastenkodin lapsia tarpeen vaatiessa yksityiskoteihin.²⁶⁷ Jo alkuvuosina sosiaaliviraston tarkastajien mukaan varsinkaan isommat lapset eivät sopeutuneet lastenkotielämään, ja heidät tulisi pyrkiä sijoittamaan yksityiskoteihin mahdollisimman pian. Johtokunta ymmärsi, että pojat voisivat *”henkisten kykyjensä ja luonteen ominaisuuksiensa”* puolesta menestyä paremmin yksityishoidossa, mutta kotien löytäminen heille oli haastava tehtävä.²⁶⁸ Vaikka koti olisi löytynytkin, eivät sijoitukset aina onnistuneet²⁶⁹ ja sijoituspaikkoja jouduttiin vaihtamaan. Pöytäkirjojen perusteella johtokunta pyrki ajattelemaan lasten parasta sijoitustapauksissa. Erään talollisen pyyntö saada yksi punaorvoista hoitoonsa hylättiin, sillä sijoituspaikka oli johtokunnan jäsenille tuntematon.²⁷⁰

Kun lapset täyttivät 15 vuotta, oli lastenkodista sääntöjen mukaan viimeistään lähdettävä, ja nuorille oli löydettävä joko koulu- tai työpaikka. Yleensä nuoret sijoitettiin

²⁶⁶ RKA. Mainelakeus 1923, ss. 103 – 104.

²⁶⁷ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat. 7.9.1924.

²⁶⁸ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 25.8.1921 ja 14.1.1922.

²⁶⁹ Esimerkiksi vihtiläinen rouva Alina Juselius oli ensin halukas ottamaan lina Ahosen luokseen, mutta kuukauden kuluttua rouva Juselius oli tullut toisiin ajatuksiin, sillä hän pelkäsi, ettei tyttö viihtyisi niin kaukana kotoaan. RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 24.1. ja 24.2.1921.

²⁷⁰ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 8.6.1922.

taloihin ”palvelukseen”, ja lastenkodin johtokunta maksoi heidän palkkansa.²⁷¹ Sijoituksen jälkeenkin nuoret tukeutuivat vielä lastenkotiin; kaksi vuotta sijoituksensa jälkeen Onni Rajala anoo lastenkodin johtokunnalta²⁷² 1000 mk autonohjaajakoulutusta varten. Anomus hyväksyttiin, ja vielä 1960-luvulla Onni tunnetaan ”Posti-Rajalana”, sillä hän ajoi Ähtärin ja Tampereen välistä postiautoa vuosikausia.²⁷³ Idalle myönnettiin 1500 mk talouskoulun käymistä varten.²⁷⁴ Sijoittamisasiassa kysyttiin myös nuorten omaa mielipidettä, sillä mikäli useampia mahdollisia sijoituspaikkoja ilmaantui, annettiin nuorten itse valita niistä mieluisin. Jalkavaivainen Viljo ei pystynyt elättämään itseään millään raskaammalla työllä, joten hänet päätettiin lähettää suutarinoppiin Ritoniemen suutari Antti Niemisen luo, mikäli Viljoa itseään suutarinoppi kiinnostaa. Johtokunta ehdotti myös jalan hoitamista Helsingissä köyhäinhuoltolautakunnan varoin.²⁷⁵ Viimeinen Vasun lastenkodista sijoitettava punaorpo on Pajusen perheen nuorin lapsi Tyyni, joka palkattiin 16-vuotiaana marraskuussa 1933 lastenkodin palvelijattareksi 125 markan kuukausipalkalla. Tyyni oli tullut lastenkotiin 2-vuotiaana, ja hän vietti koko lapsuutensa ja nuoruutensa Vasulla. Vuonna 1937 hän lähti Helsinkiin Lastenlinnan lastenhoitajakurssille ja teki myöhemmin elämäntyönsä Tampereella lastenhoitajana pikkulasten kodissa Koukkuniemessä.²⁷⁶

2.5.3. Oma koti

Suurin osa punaorvoista jäi hoidettavaksi oman äitinsä luo. Ruoveden molemmat lastenkodit olivat heti sodan jälkeen täyteen ahdettuja. Lastenkotiin joutumista pelättiin, mutta Sylvi oli veljensä kanssa siinä onnellisessa asemassa, että hänen äitinsä pystyi huolehtimaan lapsistaan kunnan avustuksen ja ompelutyönsä turvin:

²⁷¹ Esimerkiksi vuonna 1926 Onnin, Reinon ja Einarin palkka uusissa palveluspaikoissaan oli 1000 mk ensimmäiseltä vuodelta ja 100 mk kuukaudessa seuraavilta vuosilta. RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 6.3.1926.

²⁷² Toini Palmrothin rahastoa käytettiin ammatillisen opetuksen hankkimiseksi lastenkodista lähteneille hoidokeille. RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 24.1.1921.

²⁷³ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat. 4.5.1928; Vasun lastenkodin nimikirja.

²⁷⁴ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 12.12.1923.

²⁷⁵ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat. 12.12.1923; 7.9.1924; 10.12.1924.

²⁷⁶ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin nimikirja.

Monet kodit silloin tuhoutuivat, lapset joutuivat lastenkotiin, äidit menivät muualle työhön, kun ei ollut niin onnellista kohtaloo, kuin meillä, että äiti pystyi ompelemisella elättämään meitä. Monesti hän neuloi yömyöhään vaatteita vieraille ihmisille ja näin piti perhettä koossa. Äiti lupasi meille lapsille, että meitä ei viedä lastenkotiin. Olimme kuulleet puhuttavan Vasun lastenkodista, johonka meidänkin uskottiin joutuvan. ²⁷⁷

Köyhäinapua anovien punaleskien tuli sitoutua lastensa ohjeen mukaiseen huoltoon ja kasvatukseen allekirjoittamalla sosiaalihuollituksen laatima ”Huoltovälikirja”. Leskien oli luvattava hankkia lapsilleen köyhäinavun mahdollistama asunto, ruoka ja vaatetus, pitää koti ja lapset puhtaana sekä hoitaa lastensa terveyttä. Lapset oli pantava kansakouluun ja heitä tuli estää kerjäämästä tai kuljeksimasta joutilaana tai pääsemästä lasten luonnetta turmeleviin huvitilaisuuksiin. Esimerkkinä lapsilleen, äidin oli itsekkin sitouduttava siveelliseen ja kunnolliseen elämään. Lapset oli totutettava voimiensa mukaiseen työhön, ja heihin oli istutettava kansakoulun määrittelemiä kansalaishyveitä. Ohjeiden noudattamatta jättäminen saattoi johtaa avun menettämiseen tai lapsien erottamiseen äidistään.²⁷⁸ Punaorpoperheiden toimeentulon tuli yltyä tyydyttävästi toimeentulevan työmiehen perheen toimeentulon tasolle ja kuntia varoitettiin kitsailusta, sillä niukinta mahdollista toimeentuloa ei pidetty riittävänä. Kuntien piti huolehtia siitä, että leskiä ei pakotettu itse anomaan apua tai tulla noutamaan sitä määrättyinä päivinä kunnantalolta, sillä sosiaalihuollituksessa oli havaittu kuinka vaikeaa köyhäinavun pyytäminen saattoi olla.²⁷⁹ Ruoveden kunnanarkistosta ei löydy yhtään tällaista huoltovälikirjaa²⁸⁰, joten on mahdotonta tietää vaadittiinko ruoveteläisiltä leskiltä huoltovälikirjojen allekirjoitusta ja sopimusten ehtoihin sitoutumista.

Leskien tuli täyttää sosiaalihuollituksen tilasto-osaston lomake, jolla kerättiin ”*Tietoja erinäisistä v. 1918 käydyn sodan johdosta turvattomiksi ja puutteeseen joutuneista perheistä.*” Lomakkeessa kysyttiin tarkoin perheen isän tai muun huoltajan

²⁷⁷ KRA. Vuoden 19181 aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 820/43 Röykkee, Sylvi.

²⁷⁸ ”Sotaorpokysymyksiä V”, *Huoltaja* 8/1920, ss. 90 – 91; Satka 1994, ss. 275 – 277.

²⁷⁹ ”Sotaorpokysymyksiä VI” *Huoltaja* 9/1920, ss. 100 – 101; Satka 1994, s. 276.

²⁸⁰ Tiedossa ei ole kuinka paljon näitä sopimuksia ylipäätään laadittiin koko maassa. Satka 1994, s. 277.

kuolinsyytä²⁸¹ ja osallisuutta kapinaan. Osallisuutta kapinaan pidettiin joko selvänä tai kiistanalaisena. Perheen äidin osallisuutta kapinaan ei kysytty, vaan tiedusteltiin äidin mahdollisuuksia perheensä elättämiseen. Lomakkeeseen merkittiin kaikkien alle 15-vuotiaiden lukumäärä, nimet ja syntymäajat. Monet lesket olivat täysin työkykyisiä, mutta ilmoittivat, että ansiotyötä ei ole. Vain muutama leski ilmoitti tienäänsä yli 50 mk kuukaudessa.²⁸²

Avuntarvitsijoiden tilastointi ja valtionavun perusteena olevien kuittien kokoaminen oli Ruovedellä hankalaa ja työ viivästyi. Köyhäinhuoltohallituksen sihteeri Ali Keskinen pyysi lokakuussa 1919 sosiaalihuoltokuntaa lähettämään mitä pikimmin 100 kpl tiedonkeruulomakkeita lisää. Samalla hän ilmoitti, että kunnan tällaisiin toimiin käytettävän työvoiman olemattomuuden takia pyydetty tilasto voi valmistua aikaisintaan marraskuun loppuun mennessä.²⁸³ Köyhäinhuoltohallituksen sihteeri vaikuttaa uupuneen työtaakkansa alle, sillä lastenkotien perustamisesta lähtien hänen kirjeenvaihtonsa²⁸⁴ sekä lastenkotien johtajattarille että köyhäinhuoltohallituksen jäsenille sisälsi toistuvia pyyntöjä täydentää puuttuvia tietoja tai korjata vaivastilasta täytettyjä lomakkeita, jotka eivät kelvanneet sosiaalihuoltokunnan valtionapuanomusten liitteiksi.²⁸⁵

²⁸¹ Lomakkeessa annetaan lukuisia vaihtoehtoja: *murhattu, kuollut pahoinepitelyn johdosta, kadonnut, saanut surmansa harhaan osuneista kuulista, sotatoimien aiheuttamassa tulipalossa, junaonnettomuudessa j.n.e., ammuttu erehdyksestä, kuollut vankileirissä syyttömästi pidätettynä, muu syy (tarkoin ilmoitettava mikä)*. RKA. Sosiaalihuoltokunta. Vuoden 1918 sotesket ja -orvot. Sosiaalihuoltokunnan tilasto-osaston lomakkeet.

²⁸² RKA. Sosiaalihuoltokunta. Vuoden 1918 sotesket ja -orvot. Sosiaalihuoltokunnan tilasto-osaston lomakkeet.

²⁸³ RKA. Sosiaalihuoltokunta. Kirjeiden toisteet. Keskinen sosiaalihuoltokunnan tilasto-osastolle 24.10.1919.

²⁸⁴ Vielä marraskuussa tilityksistä puuttuvat sotaorpojen nimet, lukumäärä ja hoitopäivien määrä. RKA. Sosiaalihuoltokunta. Kirjeiden toisteet. Keskinen lastenkotien johtajattarille 17.11.1919.

²⁸⁵ Köyhäinhuolto oli kunnan suuritöisin hallinnonala. Kunnankirjuri Keskinen erosi tehtävästään joulukuussa 1920 pyrittyään turhaan saamaan korjausta palkkaukseensa tai vähentämään työmääräänsä, sillä valtuusto kieltäytyi palkkamaan Keskiselle vakituista apulaista. Vesanen & Kontio 1994, ss. 379, 395. Vuoden 1920 tilinpäätös jäi tekemättä, mikä aiheutti päänvaivaa ja lisäselvitysten tarvetta hänen seuraajalleen. Köyhäinhuoltohallituksen jäsenet osoittautuivat jatkossakin yhtä yhteistyökyvyttömiä: *"Tilasto-osaston vaatimusten täytäntöönpano on näyttänyt varsin vaikeaksi Ruoveden kunnan puolesta antaa, ellei ihan mahdottomaltakin."* RKA. Sosiaalihuoltokunta. Kirjeiden toisteet. Mainelakeus sosiaalihuoltokunnan tilasto-osastolle 26.4.1920. Lomakkeet olivat puutteellisia eivätkä tiedot saapuneet ajoissa. RKA. Sosiaalihuoltokunta. Kirjeiden toisteet. Sulo Mainelakeus köyhäinhuoltohallituksen jäsenille 11.2.1922.

Lomakkeiden tarvetta ja sihteerin työtaakkaa kasvatti köyhäinhoidon avuntarvitsijoiden lukumäärän lisääntyminen, mutta myös lomakkeiden puhtaaksikirjoittaminen, sillä Keskinen kertoi: *”Kun kaavakkeet palaavat matkaltansa, ovat ne niin tärveltyneet, että niitä jo pelkältä hygieniseltä kannalta katsoen on mahdoton mihinkään lähettää.”* Sihteeri valitteli edelleen kaavakkeiden vaikeaselkoisuutta ja piti niiden täyttämistä vaikeana. Loppukaneettina hän pyysi saada huomauttaa, että *”tilastojen kerääminen, jos tahtoo todellisuuteen perustuvaa työtä, ei maaseudulla ole niinkään yksinkertainen asia, kuin sitä ehkä luulisi.”*²⁸⁶

Lesket saivat kuitenkin anomuksensa tehtyä, ja köyhäinhoitohallituksen sihteeri lähetettyä pyydetty tilastot sosiaalihallitukselle. Pian sosiaalihallitus totesi Ruoveden perhehuollon olleen tarkastamatonta, ja asetti valtionavun saannin ehdoksi lastentarkastajan palkkaamisen kuntaan. Syyskuussa 1920 Ruovedelle perustettiin lastentarkastajan virka. Tarkastajan tehtävänä oli huolehtia punaorvoista, mutta käytännössä hän joutui huolehtimaan muidenkin avuntarvitsijoiden huollosta.²⁸⁷ Perheiden tilanne tarkistettiin kolme kertaa vuodessa. Tarkastuskäynneillä selvitettiin punaorpojen fyysinen kunto ja kodin moraalinen tila, mikä merkitsi myös lasten koulunkäynnin sekä äidin seksuaalisen käyttäytymisen arviointia. Tarkoituksena oli vahvistaa aikansa kunniallisen ja hyveellisen Suomen kansalaisen ihannetta.²⁸⁸

Vuoden 1922 kunnalliskertomuksessa lastentarkastaja kertoi, että sosiaalihallituksen tarkan valvonnan vuoksi punaorpojen huoltoon oli kiinnitetty erityistä huomiota. Tarkastaja oli jopa huolissaan siitä, että muiden orpojen tarkkailu oli saattanut kärsiä punaorpojen viedessä niin paljon aikaa. Hän on huolissaan erityisesti monilapsisista perheistä, joiden avustuksiin hän toivoi lisää varoja.²⁸⁹ Tarkastuskirjan ensimmäisten merkintöjen mukaan tarkastaja oli havainnut 15 kouluikäisen lapsen jääneen pois koulusta, kuudessa perheessä oli ollut liian vähän vuodevaatteita, yksi äiti oli tuomittu

²⁸⁶ RKA. Sosiaalilautakunta. Kirjeiden toisteet. Keskinen sosiaalihallituksen tilasto-osastolle 13.2.1920.

²⁸⁷ RKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 8.5.1920 ja 4.9.1920; Sosiaalilautakunta. Kirjeiden toisteet. Ruoveden kunnallislautakunnan esimies sosiaalihallituksen köyhäinhoidon tarkastusosastolle 6.9.1920; Vesanen & Kontio 1994, ss. 394 - 395; Mainelakeus 1921, s. 69.

²⁸⁸ Satka 1994, ss. 273 – 276; Kytölinna 2008, s. 49.

²⁸⁹ RKA. Mainelakeus 1923, ss. 103 – 104.

viinanpoltosta ja yksi äiti vietti epäsiiveellistä elämää. Huomautukset vähenivät käyntikertojen myötä.²⁹⁰

Kun lesket saivat elämäänsä järjestykseen, he saattoivat saada lapsiaan lastenkodista takaisin kotiin. Manu karkaili lastenkodista ja hän pääsi äitinsä luo kesällä 1920 vietettyään lastenkodissa vain vuoden. Matti sijoitettiin takaisin äitinsä luo kesällä 1922 ilmeisesti sen vuoksi, että Matin pikkuveli Eino, joka on ollut äitinsä hoidossa, kuoli tammikuussa.²⁹¹ Taavi siirrettiin äitinsä hoitoon ilmeisesti tartuntavaaran vuoksi, sillä hän sairasti keuhkotautia. Muutenkin sairaus tai erään punaorvon kohdalla ”omituisuus” johti siihen, ettei lasten hoito laitoksessa onnistunut. Veikon äiti oli lähtenyt sodan jälkeen Amerikkaan, ja lähetti kesällä 1922 rahaa ja passin pojalleen.²⁹² Veikko lähetettiin äitinsä luo Amerikkaan, mutta perheen neljä nuorempaa lasta jäivät lastenkotiin. Vielä marraskuussa 1919 äiti oli anonut kunnalta punaorpojen huoltoon tarkoitettua avustusta, vaikka kaikki lapset olivat jo lastenkodissa. Äidin Amerikkaan siirtymisestä ei ole rippikirjoissa merkintää. Perheiden hajoaminen oli yleistä, sillä tavallista oli, että monilapsisissa perheissä sisarusarjan pienimmät lapset jäivät äitinsä hoitoon tai ainakin palasivat kotiin lyhyen lastenkotijakson jälkeen, vaikka muut jäivät lastenkotiin. Kaikille äideille lapsia ei kuitenkaan palautettu; ainakaan Mauria ei annettu äitinsä luo Tampereelle, vaan hänet sijoitettiin Ylä-Kauttuun.²⁹³

Kun punaorpojen suurin sijoitusruuhka oli Ruovedellä vuoteen 1922 mennessä ohi, oli punaorvoista 20 % sijoitettuna yksityiskoteihin, 21 % lastenkotiin ja 59 % oman äitinsä hoitoon.²⁹⁴ Ruovedellä sijoitettiin lapsia lastenkoteihin ja yksityiskoteihin valtakunnallista keskiarvoa useammin, sillä Pulman mukaan vuonna 1922 koko Suomessa oli 16 % punaorvoista sijoitettuna yksityisperheisiin, 17 % lastenkoteihin ja 67 % omaan kotiinsa.²⁹⁵

²⁹⁰ KA. Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhuolto- ja sotaorpojen perhehuollon tarkastuskirja (1921 – 1928). Ruovesi.

²⁹¹ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin nimikirja. RSK. Kuolleet ja haudatut 1918 – 1934.

²⁹² RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat. 5.7.1922. Vasun lastenkodin nimikirja.

²⁹³ RKA. Lastenkoti Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat. 25.6.1929.

²⁹⁴ RKA. Mainelakeus 1923, s. 103.

²⁹⁵ Pulma 1987, s. 131. Vuonna 1920 koko maassa valtionapua saaneista punaorvoista oli omiin koteihinsa sijoitettuna 56,2 %, sijaiskoteihin 16,5 % ja lastenkoteihin 27,3 %. Kaarninen 2007, s. 372.

III VUODEN 1918 SODAN MUISTELTU LAPSUUS RUOVEDELLÄ

3.1. Lapset sodan keskellä

Kaikissa sodissa kokemukset koskettavat koko sotivan alueen väestöä. Erityisesti sisällissodissa myös siviiliväestö joutuu todistamaan erilaisia sotatapahtumia, kuten joukkojen varustamista, ryöstöjä, taisteluja tai niiden uhkaa sekä oman kansan ja jopa suvun tai perheen ideologista jakautumista ja sen seurauksena tapahtuvia tekoja ja jälkiselvittelyjä, joihin yleensä liittyy syviä henkilökohtaisia tunteita. Vaikka sisällissodassa myös lapset joutuvat jollain tasolla valitsemaan oman puolensa, ovat Jalagin ja Junila todenneet tutkimuksissaan, että lasten suhtautuminen sotaan oli hyvin samankaltaista riippumatta siitä kummalla puolella he sodan kokivat. Kaikki lapset kokivat epävarmuutta, turvattomuutta, pelkoa ja hämmennystä. Lapset joutuivat tahtomattaan sodan keskelle, ja se vaikutti ratkaisevasti heidän loppuelämäänsä.²⁹⁶

Juurisen, Hervosen ja Jylhän laajassa haastatteluaineistossa sodan lapsuuskokemuksista keskeisimpiä olivat pakeneminen, piilottelu, väkisin joukkoihin ottaminen sekä avunanto rintaman takana. Monet perheet pakenivat sodan jaloista ja piilopaikkoja etsittiin maaseudulla usein metsistä. Aineiston haastateltavat olivat kokeneet uhkailua, pelottelua, vangitsemisia sekä varsinkin epätietoisuutta sukulaisten kohtaloista. Muistelijat mainitsivat usein sodan tuomat vaikeudet ja menetykset; kerrottiin selviytymiskeinoista, pakomatkoista, isien ja veljien kuolemista tai vangitsemisista ja ruuan puutteesta. Kolmannes haastateltavista kertoi nähneensä fyysistä väkivaltaa; tappamista, vangitsemista tai uhkaamista. Lapsiin oli kohdistunut pilkkaa tai jopa vainoamista. Monet päättivät kertomuksensa jonkinlaiseen sulkeumaan, jossa tiivistetysti esitettiin yhteenveto tapahtumista tai kokonaisarvio sodan poliittisesta tai henkilökohtaisesta merkityksestä. Monelle sota oli merkinnyt muutosta arjessa tai jopa lapsuuden loppumista. Sodan vaikutuksista omaan elämään ei tässäkään aineistossa ollut eroja sillä, kumpaan sodan osapuoleen kertojat olivat kuuluneet. Sodan

²⁹⁶ Jalagin & Junila 2009, ss. 320 – 322.

seurauksena lapset olivat kokeneet painajaisia, ja jotkut kertoivat sodan vaikuttaneen moniin myöhempiin henkilökohtaisiin valintoihin, kuten avioitumiseen tai poliittisen ideologian omaksumiseen. Isän punaisuus oli aiheuttanut sekä ylpeyttä että häpeää. Kertojille sota ei ollut merkinnyt taistelua aatteen tai itsenäisyyden puolesta, vaan selviytymistaistelua uhkaavassa ja vaarallisessa tilanteessa. Mielenkiintoista on, että kukaan haastateltavista ei ollut maininnut Suomen itsenäistymistä.²⁹⁷ Ruovedellä lapset yleensä säästyivät isänsä kuoleman näkemiseltä, mutta vainajien näkeminen ja teloitusten seuraaminen jätti lapsiin esimerkiksi Tampereella pysyvät jäljet.²⁹⁸

Omassa aineistossani ruoveteläisten vuoden 1918 sodan aikaiset lapsuuskokemukset ovat hyvin samankaltaisia kuin edellisissä tutkimuksissa. Ruoveteläiset muistelijat eivät kuitenkaan kerro nähneensä ampumista tai tappamista, sillä väkivallasta yleensä vain kuultiin tai kerrottiin, vain harvat kokivat varsinaista väkivaltaa itse. Valkoisten puolella lapsuutensa kokenut Helvi (s.1905) kertoi järkyttyneensä ja nähneensä painajaisia käytyään ehkä vain uteliaisuuttaan katsomassa punaisen puolen vainajia kappelissa ja osallistuttuaan hautajaisiin:

Tultiin potkukelkoilla ja niitä oli täällä kappelin seinillä pitkin. Kuoripäällisistä laudoista oli pantu arkkuja. Sinne oli pantu niissä vaatteissa missä olivat olleet ja jotain loimia oli viskattu päälle. Minä muistan vielä tänäkin päivänä niitä asentoja kun ne oli jäätyneet sinne ja muistan niitten silmät kun ne oli auki. Toisilla oli niin julma katsekin, että oikeen. Nuorempia ja vanhempia. Koska mä olin vielä nuori, niin minä sain semmosen, että minä en kahteen viikkoon meinannu rauhaa saada. Ne oli kaikki ne näyt mun silmieni edessä. Vaan vielä nytkin muistan niitä hyvin paljon. Sitten minä olin taas, kun niitä haudattiin. Kaivettiin semmonen yhteishauta. Tuolla se on se patsaskin. Sinne ne pantiin vaan pinolle sinne. Muistan sen toisen puolen (valkoisten)

²⁹⁷ Hervonen, Juurinen & Jylhä 1998, ss. 119 – 125.

²⁹⁸ Vuorinen 2008, s. 16.

*hautakuusen. Se oli hyvin juhlallinen. Siinä liputettiin kunnia jokaiselle vainajalle, kun laskettiin hautaan.*²⁹⁹

Suomen Kansanrunousarkistossa, Työvään arkistossa ja Kansan arkistossa vuoden 1918 kilpakirjoituksiin osallistuneista valtaosa muistelee lapsuuttaan ja nuoruuttaan sodan keskellä. Punaisten puolella tässä muistelukerronnassa korostuvat voimakkaina köyhyys ja punaisuudesta johtuneet nöyryytykset ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset.³⁰⁰ Muistot ovat muistissa säilyneitä kokemuksia kertojan oman elämän tapahtumista.³⁰¹ Tässä tutkimuksessa punaorpojen lapsuutta on kuvattu muistelukerronnan perusteella. Tuomaala ja Pöysä painottavat, että tällaiset muistelukertomukset rakentavat kertojan identiteettiä samalla, kun ne antavat tutkijalle tietoa punaorpojen eletystä elämästä, maailmankuvasta, historiatietoisuudesta, sosiaalisista malleista sekä niiden symbolisista merkityksistä. Kertomusten avulla voidaan ymmärtää yksilöiden kokemuksia sekä elettyinä että kerrottuina kertomuksina sekä omakohtaisesta että yhteisestä menneisyydestä. Muistelukerronta on ideologista kerrontaa, joka on muotoutunut kirjoitushetken näkökulmasta. Ajallisten, tilallisten ja kulttuuristen elementtien vaikutus kertomusten muotoon ja sisältöön on tiedostettava. Kertomukset liittävät yhteen eri ajanjaksoja ja elämänvaiheita, joten ne ovat ajallisesti kerrostuneita. Muistelukerronta on muotoutunut lapsuuden kokemusten pohjalta, mutta siihen ovat vaikuttaneet myöhemmän elämän kokemukset sekä niiden muistelu.³⁰²

Kokemuskertomuksissa omakohtaiset kokemukset liitetään käsityksiin historiallisista tapahtumista, ja muistelijan muistot, tavoitteet, motiivit, havainnot ja tunteet ovat muotoutuneet nuoruus- ja aikuisvuosien aikana uudelleen, sillä ne saavat uusia merkityksiä erilaisissa myöhemmissä diskursiivisissa yhteyksissä. Myöhempi historiankirjoitus ja muut historian julkiset esitykset³⁰³, mutta erityisesti kansan keskuudessa eläneet historiankäsitykset, ovat muokanneet muistelijoiden omia

²⁹⁹ Kper. Ruovesi/Y02983. Pöntys, Helvi.

³⁰⁰ Peltonen 1996, s. 281.

³⁰¹ Tuomaala 2004, s. 36.

³⁰² Tuomaala 2004, ss. 29 – 33, 36.

³⁰³ Esimerkiksi muistomerkit, patsaat, julkiset puheet, koulujen oppikirjat, historialliset teokset, tiedotusvälineet, näytelmät. Kalela 2000, s. 37.

henkilökohtaisia elämähistorioita.³⁰⁴ Esimerkiksi Sylvi ymmärtää ennen sotaa sukulaiseltaan saadun punaisen nauhan merkityksen aikuisena aivan eri tavoin kuin lapsena:

Niinpä minäkin sain tuon Luoteen Sistun silkinauhan omakseni. Riemullani ei ollut rajoja. Olihan toi metrinen nauha, taisipa olla pisempikin, jo omaisuus sekatyömiehen tyttären varastossa. Mutta en muista paremmin tuon punaisen nauhan käyttöä koskevia tapauksia, lieneekö vastaiset tapaukset tyystin siirtäneet sen unhoon, ainoastaan se jäi noista sodan, ehkäpä punakaartin valmistusajoista symbolin tavoin mieleeni. En myös muista, tai ehkä ne kaikki olivat lapsen tietouden ulkopuolelle kuuluvia asioita, joita lapsi ei tajunnut täydelleen.³⁰⁵

Lapsuuskertomuksissa kuvataan mennyttä maailmaa, jonka sosiaalisista suhteista, paikoista ja ajankohdista kerrotaan muisteluprosessissa yhä uudelleen. Tapahtumat ja paikat saavat koko elämän kestäviä merkityksiä, ja paikoista muodostuu erilaisia mielentiloja ja maisemia.³⁰⁶ Tuomaalan mukaan tapahtumamuistot sisältävät arkipäivän lisäksi myös erityisiä välähdyksenomaisia kokemuksia, joissa korostuu muiston subjektiivisuus, tunnelataus ja ainutkertaisuus. Tällaisen muiston ovat saattaneet synnyttää sekä hyvin yksilölliset kokemukset, mutta myös kollektiivisesti koko yhteisöä koskettavat tapahtumat. Kaikki tässä tutkimuksessa lapsuuttaan muistelevat kertovat erityisesti traumaattisia tai muita voimakkaita elämyksiä herättäneitä muistoja, joiden avulla he pääsevät hetkeksi takaisin lapsuutensa maisemaan.³⁰⁷ Uunon isä ei ottanut osaa sotaan, vaikka kannattikin sosiaalidemokraattista aatetta. Isä piileskeli sodan aikana metsissä, kuten lukuisat ruoveteläiset miehet, jotka eivät halunneet tarttua aseeseen. Uunon muisteluista löytyy kuitenkin eräs harvoista varsinaisista

³⁰⁴ Tuomaala 2004, s. 37; Erityisesti 1960 ilmestynyt Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla*-teoksen toinen osa käynnisti maanlaajuisen keskustelun, johon monet muistelukertajat halusivat 1960-luvulla osallistua. Peltonen 1996, ss. 98 – 102.

³⁰⁵ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³⁰⁶ Tuomaala 2004, s. 34.

³⁰⁷ Tuomaala 2004, s. 36.

sotakokemuksista, jossa muistellaan taisteluja lapsen silmin. Uuno asui perheineen Väärinmajassa ja joutui maaliskuussa 1918 keskelle sotatannerta. Uuno oli sotakeväänä 15-vuotias, ja hänen tehtävänä oli pitää perheestä huolta, kun isä ei ollut kotona, mutta Uunon isä selviytyi sodasta:

Me oltiin kotona siellä Pystylässä, isä oli semmonen arka mies, hän ei olis millään ottanu asetta kummaltakaan puolelta ja hän kanssa kyttäili niinkun mettissä vähän, sillä oli niitä torpparikavereita usiampia isälläkin, minä olin äilen ja nuorempien lasten kanssa kotona. Ja sitten oli semmonen tapaus, että me oltiin siinä taistelujen keskellä. Äilen kanssa oltiin pitkänämme siellä permannolla ja kuulaa men että suhisi siitä mökin lävitte. Valkoset puhu, että vietäs lehmämme sitten Nenoselle, että siinä olis vaarallinen olla siinä Pystylän torpassa. Sitten me oltiin siellä Nenosella viikon päivät. Ja taas ne punaset tuli sieltä Lylystä päin. Me oltiin taas semmosessa kuulasatteessa siinä Nenosen permannolla. Ne tappeli sen iltapäivän ja tiesivät, että siellä on pakolaisia. Seuraavana päivänä tulivat uuden kerran ja kolme vuorokautta ne siinä tappeli. Yhtäpainoo me oltiin perunakellarissa kolmisen vuorokautta perunoitten päällä kyljellämme. Valkoset ampu tykillä. Kellarin seinissä vähän raplingitkin puttoili.

Sitten ne punaset meidät vei sinne Lylyyn, kun ne poltti sen Nenosen. Ja oltiin siellä kolmisen viikkoa. ja aina sitten Tampereelle asti piti siinä mukana mennä, kun se pakokahu tuli sitten. Ja sieltä me vasta päästiin kotio sitten. Siellä isäkin tuli sitten mukaan, kun se tiesi, että sen perhe oli siellä, kun se oli siellä päin siellä mettissä.³⁰⁸

Tutkija ei kuitenkaan voi olla varma, että kaikki kerrottu on kirjoittajan omaa kokemusta. Ihminen on sosiaalinen muistaja, jolloin huhujen tai muualta kuulujen kokemusten pohjalta muodostunut eräänlainen diskursiivinen todellisuus voi laajentaa itse havaittua todellisuutta. Kirjoittajan mieleen on voinut painua hyvin elämysvoimaisena sellaista

³⁰⁸ Kper. Ruovesi Y/02953. Salmela, Uuno.

mitä hän on kuullut toisilta, mutta saattaa muistellessaan muistaa itse kokeneensa vastaavan tapahtuman.³⁰⁹ Lähdekritiikin kannalta kuulopuheet ovat omakohtaista kokemusta vähempiarvoisempaa tietoa, mutta kumpikin tieto voi olla tärkeää, sillä ne kuvaavat omakohtaisten kokemusten kietoutuneisuudesta kertomusten kohteena olevan todellisuuden kanssa. Subjektiiivinen käsitys menneestä on aina sosiaalisesti välittyntä, ja siksi myös kiinnostavampaa kuin vain yhtä ihmistä koskeva tieto.³¹⁰

Lähiluvun avulla voidaan analysoida muistelukerronnassa esiintyviä erilaisia kerrotun toimijuuden muotoja. Kertomusten tapahtumat kuvataan yleensä yksilöiden kautta, ja kertoja osallistuu useimmiten itse toimintaan, mutta hän voi asettua myös tapahtumien taustalle eräänlaiseksi kertojajääneksi. Jo kirjoittamaan ryhtyminen on selkeästi kertojan omaa toimijuutta vahvistava teko. Toimijuuden näkökulmasta pyritään selvittämään millaisen toimijuuden muistelijä kirjoittaa itselleen. Toimijuus koetaan suhteessa toisiin toiminnan kohteena oleviin, toimijuuteen osallistuviin tai toimintaa sivusta seuraaviin. Toimijuus perustuu valinnanmahdollisuudelle, täydelliselle autonomisuudelle ja elämäntaloudelle, sillä toimijuuksia muodostaessaan kertomukset käsittelevät usein vastuuta tapahtumien kulusta. Ketä tapahtuneesta voi syyttää? Ovatko vaikeuksien takana perhe, suku vai yhteiskunta?³¹¹

Muistelukerrontaan sisältyvän toiminnan tasolla toimijuudet ovat kertomuksen henkilöitä. Toimijuus voidaan ymmärtää kyvyksi toimia ja tuottaa muutosta, mutta muistelukerrontaa analysoitaessa toimijuuteen on sisällytettävä muutakin kuin vain aktiivinen ja silmiinpistävä tai muuten ilmeinen toimijuus, sillä toimijuuden peruskehukseen kuuluvat aktiivisen toimijuuden lisäksi myös toiminnan kohteena oleva toimijuus sekä toimintaa sivusta seuraavat todistajat. Toimijuuden voidaan ajatella jakaantuvan jatkumolle, jonka toisessa päässä on aktiivinen toimija ja toisessa toiminnan kohteena olo, jonka äärimmäinen muoto on uhrin asema.³¹²

³⁰⁹ Pöysä 2015, s. 98.

³¹⁰ Pöysä 2015, ss. 24 – 25.

³¹¹ Pöysä 2015, ss. 129 – 131.

³¹² Pöysä 2015, ss. 133 – 135.

Sivustaseuraajan rooli oli lapselle luontainen, mutta myös seurausta siitä, että muistelijat kertovat paljon tapahtumista, joista he vain kuuluivat joko itse tapahtuma-aikana tai vasta myöhemmin, mutta jotka he henkilöiden tai tapahtumista kerrottujen useiden toisintojen avulla voivat hahmottaa mielessään ja kuvaamaan elävästi.³¹³ Yrjön isä ja toinen veli kuolivat leirillä, mutta toinen veljistä palasi kotiin kertomaan vankileirien kidutuksista ja kauhuista. Yrjö itse ei halunnut kertoa niistä jälkeenpäin, vaan totesi, että ”sivistyssanoissa ei löydy tarpeeksi tulkitsevaa sanaa, vaan petoja ne olivat olleet.” Mutta veljen näkeminen luurangon laihaksi laihtuneena ja sairaana sai Yrjön nousemaan ”lahtarikomentoa” vastaan:³¹⁴

*En voinut kauaa katsella, menin ulos itkemään. Pian kuivasin kyyneleeni, menin sisälle. Siellä oli serkkuni, joka veljeni toi, en malttanut olla, vaan aloin haukkua koko lahtari komentoa, koska serkkuni myös oli siinä kaartissa, jota hienosti suojeluskunnaksi nimitettiin. En muista mitä kaikkea sanoin, sillä olin niin vihasta täysi, vaan serkku otti siitä niin itseensä, että seuraavalla viikolla vei kiväärin sohlon ja sarkamanttelit pois. Hän puhui siitä vielä kuusi vuotta myöhemmin, kun minäkin olin jo mies, kahdeksantoista vanha. Hän sanoi, kyllä sinä hyvin haukuit ja se oli oikein.*³¹⁵

Tekstissä Yrjö suuntaa muistelunsa tulevaisuuteen, joka mahdollistaa poliittisen asennoitumisen tarkastelun. Muistelukerronnassaan Yrjö haluaa myöhemmin korostaa tapahtuma-aikana itsessään tapahtunutta muutosta; hänen näkökulmansa tapahtumien kokijana ja tapahtumia ympäröivän sosiaalisen todellisuuden luonteen välillä muuttui; passiivinen sivustaseuraajan rooli vaihtui ainakin hetkellisesti aktiiviseksi, kyvyksi vaikuttaa serkun toimintaan.

³¹³ Pöysä 2015, s. 137.

³¹⁴ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

³¹⁵ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

Isien ja veljien leirikokemuksista lapset kuulivat luonnollisesti muilta. Yrjön äiti ja äidin serkku kävivät leirillä viemässä ruokaa, ja kertoivat vankien oloista kotona.³¹⁶ Tietoja saatiin myös isien lähettämistä kirjeistä ja korteista.

Eräs naapurikylän mies kertoi jälkepäin, kuinka isän piti päästä kohta pois, mutta kuolema tuli ennen. Jos vanki, eli vangit yrittivät vihreää ruohoa saada aidan raosta suuhunsa, kohta se oli valppaan vartijan huomiossa ja kiello tuli. Katkeralta oli minun sitäkin kuulla nuoruuteni ajalla. Uskon siihen täysin.³¹⁷

Vangit olivat aitauksessa ja kun äiti kysyi nämä antoivat luvan, niin äiti meni aina lähemmäs ja lähemmäs kunnes pääsi aidan viereen. Katselin hetken vankeja kertoi äiti, silmäni kiintyivät aivan aidan lähellä olevaan nuoreen vankiin joka kaivoi tunkiosta luita imeskellen niitä, meni kylmät väreet kun ajattelin onko oma poikani myös tuollainen. Vankin tämä ihmishahmo katsoi minuun vetäen kasvojaan ja koettaen hymyillä, näin hänen kaksi leveää etuhammasta, kysyin nimeltä onko hän poikani. Sain vastauksen kuin maan alta, olen.³¹⁸

Kautta kirjoituksensa Sylvi tarkkailee tapahtumia sivusta eikä osallistu varsinaiseen toimintaan. Sylvi nostaa usein kaksi vuotta vanhemman veljensä aktiiviseen, jopa sankarin rooliin, esimerkiksi silloin kun veli torjuu kunnan lastentarkastajien houkuttelut lasten viemiseksi lastenkotiin:

Muistan, kuinka kerran joitakin viranomaisia tuli tarkastukselle, nainen ja mies. Äiti oli silloin ompelemassa päivän ajan jossain kodissa. Veljeni höyläsi, meillä oli eteisessä höyläpenkki. Minä touhusin muuta. Mies ja nainen katselivat touhuamme ja puhuivat; työtä täällä kuitenkin tehdään, mutta ettekö te tulisi lastenkotiin, siellä olisi leikkitoiveria. Ja onko teillä ruokaa? – Kyllä meillä on aina ruokaa ja

³¹⁶ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

³¹⁷ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³¹⁸ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

talosta tuodaan usein perunasoppaa ja velliä ja leipääkin. Eikä me keritä. Meidän täytyy mennä äidin kanssa puita kerään ja tervaskantoja kiskoman talveksi. Se oli veljeni, joka näin puhui. Meitä ei viety.³¹⁹

Yrjön ja Sylvin muistelukirjoituksissa muistelijoiden toimijuus on pääasiassa passiivista, tapahtumia sivustaseuraavan lapsen toimijuutta. Molemmat kertovat vain yhdestä uhkaavasta tilanteesta, jossa lapset joutuivat varsinaisen toiminnan kohteeksi, tuijottamaan pyssyn piippuun. Yrjö kohtasi koulumatkalla suojeluskuntalaisia, jotka tivasiivat pojalta isän olinpaikkaa, ja Sylvi oli paennut taisteluja äitinsä ja veljensä kanssa metsätorppaan, jonne suojeluskuntalaiset tulivat etsimään punaisten sotilaita:

Yrjö:

Palasin kerran siskoni kanssa koulusta. Paikkakunnan kauppias toppasi minut sillalla, hänen mukanaan oli hyvin tyypillinen sarkapukuinen mies kiväärin torrake kädessä. Kauppias sanoi tälle äijän kuvalle, laita kivääri pojan rintaan. Kauppias kysyi, sinäkö olet sanonut että porvareilla ei ole kuin paljaat nyrkit. En tiedä sanoneeni, vastasin. Kauppias jatkoi, mitä tiedät isästäsi, käykö hän yöllä kotona, en ole nähnyt vastasin. Silloin hän tiuskasi, missä isäsi on, olen kuullut että isä on mennyt Tampereelle. Silloin kauppias sanoi, me laskemme sinut meneen sillä ehdolla, että jos kuulet isästäsi tai jos se tulee kotia, niin tulet ilmoittaan siitä heti. Lupasi, äijä otti kiväärin piipun pois rinnaltani, lähdin juoksemaan itkevän siskoni luo, joka varttoi jonkun matkan päässä.³²⁰

³¹⁹ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³²⁰ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

Sylvi:

Nyt ne lahtarit tulivat. Sanoi muuan mies. Vihreäpukuisia, suojeluskunnan pukuun pukeutuneita miehiä tuli pirttiin. Vartio oli jokaisen ikkunan takana pyssy ojossa. Meitä pakolaisia komennettiin olemaan hiljaa, kun tarkastusta käytiin. – Onko täällä näkynyt punikkia? kysyttiin. Kukaan ei tietysti vastanut myöntävästi. Muistan seisoneeni sellaisen koivusen pölkyn päällä, joka on pirtissä sitä varten, kun miehet tekivät puhdetöitä talvella. Kurkin sieltä aikuisten olkapäitten välistä mitä keskilattialla tapahtuu. Silloin muuan mies karjaisee: - Ettekö te saatanan punikit osaa olla hiljaa silloin kun tarkastusta suoritetaan! – Lapsihan se, koitti joku vaimo puolustella. – Suus kiinni akka! Vaimo vietiin, mies oli viety jo aikaisemmin. Muistaakseni hän pääsi vapaaksi. Itse muistan välikohtauksen pahana. Tiesin olevani sen aiheuttaja. Pelkäsin mitä aikuiset sanovat. Lahtarit lähtivät kun punikkia ei löytynyt.³²¹

Kun isät ja veljet ovat leirillä vielä elossa, kuvaavat muistelijat äidit aktiivisiksi toimijoiksi, jotka yrittävät isien ohjeiden mukaan lähettää vangeille ruokaa ja etsiä armahdukseen tarvittavia talollisten nimiä anomuspapereihin. Kummassakin tapauksessa nimiä ei saada, tai ne tulevat niin myöhään, että mitään ei ole enää tehtävissä. Kun tieto aviomiehen tai pojan kuolemasta saapui, lamaantuivat molemmat äidit ainakin hetkellisesti, kunnes taas tartuttiin toimeen. Äideille ei jäänyt aikaa surutyöhön, sillä lasten elatuksesta oli huolehdittava. Yrjön äiti myi mökkinsä Leppikorvesta ja muutti lapsikatraansa kanssa kirkonkylään sukulaisensa pihamökkiin. Sekä äiti että Yrjö pääsivät sahalle töihin.³²² Elämää kitkuteltiin eteenpäin.

Lapset ovat kuitenkin yleensä jonkin verran osallisia tapahtumiin, he ovat harvoin täysin ulkopuolisia. Sylvi ja Yrjö kuvaavat isän – ja Yrjön tapauksessa myös veljien – kuoleman

³²¹ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³²² Aho 1989, ss. 66 – 67.

aiheuttamaa surua lähinnä äitiensä kautta. Oman surun kuvaamisen esteenä ei todennäköisesti ole ollut muistojen puuttuminen, vaan muistojen tuskallisuus. Oma toimijuus nähdään ainakin jälkeensä äidin tukena olemisena ja äidin tuskan lievittämisenä.

Suurimman taakan ja surun kantoi äiti. Hän oli surussaan hiljainen. Ei tehnyt vaikeudestaan numeroa. --- Mutta uskallan sanoa. Hän ei koskaan huutanut kosta toisille. Kohtaloonsa alistuen hän kesti kaiken. --- He olivat äitejä, jotka jäivät täällä maanpäällä ilman ansiomerkkiä.³²³

Aikuisesti kasvaminen on vahvistanut kummankin kertojan toimijuutta. Muistelut on kirjoitettu melkein 50 vuotta tapahtumien jälkeen. Kertojaminät suhtautuvat omaan lapsuusminäänsä ymmärtävästi, mutta kummankin katkeruus ja jonkinlainen kostonhalu on säilynyt vuosikymmenten päähän, vaikka he ymmärtävätkin lapsuudenaikaisen vihansa kohteen olleen lapsen mielikuvituksen tuotetta. Itse tunne ei ole kadonnut, mutta vihan kohde on muuttunut:

Mitäpä lapsi tietäisi kaikesta. Tai ehkäpä ne kirjeet, jotka kotio tulivat ja joista kuulin ja myöhemmin luin, niissähän isä pyysi äitiä hommaamaan paperia, että hän pääsisi pois vankilasta. Mainitsipa nimiäkin, joita voisi pyytää takaajaksi. Ja sitten kun isän kuoleman aika tuli, niin ehkäpä lapsellisesti uskoin, että se oli niitten henkilöitten syy, kun isä kuoli. En väitä, mutta melkein uskon, että meille punikin kakaroille kasvoi koston mieltä. Ruokin kauan katkeria ajatuksia. --- Ei ole ihme, jos me, silloiset sotaorvot olemme olleet katkeria. Ei ole ihme, että kansallinen ajattelutapamme on suunnattu silloisiin porvareihin.³²⁴

Kummankin kilpikirjoitukseen osallistumisella on todistamisen, tilittämisen ja sovituksen vaatimuksen tavoite. Sylvi ihmettelee, kuinka näin monen vuoden jälkeen

³²³ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³²⁴ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

tieteen tekijät kiinnostuvat punaorpojen kohtalosta ja syyttää siihenastista historiankirjoitusta yksipuolisuudesta ja punaisten tappioiden ja kärsimysten vähättelystä.³²⁵ Yrjö odotti jo lapsena jonkinlaista kollektiivista sovitusta perheensä kokemille kärsimyksille. Hän kertoo usein rukoilleensa apua, mutta sodan jälkeen hän pettyi Jumalaan ja hänen uskonsa romahti. Hän lohdutautui tuonpuoleisen elämän tuskattomuudella:

Aaro aina sanoi, ei huutaa kosta, Jumala kostaa, minunkin viaton vereni tulee huutamaan maasta kosta. --- Muistan vielä kun äiti sanoi, kun hän valitti tuskissaan, on kai parempi, että Aaro kuolee pois, johon hän vastasi, voi tottahan nyt. Niin kaksi viikkoa hän eli sairaalassa, hän oli laulanut kaikki punakaartin marssit ja laulut sekä virren "valittaa täytyy totta ja surra suuresti, kun vääryys vallan ottaa ja pahuus paisuupi, ei köyhän kurjan ääntä...."--- Kuollessaan hän oli 19 vanha, muistan kun pappi veisas haudalla "itku ei yhtään nyt ystävät auta". Niin jäi äidille kuusi punaorpoa, kaikki alle kuudentoista. Oliko tämä Suomen vapaussota?"³²⁶

3.2. Köyhyys

Toimijuuden jatkumon toinen ääripää on toiminnan kohteena oleminen, jonka äärimmäinen muoto on uhrin asema ja siihen rinnastettava positiivisempi muoto on autettavana olo.³²⁷ Viranomaisnäkökulmasta punaorvot olivat ennen kaikkea kuntien köyhäinhoidon ongelma. Virkkunen on tutkinut köyhyyden kokemuksia ja köyhyydestä selviytymistä 1930-luvun maaseudulla eläneiden entisten pientilallisten ja tilattomien keskuudessa. Virkkusen tutkimukseen osallistui myös Ruovedellä omakohtaisesti puutetta kokeneita. Virkkunen jakoi keräämänsä muistitietoaineiston sisällöt köyhyyttä sinänsä, kerjuuta, köyhäinapuun suhtautumista, häpeää ja kunnian käsitystä koskeviin teemoihin. Virkkusen haastateltavat kokivat omasta köyhyydestään puhumisen ja

³²⁵ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³²⁶ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

³²⁷ Pöysä 2015, s. 135.

esimerkiksi kunnan köyhäinhuoltolautakunnan edustajan kohtaamisen kiusallisena. Muistelijat kuvailivat usein vain julkisesti havaittavaa köyhyyttä, kuten kokemuksia leivän pyytämisestä. Naapureista kerrottiin avoimemmin, mutta esimerkiksi omakohtaisista kerjuutilanteista vaiettiin tai puhuttiin vain ohimennen. Kodin menettäminen tai sen uhka jättivät muistelijoiden mieliin syvät jäljet.³²⁸

Köyhyyden osoituksena pidettiin esimerkiksi huonoja kenkiä tai kenkien puutetta, huonoissa varusteissa palelemista sekä eväiden niukkuutta tai niiden puuttumista. Oppivelvollisuuslakiin sisältyi vähävaraisten lasten koulunkäynnin avustaminen.³²⁹ Ruoveden kansakoulujen pöytäkirjojen mukaan kansakoulut jakoivat jo ennen oppivelvollisuuslain voimaantuloa ja koko 1920-luvun säännöllisiä ruoka-, vaate- ja kenkäavustuksia sekä tarjosivat vähävaraisille lapsille ilmaisen kouluaterian. Anomuksia ei tehty, vaan avustukset jaettiin opettajien esityksestä. Avustustarpeesta päätti koulun johtokunta.³³⁰ Muistikuvat keskittyvät erityisesti kenkiin, sillä ilman kenkiä koulua ei voinut käydä talvella lainkaan. Kenkien puutteen vuoksi köyhät lapset saattoivat joutua pilkan kohteeksi, mutta kunnan kenkiä saatettiin myös kadehtia. Sopivat kengät olivat harvinaisia, ja kenkien huono kunto tai sopimattomuus paljastivat ne usein ”kunnan kengiksi”.³³¹ Sylvi piti saamistaan kengistä, vaikka ne muistuttivatkin köyhyydestä:

Jalkaan ne toki mahtuivat, mutta paksumpaan sukkaan ne olivat liian kireät. Äiti kehotti minua seisomaan nurkalla olevassa vesilammikossa, ja minä tietysti seisoin uskollisesti toivoen kenkien venyvän. Toki kai ne venyivätkin, mutta muistan erään tapauksen, olimmeko lumisotasilla vai olisiko joku tuupannut koulussa välitunnilla miten lie, mutta jostain syystä protestoin vastaan, ja talon toinen kasvattipoika huomautti ilkeästi: ”Kylläpä kotona seisot rästäsalla!” Poika ei huomannut kuinka vaikeat meillä oli olot jalkineitten ostoon nähden. Minuun koski tuo huomautus. Muistan, että kengissä oli

³²⁸ Virkkunen 2010, ss. 26 – 27, 32 – 33.

³²⁹ Virkkunen 2010, s. 92.

³³⁰ Esimerkiksi RKA. Kansakoulut. Muroleen koulun johtokunnan pöytäkirjat 14.10.1918, 14.10.1919; Mustajärven koulun johtokunnan pöytäkirja 3.10.1924.

³³¹ Virkkunen 2010, ss. 92 – 95.

kaareva rauta koron pohjassa, mahtoi ne kopista koulun lattioilla.

*Pidin niistä.*³³²

Sosiaalhallitus ymmärsi köyhäinavun hakemisen nöyryyttävän punaleskiä, ja se korosti kiertokirjeissään, etteivät köyhäinohoitoviranomaiset saaneet odottaa, että lesket tulisivat anomaan apua. Apua oli tarjottava heille heti, kun avun tarve havaittiin. Kuntia kehoitettiin järjestämään köyhäinavun jakaminen mahdollisimman hienotunteisesti, ettei äitien tarvitsisi kokoontua kunnantalolle tietyinä päivinä avustustaan hakemaan, vaan että raha jaettaisiin esimerkiksi lastentarkastajan välityksellä.³³³ Lesket joutuivat kuitenkin anomaan köyhäinapua köyhäinohitopiirien kaitsijoilta, jotka olivat yleensä tuttuja kylien talollisia tai emäntiä. Avun anominen ei ollut kaikille helppoa. Köyhäinohitohallituksen pöytäkirjoista selviää, että avunsaajia vaadittiin toimimaan ohjeiden mukaan: Eräs avuntarvitsija anoi apua suoraan köyhäinohitohallitukselta eikä kaitsijan välityksellä, sillä pöytäkirjan mukaan hän *”ei ylpeydessänsä ole tahtonut tällaiseen nöyryytykseen alistua”*. Köyhäinohitohallituksen päätöksen mukaan hänen oli käännyttävä anomuksellaan asianomaisen kaitsijan puoleen ja menettelemään ohjesäännön mukaisesti. Köyhäinohitohallituksen mielestä avunanoja osoitti suoralla anomuksellaan röyhkeyttä, jota ei voitu sallia.³³⁴

Kuten Sylvinkin muisteluista selviää, 1920 – 1930-lukujen lapset joutuivat tarttumaan työhön hyvin aikaisin. Lasten työpanos sekä kotona että ”vieraalla” toi merkittävän lisän köyhän perheen toimeentuloon. Työn tekoa arvostettiin, ja lapsissa kehittyi varhain vastuuntunto ja tottumus työntekoon. Monet 12 – 15-vuotiaat lapset joutuivat toimimaan jopa perheensä elättäjinä.³³⁵ Leskiäitien elämää ja työntekoa kuvaavissa muistelukertomuksissa korostetaan työn määrää; työtä tehtiin yötä päivää ja lisätienestejä etsittiin kaikkialta.³³⁶ Sylvin äiti elätti perheensä ompelemalla taloissa, ja

³³² KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi. Sylvin kengät saattoivat olla peräisin Amerikan Euroopan Lasten Rahaston vuonna 1920 lähettämästä kangas-, vaate- ja kenkäavustuksesta, josta maaseudulle jaettiin 30 000 paria jalkineita. ”Amerikan avustus hätää kärsiville Suomen lapsille”, *Huoltaja* 3/1920, ss. 32 – 34.

³³³ ”Sotaorpokysymyksiä VI. Tärkeä kiertokirje kuntain köyhäinohitohallituksille”, *Huoltaja* 9/1920, ss. 100 – 101.

³³⁴ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinohitohallituksen pöytäkirja 7.9.1918.

³³⁵ Virkkunen 2010, ss. 34 – 35.

³³⁶ Virkkunen 2010, s. 64.

Sylvin kertomuksen mukaan nämä lisätienestit ratkaisivat perheen koossa pysymisen. Sylvi kertoo, että lapsille riitti aina ruokaa. Talonväki kohteli Sylvin perhettä hyvin; Sylvi muistelee heidän saaneen aina lämpimäisiä kun talossa leivottiin ja lihaa saatiin, kun karjaa teurastettiin. Äiti maksoi vuokran kesän työpäivillä, ja silloin äiti ja lapset saivat kaikki talosta ruuan.³³⁷

Ruovedellä vuonna 1920 syntynyt monilapsisen leskiäidin tytär muistelee Sylvin tavoin äitinsä tehneen ompelutöitä, pyykinpesua ja kilometrien päässä kotoa sijaitsevan perunapalstan hoitoa välttääkseen lastensa huostaanoton. Tytär muistelee kotikylänsä sosiaalisen verkoston auttaneen perheen selviytymisessä.³³⁸

*Muistan aina, että naapurit kaikki oltiin kauheen hyvissä väleissä aina keskenään. Silloin kerettiin hakemaan naapurista apua, jos tarvittiin, ja naapuri oli heti valmis auttamaan. Kaikki antoi vähästäänkin mitä oli, jos jollakin oli.*³³⁹

Punaorpojen muistelukerronnasta voidaan tulkita koko perheen ja yhteisön kollektiivisesti jaettu sodan uhrina olo, mutta avuntarvitsijoina punaorvot eivät itseään nähneet lapsuudessaan eikä köyhäinavun anominen tai hakeminen ilmene muistelukerronnoista myöhemminkään. Etenkin Sylvi painotti moneen otteeseen äitinsä ja heidän lasten ahkeraa työntekoa ja taloudellista pärjäämistä haasteellisesta tilanteesta huolimatta. Sylvi pelkäsi lastenkotiin joutumista, mutta muuta viittausta kunnan köyhäinhoidon avun vastaanottoon muisteluissa ei ole. Sen sijaan sekä Sylvin että Yrjön kertomuksissa annetaan ymmärtää, että taloudellista apua ei ollut saatavilla: *”Köyhyys ja puute oli joka paikassa. Avustuksia ei saanut.”*³⁴⁰ *”Ei myöskään köyhäinapua iljetty pyytää, jos sitä oli edes saatukaan.”*³⁴¹ Kummankin äiti oli kuitenkin anonut ja saanut säännöllisesti punaorvoille tarkoitettua köyhäinapua. Virkkusen aineistossa monet haastateltavat olivat jo nuorina tietoisia perheensä toimeentulovaikeuksista.³⁴²

³³⁷ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³³⁸ Virkkunen 2010, ss. 189 – 190.

³³⁹ Virkkunen 2010, ss. 190, 206 – 207.

³⁴⁰ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³⁴¹ Pöyhölä 1989, s. 67.

³⁴² Virkkunen 2010, s. 34.

Oletettavasti Ruoveden punaorpoperheissäkin köyhäinavun vastaanottamista hävettiin tai ainakaan siitä ei lasten kuullen puhuttu. Erityisesti Sylvi välttelee köyhyydestä puhumista. Yrjö sen sijaan aloittaa koko kertomuksensa toteamalla, että *”niin nuoresta kuin muistan, muistan vain vilua ja nälkää”*.³⁴³ Toteamuksellaan hän kuitenkin selvästi viittaa mielipiteeseensä sodan oikeutuksesta ei niinkään perheensä sodanjälkeiseen taloudelliseen selviytymiseen.

Kunnan köyhäinohoitoviranomaiset jakoivat rahallisen avustuksen lisäksi jauhoja tai ruokakuponkeja. Orasuon mukaan Kuopiossa heti sodan jälkeen avustuksia jaettiin erityisesti elintarvikelipukkeina.³⁴⁴ Ruoveden punaorpohuollon asiakirjoista ei ilmene ruoka-avun jakoa, mutta Laura Taipale muistelee kuinka elintarvikehuolto oli Ruovedellä kovin huonosti järjestetty, ja kuinka *”kunnanjauhojen”* jakoperusteissa oli paljonkin epäselvyyksiä ja väärinkäytöksiä.³⁴⁵ Hän kertoo, että läheiset sukulaiset muodostivat nimellisesti yhteisiä ruokakuntia, sillä luovutustarkastus oli hänen mielestään olematonta. Ne, jotka joutuivat pelkkien elintarvikekorttien varaan, olivat vaikeassa tilanteessa:

Ja mustapörssi kukoisti. Valokuvaaja Ahon rouva³⁴⁶, juuri leskeksi jäänyt suurperheellinen kertoi, miten hän laski rahojaan ja ajatteli, että menee sukulaisensa, erään äveriään talollisen luo ostamaan ruisjauhoa ja kuvitteli saavansa 10 kg (rajahintaan). No, sitte onneksi kysyi mitä jauhot maksavat, niin isäntä mainitsi hurjan korkean hinnan, ”mutta voinhan nyt sinulle myydä sillä ja sillä kun olet sukulainen.” Rouva olisi saanut rahoillaan 1 kg. Ja sanoi itkun voittaneen.”³⁴⁷

³⁴³ TA. TMT. 262/1160 Idman, Yrjö.

³⁴⁴ Orasuo 2014, s. 58.

³⁴⁵ Vuoden 1918 elintarvikelautakunta erotettiin ja lautakunnan puheenjohtajaa vastaan nostettiin kantelujen perusteella syyte virka-aseman väärinkäytöstä ja virkarikoksesta, mutta syytteet kumottiin oikeudessa. Keskinen 1919, s. 96.

³⁴⁶ Rouva Aho oli Yrjön äidin sukulainen, jonka mies kuoli sairauteen vuonna 1918. Yrjön äiti myi mökkinsä kesällä 1919 ja muutti lapsineen Ahon pihamökkiin, Ruoveden kirkonkylään. Aho 1989, s. 66.

³⁴⁷ KRA. Vuoden 1918 aineisto. 51/213 Taipale.

Maaseudulla sai kuitenkin perunoita, joko itse viljellen tai ostamalla. Maidon hinnalla ei myöskään muistelijoiden mukaan Ruovedellä keinoteltu. Elintarvikkeiden jaon väärinkäytökset vähenivät, kun Storminiemen isäntä vaati kunnan kirjanpidon tarkastusta ja mylläreiltä tositteita todellisesta jauhatetusta viljamäärästä. Siihen asti oli ollut *”julkinen salaisuus, että toiset saivat kunnan jauhoja erikoislapuilla (ei korteilla).”* Tarkastuksen jälkeen erikoislaput loppuivat ja sokeriannokset olivat kaikille samat. Sokeria keinoteltiin erilaisten yhdistysten nimissä, vaikka todellisuudessa yhdistystoimintaa ei juurikaan ollut. Sokeria sai 100 g henkilöä kohden kuukaudessa, mutta tarkastukseen asti *”yhdistykset (olemattomatkin) olivat saaneet koko kilonkin nimiinsä”*.³⁴⁸

Köyhäinavun anominen hävetti punaorpaperheitä, kuten muitakin köyhiä kuntalaisia. Anominen saattoi olla helpompaa, jos paikkakunnalla oli paljon köyhäinavun tarvisijoita, sillä silloin toiseuden tunne ei ollut niin vahva. Muistelijoiden mieleen jäivät luonnollisesti kielteiset kokemukset, vaikka myönteisiäkin kokemuksia köyhäinavun pyytamisestä saattoi olla. Monet kertoivat, että juuri lapset lähetettiin hakemaan kunnan jauhoja tai naapuriin jotain syötävää pyytämään, mitä seikkaa muistelijat itse myöhemmin ihmettelivät.³⁴⁹ Vanhemmat ehkä ajattelivat lasten saavan helpommin jauhoja ja herättävän suurempaa myötätuntoa kuin aikuiset. Yksittäisiä köyhäinhoitopiirien kaitsijoita jopa pelättiin. Kaitsijat suhtautuivat anojiin yleensä asiallisesti, mutta talojen isäntien ja emäntien kerrottiin käyttäneen valtaansa alistamalla ja nöyryyttämällä avun hakijoita. Sosiaalidemokraattina tunnettu työläisten edustaja Ruoveden köyhäinhoitolautakunnassa itketti avun anojia; 1930-luvun alussa jauhoja ja polttopuita pyytänyt 10-vuotias pikkutyttö muistelee vihan tuntein emännän vallankäyttöä:³⁵⁰

No kun siinäkin, niin tota, oli niin kauheen tarkka ja se oli niin kova nainen kun me käytiin hakemassa, äiti ei uskaltanut mennä ollenkaan kun se oli ihan, se hermostui niin pahasti, kun ne haukku sen heti, kun

³⁴⁸ KRA. Vuoden 1918 aineisto. 51/213 Taipale.

³⁴⁹ Virkkunen 2010, ss. 242 – 245.

³⁵⁰ Virkkunen 2010, s. 243.

se meni sinne siitä, että kun tullaan kerjäämään sieltä. Tämä aina, kun mä sanon ihan suoraan, aina niin sosdemin pääjehu, nainen, ja tota, hän oli näin jyrkkä vallan työläisiä kohtaan. Hän sanoi, että, että tota, täytyis säästää. No mitenäs sitä säästää kun äiti antoi määrätyn leivänpalan, ei, jos ois lapsia tullut enemmän niin ei annettu enempää, kun sanottiin ettei ole, täytyy tyytyä siihen... niin hän oli niin ankara, että hän haukkui meidät aina, vaikka lapsetkin meni sinne, niin hän haukkui kyllä kaikki pataluhaksi niin, etten kuin antoi, niin minä sanoin, että musta tuli niin kauhee tunne sitä ihmistä kohtaan, että mä en voinut sitä koskaan oikein ymmärtääkään, eikä antaa anteeksi, että semmosta tekee...³⁵¹

Virkkusen muisteluaineistossa syytetään ruoveteläisiä köyhäinhuoltopiirien kaitsijoita kilpailemisesta sillä, kuka pystyi eniten säästämään kunnan varoja. Naisleskiä oli huhupuheen mukaan myös kiristetty ja uhkailtu, sillä vastapalveluksena jauhojen ostoluvan myöntämisestä kunnan edustaja saattoi vaatia naisten suostumista ”tietynlaisiin palveluihin”.³⁵² Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjojen mukaan monet lesket kuitenkin rohkaistuivat itse menemään henkilökohtaisesti köyhäinhuoltohallituksen kokoukseen anomaan avustustensa korotusta. Yleensä avustuksia korotettiin lastentarkastajan ehdotuksesta. Esimerkiksi toukokuussa 1922 korotetaan 15 lesken avustusta, kun 13 lesken avustukset jäävät ennalleen. Korotusten syynä on useimmiten lasten koulunkäynnin tukeminen. Lesket anovat toisinaan myös itse lastensa sijoittamista lastenkotiin. Sijaisperheiden avustuksiin puututtiin hyvin harvoin.³⁵³

Köyhäinavun anojaa saatettiin pitää huonona ja kelvottomana, jopa juoppona ihmisenä. 1920-luvun puolella välissä ruoveteläistä 12-vuotiasta poikaa syytettiin kiljun keitosta, kun hänet lähetettiin vanhemman veljensä kanssa pyytämään köyhäinhuoltopiirin kaitsijalta jauhoja:

³⁵¹ Virkkunen 2010, s. 244.

³⁵² Virkkunen 2010, s. 244.

³⁵³ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 8.1.1921; 2.7.1922; 6.5.1922.

Se oli ensimmäinen ja siitä sukeutui muuten viimeinenkin kerta, kun äiti sanoi, että nyt meette pojat kunnan jauhopussille. Täällä oli eräs pankinjohtajan rouva kaitsijana tässä piirissä siihen aikaan. Menimme sinne suurin toivein. Esitimme asiamme. Vastaus oli: Teette kuulemma kiljukuljaa siitä, ei, ei kiloakaan. Ens kerran kuulin muuten kiljukuljasta puhuttavan. Kyllä mää olin ilmeisesti, kun mää muistan sen aika voimakkaasti, ehkä kolmentoista, kahdentoista kumminkin. Ja tota, tämä oli vastaan, mitä me kaks poikaa sille voitu. Sitten siinä oli herrasväki ollut just murkinalla ja oli huonommat perunat jäänyt, semmoset mitkä ei ollut kelvannut, ei siinä muuta ollutkaan kuin perunoita vadissa, sellaisia huonorakenteisia ja, sanoi tämä rouva sitten, tämä rouva pankinjohtaja, että ottakaa nyt siitä kuitenkin, jos teillä kova nälkä on. Minun oli kyllä niin nälkä, että minä rupesin ottamaan, mutta silloin vanhempi veli kävi käteen ja sanoi annat olla siinä, nyt mennään pois.³⁵⁴

Sodan jälkeen punaorpojen köyhyys toi erityisesti kaupunkien kaduille kerjäläislapsset. Kouluhallituksen suojeluskasvatusosasto varoitti kansalaisia tuhansista lapsista, jotka liikkuvat kerjuumatkoillaan ympäri Suomen. Lasten kerjuun pelättiin kehittyvän ammattimaiseksi toiminnaksi. Kerjuun ajateltiin turmelevan ja nöyryyttävän lasta sekä johtavan lapset yhteiskunnan hyljeksimäksi. Yhteistyössä sosiaalihuollon tarkastusosaston kanssa kouluhallituksen suojeluskasvatusosasto osoitti kaikille kuntien köyhäinhoitoviranomaisille kirjelmän, jossa annettiin ehdotuksia vakavan ongelman poistamiseksi. Kuntia kehoitettiin perustamaan lapsille päiväkoteja ja kesäsiirtoloita, mutta erityisesti kuntien tulisi huolehtia lasten säännöllisestä koulunkäynnistä. Kuntia kehoitettiin myös lastensuojelutoiminnan kehittämiseen ennen kaikkea yhteistyössä paikallisten yhteisöjen ja järjestöjen kanssa. Virastojen mielestä rautatiehallituksen ohjeissa ei saanut tyytyä pelkästään kerjäävien vieraspaikkakuntalaisten lasten poistamiseen junista, vaan rautatieviranomaisten tulisi huolehtia asemalle jätettyjen lasten ilmoittamisesta lastenhuoltoviranomaisille, jotka

³⁵⁴ Virkkunen 2010, s. 245.

sijoittaisivat lapset sopivaksi katsomallaan tavalla. Erityisiä vastaanottokoteja kerjääville lapsille suunniteltiin muun muassa Tampereelle ja Seinäjoelle.³⁵⁵

Ruoveden kunnan köyhäinhoitohallitus vastaanotti kiertokirjeen ja kehotti kaitsijoita toimimaan kerjäläisten suhteen ohjeiden mukaisesti.³⁵⁶ Ruovedelle kerjäläiset tulivat Tampereelta. Rautatietä Ruovedelle ei ollut, mutta matka ei ollut vielä liian pitkä jalan kuljettavaksi. Monet muistelijat kertovat kerjäläisistä, joille ei kuitenkaan Ruovedelläkään tahtonut riittää annettavaa. Kiertokoulunopettaja Laura Taipale muistelee kerjäläisten kulkua Ruovedellä kesällä 1918:

Tampereella oli syöminen kovinkin tiukalla. Naisia ja lapsia kulki hankkimassa ruokaa. Toiset kysyivät ostaakseen, toiset pyysivät ilmaiseksi. Kaikki kelpasi. Eräskin vierasta kieltä puhuva rouva, varakkaasti pukeutunut, tarjosi maksua kylmistä, keitetyistä perunoista. Meilläkään ei ollut paljoa luovuttaa, korkeintaan 1 leipä joskus. Oli niitäkin varakkaita isäntiä ja emäntiä, jotka myivät korkealla hinnalla ja rikastuivat toisten hädästä (jos jollakin oli rahaa). Pitivät vielä tultasuitsevan puheen ”naaraspunikeille, jotka olisivat saaneet mennä samaan hornaan kuin miehetkin.” Sekin herätti katkeruutta. Eiväthän kaikki olleet syyllisiä.³⁵⁷

Eivät kaikki kuitenkaan halveksineet kerjäläisiä. Heitä kohtaan tunnettiin myös sääliä, vaikka auttaa ei juuri voitukaan:

Niin kun Tampereelta päin, kun sieltä kulki usiampia ihmisiä yhdellä kertaa. Kun ne vaan näki, että maalaistalossa oli leipää, niin siinä kerta kaikkiaan oli suru. Ja piilotettiin vielä leipiä, kun omalla väelläkin oli nälkä. Piilotettiin meilläkin. Tehtiin piilo sinne pirtin laipioon, mutta kun ne kurkisti sinnekin raukat, kun niillä nälkä oli.³⁵⁸

³⁵⁵ ”Toimenpiteitä lasten kerjuun vastustamiseksi”, *Huoltaja* 9/1919, ss. 121 – 122; Kaarninen 2009, ss. 361 – 364.

³⁵⁶ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 5.7.1919.

³⁵⁷ KRA. Vuoden 1918 aineisto. 51/214 Taipale.

³⁵⁸ Kper. Ruovesi/Y02983. Pöntys, Helvi.

3.3. Lastenkotilapsuus

Elämä lastenkodissa oli alkuvuosina ainakin ahdasta ja todennäköisesti myös levotonta. Isommat pojat olivat lastenkodin tarkastusraporttien ja johtokunnan pöytäkirjojen mukaan tottelemattomia ja syyllistyivät pieniin rikoksiin, esimerkiksi näpistelyyn.³⁵⁹

Lasten elämä lastenkodissa yritettiin tehdä viihtyisäksi. Heille hankittiin suksia, pieniä kelkkoja sekä potkukelkka, rakennettiin leikkitupa pihaan, tilattiin lehtiä ja ostettiin kirjoja. Lastenkodissa järjestettiin joulujuhla vuosittain ja joululahjat ostettiin neiti Palmrothin rahastosta. Lapsille järjestettiin hiihtokilpailut, jotta *”urheiluharrastus kehittyisi virkeämmäksi hoidokkien keskuudessa”*. Ainakin kerran lapset vietiin retkelle Salussärkälle *”huvitusta varten”*. Matka tehtiin Ruovesi-Vilppula linja-autolla.³⁶⁰ Vuoden 1925 toimintakertomuksessa johtajatar totesi, että *”lastenkodin toiminta on toimintavuoden aikana mennyt hiljaa ja tasaisesti eteenpäin. Hoidokkien suhde kotiin näyttää käyvän vuosi vuodelta yhä kiinteämmäksi ja rakkaammaksi.”*³⁶¹

Koska 1920-luvulla lastenkodissa lapsuutensa viettäneiden lasten muisteluja ei ole löytynyt, on lasten omaa mielipidettä lastenkotioloista mahdotonta saada selville. Pöytäkirjoihin on merkitty yksi karkaustapaus, jonka vuoksi johtokunta velvoitti lastenkodin johtajattaren kirjoittamaan asiasta erään lapsen äidille *”tämän salaisen poismenon johdosta”*³⁶². Alkuvuosina karkailua estettiin ilmeisesti pitämällä lapsia ilman vaatteita, sillä johtokunta päätti *”vaatettaa myös sellaiset hoidokit, jotka karkaavat laitoksesta”*.³⁶³

³⁵⁹ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirja 25.8.1921.

³⁶⁰ RKA: Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirja 6.3.1926.

³⁶¹ RKA: Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirja 6.3.1926.

³⁶² RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirja 7.7.1920.

³⁶³ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirja 23.7.1920.

3.4. Koulunkäynti

Sotatoimien ajaksi keskeytettiin koulunkäynti Ruovedellä ainakin pariksi kuukaudeksi monella koululla. Vain Mustajärven ja Visuveden koulut toimivat sotakeväänä keskeytyksettä. Hyyrylän kansakoulu poltettiin ja Väärinmajan koulu kärsi tuntuvia vaurioita. Kekkosen ja Ruhalan koulujen opettajat lähtivät valkoisten puolelle sotaan. Muroleessa punapäällikkö Emil Koski kävi 6.2.1918 ilmoittamassa, ettei koulua saa pitää ilman hänen lupaansa. Koululla toimi sodan aikana kenttäsaaraala, mutta koulunpito jatkui kuitenkin 25.3., ja päiväkirjaan kirjoitettiin maininta: *”Koulu alettiin Kosken luvatta.”*³⁶⁴

Maataloustöihin osallistuvien lasten määrää rajoitti 13 ikävuoteen asti ulottuva oppivelvollisuus.³⁶⁵ Syksyllä 1918 senaatti oli antanut esityksen yleisestä oppivelvollisuuslaista, jota oli valmisteltu jo ennen sota. Sodan jälkeen korostettiin kansansivistyksen suojelevan yhteiskuntaa sodan kaltaisilta järkytyksiltä. Kansan sivistystasoon oltiin pettyneitä ja lakia pidettiin tarpeellisena, mutta toimenpiteitä hädänalaisten ihmisten auttamiseksi ja sodan jälkeisten tuhojen selvittämistä pidettiin kiireellisempänä. Lain valmistelu siirtyi, ja yleinen oppivelvollisuuslaki tuli voimaan vasta vuonna 1921. Parin vuoden aikana etäisyys sota-ajan tapahtumiin oli kasvanut, ja kun laki vihdoinkin tuli voimaan, sen koettiin ehkäisevän sekä oikeiston että vasemmiston taholta kummankin puolen ääriliikkeiden kasvua. Tavoitteena oli kasvattaa kansalaisia itsenäiseen Suomeen. Levottomien aikojen jälkeen kansakoululaitoksen tuli turvata yhteiskuntajärjestys. Suomessa luotettiin sivistyksen voimaan ja siihen, että kansalaisten moraalit kohoaa tiedon avulla.³⁶⁶

Virkkusen mukaan köyhät leskiäidit pyrkivät noudattamaan kansakoulun kasvatusideologiaa, joka korosti puhtautta ja ulkoisen olemuksen moitteettomuutta. Siisteyttä ja puhtautta symboloivalla valkoisella värillä oli sodan jälkeen luonnollisesti myös poliittinen merkitys, mutta siisteys saattoi merkitä myös köyhien äitien viestiä

³⁶⁴ Hoppu 13.3.2014.

³⁶⁵ Virkkunen 2010, s. 35.

³⁶⁶ Arola 2003, ss. 133 – 136, 223; Kaarninen 2008, ss. 130 – 131.

kodin ulkopuoliselle kouluinstituutiolle, jonka sisältö oli perheen kunniallisuuden osoittaminen. Tarkoitus oli korostaa, ettei vähävaraisuus aiheuttanut kunniaattomuutta. Esimerkiksi huolehtimalla siisteistä ja puhtaista kouluvaatteista haluttiin vähentää lasten köyhyyden ilmiselvää näkymistä ja kiusanteon kohteeksi joutumisen riskiä.³⁶⁷

Alusta alkaen sosiaalhallitus korosti punaorpojen koulunkäynnin merkitystä. Huoltovälikirjoihin oli merkitty vaatimus lasten laittamisesta kansakouluun, ja lastentarkastaja valvoi sekä omissa kodeissaan että sijoituskodeissa olevien lasten koulunkäyntiä. Vasun lastenkodin ohjesäännön mukaan hoidokkien tuli saada alkuopetusta ja heille tuli tarjota mahdollisuus suorittaa myös ylempi kansakoulukurssi, *”mikäli lasten iän, vähälahjaisuuden tai muun pätevän syyn vuoksi ei voittamattomia esteitä ilmene”*. Lastenkodin tuli varustaa hoidokit tarvittavilla koulukirjoilla ja muilla koulutarvikkeilla.³⁶⁸ Lastenkodin vanhimpia lapsia kyseltiin taloihin töihin, mutta köyhäinhoitohallitus ilmoitti kantanaan, ettei lapsia anneta kesken koulunkäynnin kenenkään palvelukseen.³⁶⁹

Lastentarkastaja raportoi tekemistään kotitarkastuksista säännöllisesti köyhäinhoitohallitukselle, ja vuodesta 1923 alkaen köyhäinhoitolautakunnalle.³⁷⁰ Jokainen raportti sisälsi luettelon lapsista, jotka eivät käyneet koulua säännöllisesti tai eivät lainkaan. Päätöksissään köyhäinhoitolaoutakunta velvoitti jäsenensä *”tarkasti huolehtimaan, että kouluikässä olevat lapset kouluun joutuvat”*. Valitettavasti seuraavissa kokouksissa mainittiin usein samojen lasten nimet aina uudelleen. Ja jos jotkut perheen lapsista saatiinkin kouluun, niin huomautukset kohdistuivat yleensä toisiin saman perheen lapsiin.³⁷¹ Vuonna 1924 lastentarkastaja harmitteli opetusvelvollisuuslain täytäntöönpanon pulmallisuutta kunnan hoidossa olevien lasten keskuudessa. Hän piti ongelmallisena sitä, että ikänsä puolesta aikuisuutta lähestyvät

³⁶⁷ Virkkunen 2010, ss. 64 – 65.

³⁶⁸ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin ohjesääntö.

³⁶⁹ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja. 5.3.1921.

³⁷⁰ Esimerkiksi vuonna 1923 lastentarkastaja oli vierailut kodeissa 456 kertaa. Uusi köyhäinhoitolaki velvoitti tarkastajan raportoimaan köyhäinhoitolaoutakunnalle kirjallisesti jokaisesta kunnan huollettavana olleesta lapsesta neljä kertaa vuodessa. Punaorvoista piti lisäksi lähettää kolme kertaa vuodessa selostus sosiaalhallituksen tarkastusosastolle valtionavun saamiseksi. RKA. Mainelakeus 1925, s. 95.

³⁷¹ Esimerkiksi RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolaoutakunnan pöytäkirja. 7.7.1923.

nuoret pitivät koulunkäyntiä lapsellisena ja moniin oppivelvollisiin piintynyttä suurta haluttomuutta koulunkäyntiä kohtaan. Vanhemmat pitivät köyhyyttä kannustimena lasten työntekoon.³⁷² Vain yhdelle punaorvolle myönnettiin vapautus koulunkäynnistä, sillä opettajan antaman lausunnon mukaan hän on heikosti kehittynyt eikä pystynyt seuraamaan opetusta muiden mukana.³⁷³ Lauria yritettiin monen vuoden ajan saada tylsämielisten laitokseen, mutta sijoitus ei onnistunut, sillä laitos oli jatkuvasti täynnä potilaita.³⁷⁴

Vasun lastenkodista käytiin Mustajärven kansakoulua. Alusta alkaen Mustajärven kansakoulun ja Vasun lastenkodin yhteistyö ei sujunut, sillä Mustajärven koulussa kärsittiin tilahtaudesta ja varsinkin vanhimmat lastenkodin hoidokit olivat opettaja Särkän mielestä pahantapaisia ja häiritsivät opetusta. Jo elokuussa 1921 neiti Särkkä ei suostunut ottamaan kahta poikaa kouluun. Syksyllä 1921 vain 16 lastenkodin hoidokkia otettiin Mustajärven kouluun ja kahdeksan lasta jäi ilman koulupaikkaa tilahtauden vuoksi. Vasun johtokunta ehdotti kunnalle oman kouluhuoneen perustamista lastenkotiin, sillä Vasulla oli 24 kouluikäistä hoidokkia. Kunta ei suostunut pyyntöön. Ratkaisuksi sijoitettiin yhdeksän lasta hoitajansa kanssa koulukortteeriin Ylä-Tuuhoson taloon, josta he saattoivat käydä Tuuhosen kansakoulua. Lapset kävivät koulua Tuuhosella lukuvuoden 1921 – 1922, jonka jälkeen he siirtyivät syksyllä 1922 uuteen Joensuun kouluun.³⁷⁵

Mustajärven kansakoulu sijaitsi noin kolme kilometriä pohjoiseen Vasun lastenkodilta. Vuonna 1922 perustettiin Joensuun kylään kansakoulu, joka sijaitsi suunnilleen saman matkan päässä vastakkaisessa suunnassa. Kumpikaan koulu ei ottanut mielellään Vasun lapsia oppilaikseen. Kun syksyllä 1924 syttyi ilmiriita Vasun lastenkodin ja Mustajärven koulun opettaja neiti Särkän välille, jouduttiin selvittämään, kumpaan koulupiiriin lastenkodin lapset kuuluivat. Neiti Särkkä erotti omavaltaisesti jälleen neljä lastenkodin hoidokkia koulusta, ja lastenkodin johtokunta teki asiasta valituksen kansakoulun

³⁷² RKA. Mainelakeus 1925, s. 95.

³⁷³ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirja. 4.9.1926.

³⁷⁴ Esimerkiksi RKA: Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirja. 1.9.1923.

³⁷⁵ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 6.10.1921, 7.12.1921; RKA. Mainelakeus 1923, s. 100.

tarkastajalle. Tarkastaja saapui selvittämään asiaa, mutta teki päätöksen neiti Särkän hyväksi ja vaatii siirtämään erotetut pojat Joensuun kouluun, sillä hänen mielestään Vasun lapset kuuluvat Joensuun koulupiiriin.³⁷⁶ Lastenkodin johtokunta jätti asian silleen, vaikka johtokunnan mielestä Mustajärven koulun johtokunta ja neiti Särkkä erottivat lapset laittomasti koulusta eikä tarkastaja ”*edes tiennyt mihin koulupiiriin lapset kuuluivat*”.³⁷⁷

Peltosen mukaan työväen muisteluperinteessä on havaittavissa kielteinen suhtautuminen kouluun sekä opettajien valtaan siellä. Koulun ja kodin erilaiset ideologiat olivat ristiriidassa keskenään. Muistelmien mukaan lapset kokivat opettajien taholta nöyryytystä ja halveksuntaa eivätkä opettajat suhtautuneet työläisten lapsiin myötämielisesti.³⁷⁸ Monet opettajista kuuluivat suojeluskuntaan, ja myös Ruhalan kansakoulun opettaja Jussi Hankala oli suojeluskunnan aktiivinen jäsen. Sylvin muistelmista näkyy kyläläisten kollektiivinen negatiivinen asenne koulua kohtaan, mutta myös täysin vastakkainen omakohtainen kokemus koulunkäynnistä:

Muistan kuinka sodan päätyttyä koulu alkoi. Naapurikylän vaimot sanoivat äitille:

- *Laitatko sinä poikasi tuonne lahtarien kouluun?*
- *Sittenpä hän opettavat ihmiseksi, äiti sanoi.*

*Syksyllä toki mielet laantuivat ja tavallinen koulunkäynti alkoi koko laajuudessaan. Opettaja oli suojeluskuntalainen. Mutta en koskaan kuullu, että hän olisi meitä loukannut. Kunnioitimme opettajaa.*³⁷⁹

Sylvin mielestä opettajan suojeluskuntalainen isänmaallisuus ei haitannut. Lapsena hän ei todennäköisesti ymmärtänyt kasvatukseen sisältyvää mahdollista propagandaa, mutta viidenkymmenen vuoden kuluttua kirjoittaessaan lapsuusmuistojaan, hän

³⁷⁶ RKA. Kansakoulut. Mustajärven koulun johtokunnan pöytäkirja 8.10.1924.

³⁷⁷ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 28.9.1924; 10.12.1924.

³⁷⁸ Peltonen 1996, ss. 237, 241.

³⁷⁹ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

myöntää, että koulukasvatus ei välttämättä vaikuttanut lapsiin, vaan vasta elämäkokemukset muokkaavat jokaisen maailmankuvaa:

Pojat hoilasivat Porilaisten marssi-laulua pitkään venyttäen. Sen he olivat kansakoulussa oppineet. Koulun opettaja, Jussi Hankala oli laulumies, kuuluen kirkonkylän kuoroon, ettei ollut vallan johtaja. Lisäksi hän kuului suojeluskuntaan. Niin jopa siinä oli aihetta ympätä lapsiin ISÄNMAALLISUUTTA joka tosin ja tietysti silloin oli hyvin monopolista, näin jälkeenpäin huomioiden. – No, en pidä sitä pahana. Aika ja elämähän muovaavat yksilöt omille alueilleen, politiikassakin.³⁸⁰

Sosiaalhallitus ryhtyi vuonna 1923 tukemaan myös punaorpojen ammattiopintoja. Tuki oli tarkoitettu 14 vuotta täyttäneille kansakoulun käyneille pojille.³⁸¹ Ohjeiden mukaan sotaorvolle voitiin myöntää korkeintaan 2000 mk jaettuna koulutusvuosien mukaan. Valtio tuki kuntia näissä koulutusavustuksissa saman prosentin mukaan kuin muutakin sotaorpohuoltoa. Ruovedellä ei ammattiopinnoista haaveiltu, sillä sopivan ikäisistä punaorpopojista vain Sylvin veli suoritti kansakoulukurssinsa loppuun ja oli halukas jatkamaan koulunkäyntiään, muut jättivät koulunsa kesken. Köyhäinhuoltolautakunta myönsi Sylvin veljelle avustusta konealan ammattiopintoihin.³⁸² Opintomenestyksestä ei löydy tietoja, mutta Sylvin mukaan hänen veljensä jäi eläkkeelle Suomen armeijan palveluksesta. Sylvi ei ilmeisesti ymmärtänyt veljensä ammatinvalintaa lainkaan:

Se toki iskostui niin mieleen, että ei ihme, jos punikinkakarana on ollut koko elämänsä. Ja sen rajan yli ei pääse. Minä en pääse. Veljeni ehkä on päässyt. Sillä tulkoon ohimennen mainituksi, että hän on nyt eläkkeellä Suomen armeijasta. On siis ollut työssä esikunnassa. HM! Paikassa, johon minä en koskaan luvannut mennä.³⁸³

³⁸⁰ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

³⁸¹ RKA. Mainelakeus 1925, s. 95; Kaarninen 2009, s. 374;

³⁸² RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirja. 5.1.1924; RKA. Mainelakeus 1925, s. 95.

³⁸³ KRA. Vuoden 1918-aineisto. 25/386 – 407 Röykkee; TA. TMT. 43/820 Röykkee, Sylvi.

IV PUNAORPO-ONGELMAN RATKAISU JÄMSÄSSÄ JA RUOVEDELLÄ

4.1. Samankaltaiset lähtökohdat

Lopuksi vertaan Ruoveden ja Jämsän kuntien punaorpohuoltoa toisiinsa. Valitsin Jämsän vertailukohtaksi paikkakuntien maantieteellisen läheisyyden, samankaltaisen yhteiskuntarakenteen sekä lähes yhtäläisen sotaa edeltävän ja sodan jälkeisen poliittisen jakautuneisuuden perusteella. Paikkakunnat olivat sotaa edeltävänä aikana väestörakenteeltaan ja -kehitykseltään tasavahvoja keskenään, vain Jämsän väkiluku oli hieman Ruovettä suurempi.³⁸⁴ Vertailu lisää tutkimuksen arvioitavuutta, sillä vertailemalla voidaan selvittää, millaisia toimenpiteitä eri kunnat pitivät toimivina ja mikä vaikutti vaikean sosiaalisen ongelman ratkaisumalleihin.³⁸⁵ Alapuron mukaan sodan jälkeisen valtdynamiikan vertailu on sopiva tutkimuskohde, sillä vuoden 1918 sotatapahtumista ja sodan jälkiselvittelyistä on esitetty useita erilaisia tulkintoja.³⁸⁶ Pitkän tutkimusperinteen tuloksena syntyneet lukuisat tulkintakerrokset ovat kuitenkin vaarassa kasaantua ja kertaantua.³⁸⁷ Esimerkiksi Jämsän sodanaikaiset väkivaltaisuudet värittävät veriseksi lähes kaiken Jämsän 1918 tapahtumista kertovan tutkimuksen.

Jämsän ja Ruoveden sotaa edeltävät lähtökohdat olivat samankaltaiset. Noin 80 kilometrin päässä toisistaan sijaitsevista kunnissa yli puolet maanviljelystiloista oli yli 250 hehtaarin kokoisia, ja suuria tiloja asutti laaja torppariväestö. Vuonna 1912 sekä Ruovedellä että Jämsässä oli noin 500 torppaa³⁸⁸, mutta maatalouden ulkopuolelta elantonsa hankkivien ja tilattomien määrä kasvoi sotaa edeltävinä vuosina.³⁸⁹ Myös vuosina 1906 – 1910 solmittujen avioliittojen määrä sekä kuntien syntyvyys ja kuolleisuus vuosina 1871 – 1910 olivat molemmissa kunnissa ennen sotaa lähes yhtä

³⁸⁴ Henkikirjoihin 31.12.1918 merkitty väkiluku on Jämsässä 14 217 ja Ruovedellä 11 178. STV 1920. Vuoden 1918 alussa Ruovedellä oli noin 13 000 asukasta ja Jämsässä 14 500. Sotakevään ja vankileirien jälkeen kummankin paikkakunnan väkiluku laski; Ruovedellä 1472 asukkaalla ja Jämsässä 120 asukkaalla. Vuoteen 1920 mennessä Jämsässä väkiluku pysyi kuitenkin lähes samana (14 325), kun taas Ruovedellä väkiluku laski edelleen 12 528:aan. STV 1919 – 1921.

³⁸⁵ Mäkelä 2003, ss. 199 – 120, 122.

³⁸⁶ Alapuro 2010, s. 155.

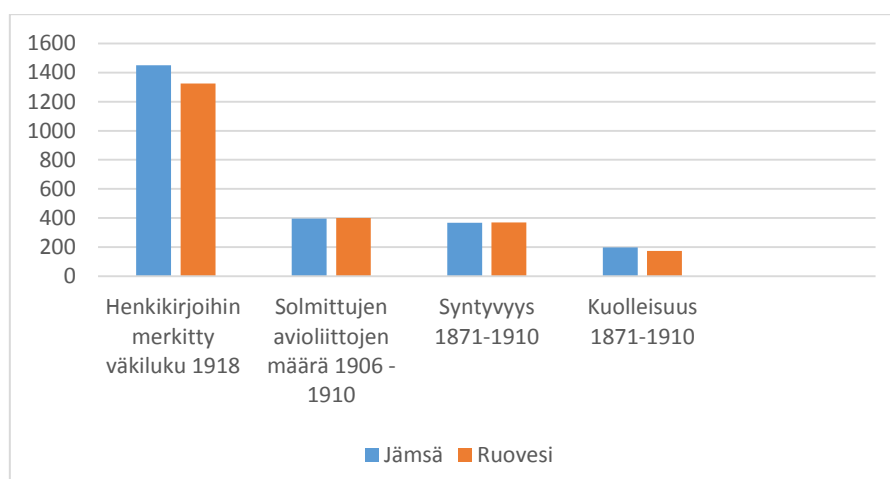
³⁸⁷ Mäkelä 2003, s. 124; Siltala 2009, s. 11.

³⁸⁸ Kulha 1974, ss. 62 – 63; Vesänen & Kontio, ss. 59, 81; Rislakki 2007, s. 21.

³⁸⁹ Haapala 2009, s. 26.

suuret. (Kuvio 3)³⁹⁰ Jämsänkoskelle kasvoi paperiteollisuustaaajama, ja Ruovedelle Muroleen kosken partaalle kehittyi sahayhdyskunta. Vuonna 1910 teollisuus tarjosi työtä yli 10 prosentille jämsäläisistä ja Ruovedellä maatalouden ulkopuolella työskenteli jo noin 12 % ruoveteläisistä.³⁹¹ Ensimmäisinä kapinaan nousivat Muroleen ja Jämsänkosken työläiset, ja samat kylät kärsivät sodassa myös ankarimmat menetykset.

Kuvio 3. Jämsän ja Ruoveden demografisia tietoja vuoden 1918 sotaa edeltävältä ajalta

Lähteet: Kulha 1974, ss. 21 – 26; Vesanen & Kontio 1994, ss. 33 – 37.

Sotatoimien käynnistyttyä Jämsä jäi rintaman taakse valkoisten puolelle, eivätkä Jämsän 500 punakaartilaisista ryhtyneet kotipaikkakunnallaan aseelliseen selkkaukseen. Jämsässä suojeluskuntaan liittyi 135 miestä.³⁹² Valkoisten Vilppulan rintaman tukikohta asettui Jämsään, ja paikkakunnalla majoittui enimmillään lähes 4000 valkoista sotilasta.³⁹³ Ruoveteläisten tavoin jämsäläiset punakaartilaiset sotivat sotansa pääosin Tampereella. Jämsässä ei tapettu yhtään valkoista, mutta Jämsän talolliset aloittivat jo helmikuun alussa poikkeuksellisen julman operaation, jonka seurauksena teloitettiin kymmeniä punaisia. Vaino kohdistui kaikkiin työväenliikkeen jäseniin. Poikkeuksellisen Jämsän murha-aallosta tekee sen pitkäaikaisuus ja laajuus suhteutettuna paikkakunnan yleiseen rauhallisuuteen, rintamantakaisuuteen ja punaisen terrorin puuttumiseen.

³⁹⁰ Kulha 1974, ss. 21 – 26; Vesanen & Kontio 1994, ss. 33 – 37.

³⁹¹ Kulha 1974, 77; Vesanen & Kontio 1994, s. 106.

³⁹² Rislakki 2007, ss. 33, 45.

³⁹³ Kulha 1974, s. 582.

Jämsän murhatöiden takana oli muutaman talollisen joukko, jonka tarkoituksena oli puhdistaa paikkakunta kapinallisista.³⁹⁴ Sodassa ja sodan seurauksena kuolleiden jämsäläisten määrässä on enemmän epäselvyyksiä kuin Ruovedellä, mutta Rislakki on päätenyt 196³⁹⁵ kuolleeseen punaiseen, joista ainakin 70 murhattiin tai teloitettiin. Leireillä ammuttiin neljä jämsäläistä ja sairauksiin tai aliravitsemukseen kuoli 51 punakaartilaista.³⁹⁶

4.2. Punaorpojen erilainen kohtelu

Sodan seurausten jälkiselvittelyssä oli kyse paikallisyhteisöjen rauhaan palaamisesta.³⁹⁷ Monia sotia kutsutaan päättymättömiksi sodiksi. Etenkin sisällissodat saattavat jatkaa ihmisten mielissä loputtomiin, sillä sisäiset konfliktit nostattavat ihmisten mieliin viholliskuvia, joiden perusteella omat teot nähdään sankarillisina suhteessa pahaan ja moraalittomaan viholliseen.³⁹⁸ Sodan aikaisten julmuuksien johdosta varsinkin Jämsässä osapuolten väliset suhteet katkesivat, ja sota vain syvensi lähes täydellistä kahtiajakoa. Jotta rauhaan palaaminen onnistuisi, pitäisi yleisinhimillinen suhde viholliseen palauttaa ja tunnistaa vastapuolen piirteitä myös omassa itsessään. Mikäli sodan osapuolet eivät löydä keinoja sodan aikana syntyneiden viholliskuvien purkamiseen tai he eivät koe uutta yhteiskuntajärjestystä lailliseksi ja oikeudenmukaiseksi, rauhaan palaaminen on vaikeaa. Se edellyttää myös taloudellista kasvua sekä eri osapuolten välisen sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden poistamista.³⁹⁹

Rauhan tultua poliittisen ilmapiirin tulisi edesauttaa marginalisoituneiden ryhmien integroitumista takaisin yhteiskuntaan, mutta Jämsässä valkoisten rivit tiivistyivät, ja

³⁹⁴ Paavolainen 1967, s. 78; Rislakki 2007, s. 223; Heiska 2006, s. 204; Tikka 2009, s. 230.

³⁹⁵ Suomen sotasurmat 1914 – 1922-tiedoston mukaan sodassa kuoli 142 jämsäläistä. Lukuun sisältyvät mahdolliset valkoisen puolen menehtyneet, sekä ne, joiden sodan osapuoli on jäänyt epäselväksi. Suomen sotasurmat 1914 – 1922; Tikka on päätenyt 180 taistelujen ulkopuolella surmattuun jämsäläiseen. Tikka 2006, s. 91.

³⁹⁶ Rislakki 2007, ss.220 – 223.

³⁹⁷ Rauhaan palaamisen ongelmia ovat yleinen demobilisointi, poliittisten ja taloudellisten ongelmien ratkaiseminen, yhteiskunnan rauhoittaminen, veteraanien integrointi siviiliyhteiskuntaan, henkisten vaurioiden minimointi sekä sotainvalideista, sotaorvoista ja -leskistä sekä omaisuutensa menettäneistä huolehtiminen. Karonen 2006, s. 12.

³⁹⁸ Siltala 2009, ss. 13 – 15; Väyrynen 2006, ss. 33 – 34.

³⁹⁹ Siltala 2009, ss. 503, 526 – 529; Väyrynen 2006, ss. 34 – 35, 39.

hävinyt osapuoli joutui varomaan vallassa olevia voittajia.⁴⁰⁰ Sisällissotien jälkeen eri osapuolten välisten suhteiden järjestäminen on erityisen tärkeää, sillä toista osapuolta ei voida alueellisesti eristää toisesta, ja osapuolten on osallistuttava yhdessä sodanjälkeisen yhteiskunnan jälleenrakentamiseen.⁴⁰¹ Jämsässä sodan osapuolet välttelivät toisiaan, koston, vihan ja katkeruuden kierre jatkui,⁴⁰² ja siitä saivat osansa myös sotaan syyttömät punaorvot. Ruovedellä asenteet vastapuolta kohtaan olivat maltillisemmat. Ruovedellä tunnettiin silmittömän vihan rinnalla myös myötätuntoa ja armoa molemmin puolin,⁴⁰³ vaikka Vesasen ja Kontion tulkinnan mukaan vuoden 1918 tapahtumat eivät suinkaan lopettaneet paikkakunnalla tunnettua levottomuutta tai sisäisiä jännitteitä.⁴⁰⁴

Kun sodan jälkeen selvitettiin orvoiksi jääneiden lasten lukumäärää, saapuivat sosiaalihuollituksen kyselykirjeet myös Jämsään. Kunta ei ilmoittanut orpojen määrää sosiaalihuollitukselle, ja jämsäläisten punaorpojen lukumäärää on jouduttu selvittämään tutkijoiden toimesta vasta myöhemmin. Vuonna 1925 kunnan antaman selonteon mukaan vuonna 1919 oli Jämsässä 64 alle 15-vuotiasta huollettavaa, mutta vuosien 1918 ja 1919 syyskäräjien alaikäisten lasten luetteloiden, sodassa menehtyneiden punakaartilaisien jälkeläisten määrän ja vuonna 1925 kunnan sosiaaliministeriöön lähettämän luettelon perusteella, on Heiska laskenut Jämsään jääneen 94 punaorpoa.⁴⁰⁵ Luku on vain kolmannes Ruoveden punaorpomäärästä, mutta verrattuna muiden paikkakuntien lukuihin, pitää Heiska myös Jämsän orpojen määrää poikkeuksellisen suurena.⁴⁰⁶ Jämsässä vuosina 1904 – 1918 syntyneistä lapsista 94 punaorpoa merkitsee kahta prosenttia kaikista kunnan alle 15-vuotiaista lapsista.⁴⁰⁷

⁴⁰⁰ Heiska 2000 s. 2; Väyrynen 2006, s. 39.

⁴⁰¹ Väyrynen 2006, s. 48.

⁴⁰² Heiska 2000, s. 2.

⁴⁰³ Hoppu 2009, s. 279.

⁴⁰⁴ Kirjoittajat eivät kuitenkaan perustele väitettään. Vesanen & Kontio 1994, s. 334.

⁴⁰⁵ Heiska 2000, ss. 10 – 11.

⁴⁰⁶ Heiskan suurien lukujen (17 – 33) lähteenä on *Tilasto lasten lukumäärästä 10 000 asukasta kohden*, ei absoluuttinen lukumäärä. Tilaston otsikko on jo alkuperäislähteessä väärä, sillä siinä mm. Ruoveden orpojen määrä on 17, mikä tarkoittaisi Ruoveden kunnan väkilukuun (n. 11 000) suhteutettuna orpojen määrää *tuhatta* asukasta kohden. Suomen sotaorvot 1919, s. 380; Heiska 2006, s. 207.

⁴⁰⁷ STAT 6.5.2016.

Punaorpo-ongelman edessä Jämsän köyhäinhoitohallitus päätyi samaan lopputulokseen kuin Ruoveden kunnanvaltuustokin ja ehdotti pienen lastenkodin perustamista, jossa punaorpoja voitaisiin hoitaa ennen sopivaan perheeseen sijoittamista. Jämsän NNKY ryhtyi tahollaan perustamaan lastenkotia jo keväällä 1919, sillä yhdistys ei pitänyt kunnan punaorpohuoltoa riittävänä.⁴⁰⁸ Kunnan lastenkotihanke siirtyi, sillä sopivia tiloja ei löytynyt. Kunnallisen lastenkodin perustamista valmisteltiin kolme vuotta, ja sinä aikana kunta varasi NNKY:n orpokodista hoitoa tarvitseville punaorvoille kahdeksan paikkaa. Kunnan lastenkodin vihkiäisiä vietettiin vihdoin maaliskuussa 1921. NNKY:n orpokodissa oli hoidettu vain punaorpotyttöjä, mutta uuteen Lukkoilan lastenkotiin sijoitettiin punaorpojen lisäksi muitakin lapsia. Lastenkodin tarkoituksiksi määriteltiin alkuperäisen suunnitelman mukaan vastaanotto- ja tarkkailukotina toimiminen. Jämsän lastenkoteihin sijoitettiin yhteensä 15 punaorpoa.⁴⁰⁹

Jämsässä haluttiin punaorvot sijoittaa oikeistolaisiin yksityiskoteihin. Koska lastenkodin tarkoitus oli toimia vain väliaikaisena lasten sijoituspaikkana ennen yksityiskoteihin sijoitusta, painatti Jämsän köyhäinlautakunta jopa lentolehtisiä sopivien yksityiskotien löytämiseksi lastenkodin ulkopuolelle jääneille punaorvoille. Jämsässäkään ei kuitenkaan edes keskusteltu orpolasten lähettamisestä Pohjanmaalle. Noin 16 % jämsäläisistä punaorvoista sijoitettiin lopulta oman kunnan yksityisperheisiin, mikä vastaa valtakunnallista keskiarvoa.⁴¹⁰ Ruovedellä kaikki punaorpojen sijoitukset olivat valtakunnallista keskiarvoa hieman yleisempiä, sillä esimerkiksi vuonna 1922 Ruoveden punaorvoista oli sijoitettuina yksityiskoteihin noin 20 %.⁴¹¹

Köyhäinhuuomienot olivat sekä Ruovedellä että Jämsässä jo ennen sotaa Hämeen läänin korkeimpia⁴¹². Sodan jälkeen köyhäinavun tarve kasvoi entisestään. Vuonna 1918 Jämsässä tarvitsi 515 kuntalaista köyhäinapua, ja vuonna 1919 avuntarvitsijoiden määrä

⁴⁰⁸ NNKY:n orpokoti toimi Jämsässä vuosina 1919 – 1924. Heiska 2000, ss. 17 – 18, 21.

⁴⁰⁹ ”Jämsän kunnan lastenkoti”, *Huoltaja* 1921, s. 77. Heiska 2000, ss. 17 – 21.

⁴¹⁰ Heiska 2000, ss. 22 – 23; Pulma 1987, s. 131. Vertailun vuoksi Tampereella 57 % punaorvoista hoidettiin omassa kodissaan. Kytölinna 2008, s. 48.

⁴¹¹ RKA. Mainelakeus 1923, s. 103.

⁴¹² Kulha 1974, s. 247.

Ruovedellä nousi 640:een.⁴¹³ Työkykyisten punaleskien avustaminen oli kunnille lain mukaan vapaaehtoista eikä Jämsän kunta anonut vuosina 1918 – 1925 valtionapua punaorpojen perhehuoltoon. Kunta oli säästynyt aineellisilta sotavahingoilta, joten varoja pystyttiin osoittamaan punaorpojen huoltoon. Jämsän köyhäinhuotohallituksen mukaan kunta oli niin varakas, ja avustukset olivat kunnalle niin pieni menoerä, ettei valtionapua pidetty tarpeellisena, vaikka Heiska epäilee kunnan tosiasiasa vältelleen sosiaalihuollon valvontaa sekä valtakunnallisten ohjeiden noudattamista. Jämsän taloudellinen riippumattomuus mahdollisti oman ”jämsäläisen mallin”⁴¹⁴ punaorpojen huollossa. Valtionavun hakematta jättämisen syynä Heiska pitää myös jämsäläisten halua salata punaorpojen määrä sekä isien kuolinsyyt.⁴¹⁵ Tikan mukaan jämsäläisten talollisten näkökulmasta punaorpokysymys oli ainoastaan taloudellinen ongelma, josta selvittiin rahalla ja joka voitiin sen jälkeen unohtaa.⁴¹⁶

Näin köyhäinhuotohallitus saattoi ilman sosiaalihuollon valvontaa sopia punaleskien avustuksista ja orpojen sijoituksista. Jämsässä lapset sijoitettiin mahdollisuuksien mukaan oikeistolaisiin koteihin usein vanhan huutolaisperiaatteen mukaisesti; heidät annettiin halvimman tarjouksen tehneeseen perheeseen. Jämsässä punaorpoja käytettiin taloissa myös ilmaisena työvoimana.⁴¹⁷ Työtaakkansa uuvuttama kunnankirjuri Ali Keskinen siirtyi Ruovedeltä kotipitäjäänsä Jämsään joulukuussa 1921. Ruoveden kokemustensa perusteella hän on saattanut olla haluton aloittamaan Jämsässä valtionavun myöntämisen ehdoksi asetetun työlään punaorpojen tilastointiurakan.

Jämsän lastenkodit saivat alusta alkaen valtionapua, joten ne toimivat Ruoveden tavoin sosiaalihuollon valvonnan alaisina. Lastenkodeissa hoidettiin kuitenkin vain muutamia punaorpoja. Elokuussa 1920 toimitetun tarkastuksen mukaan NNKY:n

⁴¹³ SVT:n mukaan vuonna 1919 olisi Jämsässä ollut vain 200 avun tarvitsijaa, mutta köyhien määrä ei ole voinut laskea näin paljon. Kulha selittää alhaista lukumäärää tilastointiperiaatteen muutoksella. Kulha 1974, s. 246; Vesanen & Kontio 1994, s. 395.

⁴¹⁴ Oikeistolaista punaorpohuollon mallia toteutettiin Heiskan mukaan Jämsässä seitsemän vuotta. Heiska 2000, s. 50.

⁴¹⁵ Heiska 2000, ss. 55 – 56.

⁴¹⁶ Tikka 2006, s. 92.

⁴¹⁷ Heiska 2000, ss. 46, 74, 89; Rislakki 2007, s. 251.

lastenkoti vaikutti siistiltä eikä lasten vaatetuksessa tai ravinnossa havaittu puutteita. Lasten todettiin olevan terveitä ja hyvävointisia. Myös paikallislehdessä kuvattiin lastenkotioloja positiiviseen sävyyn ja kiiteltiin paikkakuntalaisten osoittamaa suopeutta lastenkoteja kohtaan.⁴¹⁸ Marraskuussa 1922 tarkastaja kiitti kunnan lastenkodin järjestystä sekä puhtautta, lasten kohteliaisuutta ja ystävällisyyttä sekä totesi kasvatuksen olevan oikean suuntaista.⁴¹⁹

Lastenkotien toimintaa säädeltiin sosiaalihuollon määrittelemillä ohjesäännöillä, jotka alistettiin maaherran vahvistettaviksi. Ruovedeltä ohjesääntö puuttui alkuvuosina kokonaan.⁴²⁰ Jämsässäkin sosiaalihuolto puuttui ohjesääntöön, sillä kunta piti lastenkotia vain vastaanotto- ja tarkkailukotina, jolloin lasten ohjeiden mukainen hoito saattoi jäädä kovin lyhytaikaiseksi. Maaherran vaatimuksesta ohjesääntöön lisättiin sana ”vaarinotto”, mikä korosti maaherran mielestä paremmin pidempiaikaista hoitosuhdetta.⁴²¹ Sosiaalihuollon lisäksi Jämsän kunnan omat köyhäinhuoltoviranomaiset kontrolloivat toimintaa tarkastamalla lastenkodin kerran kuukaudessa.⁴²²

Verrattuna Ruoveden kuntaan, Jämsä oli vauras, sillä se sai huomattavia tuloja alueellaan sijaitsevista tehtaista. Vuonna 1919 puolet Jämsän köyhäinhuollon menoista katettiin verotuloilla⁴²³, kun taas esimerkiksi vuonna 1922 Ruoveden kunnassa pelkästään lastenkodin kustannusten osuus oli 20 %. kaikista köyhäinhuollon menoista.⁴²⁴ Punaleskien valtakunnallisten avustussummien keskiarvo oli 60 – 70 markkaa kuukaudessa,⁴²⁵ mutta Jämsässä avustusta myönnettiin keskimäärin vain 20 – 35 mk kuukaudessa lasta kohden.⁴²⁶ Ruoveden punaorpuhuollon kustannukset rasittivat kuntataloutta Jämsää huomattavasti enemmän, mutta kuntien markkamääräisiä kuluja

⁴¹⁸ Heiska 2000, ss. 60 – 61.

⁴¹⁹ JKA. Lastenkodit. Jämsän kunnan lastenkodin tarkastuspäiväkirja 1.11.1922.

⁴²⁰ Ohjesäännöt vahvistettiin 3.11.1921. RKA. Lastenkoti. Muut asiakirjat. Vasun lastenkodin ohjesäännöt.

⁴²¹ JKA. Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1909 – 1922. Kouluhallitus Jämsän kunnanvaltuustolle 6.10.1921.

⁴²² Heiska 2000, ss. 62 – 65.

⁴²³ Suurin veronmaksaja oli Osakeyhtiö Jämsänkosken paperitehtaat. Heiska 2000, s. 44.

⁴²⁴ RKA. Mainelakeus 1923, ss. 102, 105. Liite 1.

⁴²⁵ Kaarninen 2007, s. 124.

⁴²⁶ Sosiaalihuolto antoi Jämsän kunnalle huomautuksen punaleskille myönnettyjen avustusten pienuudesta. Heiska 2000, ss. 36 – 39.

ei voi kuitenkaan tarkasti verrata toisiinsa, sillä Jämsän kunnanarkistossa ei ole kunnan tilinpäätöstietoja kaikilta tutkimusajankohdan vuosilta.

Heiskan mukaan kunnan valkoisen puolen päättäjät halusivat salata punaorpojen määrän poikkeuksellisen ankaran sodanjälkeisen valkoisen terrorin vuoksi. Myös Tikan mielestä Jämsän suojeluskunta halusi pitää sodanaikaiset veriteot salassa: Kun punalesket kyselivät suojeluskunnalta sodan aikana kadonneitten aviomiestensä kohtaloita, joutui suojeluskunnan esikunnan päällikkö, tilanomistaja Joonas Vuolle-Apiala turvautumaan yksityisen asianajajan apuun, sillä jos miesten kohtaloiden selvittäminen olisi annettu poliisin tehtäväksi, olisi asiasta tullut julkinen. Kun työväen lehdistö kuitenkin julkisti suojeluskunnan sisäisen selvityshankkeen, määräsi sisäministeri poliisin tutkimaan tilannetta. Vuolle-Apiala halusi saada selville totuuden, jonka vuoksi suojeluskuntasankarista tehtiin Jämsässä syntipukki, jonka syyksi koko suojeluskunnan maineen likaaminen sysättiin. Tikan mukaan tapaus osoittaa selvästi jämsäläisten voittajien halua peitellä tekosiaan.⁴²⁷

Sekä Ruovesi että Jämsä kuuluivat niihin kuntiin, joissa talolliset olivat häviämässä poliittisen valtataistelun työväestön kanssa. Ruovedellä sodan jälkeen kuntavaalit hävinnyt porvaristo arvosteli sosialistien tuhlailevaa kunnallistalouden hoitoa.⁴²⁸ Köyhäinhuoltohallituksen (ja vuodesta 1923 köyhäinhuitolautakunnan) jäsenistö oli porvarienemmistöinen, mutta siihen kuului myös työläisten edustajia. Sodassa menehtyi monia sosiaalidemokraattisia luottamusmiehiä, mutta vaikka vuonna 1919 valittiin lautakuntiin paljon uusia jäseniä, säilyi työväestön edustus vahvana.⁴²⁹ Jämsän köyhäinhuoltohallituksessa porvarivalta ja oikeistolaiset poliittiset asenteet vaikuttivat päätöksentekoon ratkaisevasti.⁴³⁰

Rahallisen avustuksen ohella punaorpojen arkielämään vaikutti myös paikallisyhteisön suhtautuminen heihin. Rislakki esittää jämsäläisten punaorpojen elinolosuhteet sekä

⁴²⁷ Tikka 2006, ss. 90 – 93.

⁴²⁸ Rislakki 2007, s. 228; Vesanen & Kontio 1994, ss. 372 – 373, 375.

⁴²⁹ Ruoveden kunnalliskertomukset vuosilta 1918 – 1924.

⁴³⁰ Oikeistomielinen punaorpohuolto jatkui Jämsässä, kunnes kunnanvaltuuston puheenjohtajuus siirtyi sosiaalidemokraateille vuonna 1925 ja köyhäinhuoltohallituksen puheenjohtajuus vuonna 1928. Heiska 2000, ss. 51 - 52.

sijaisperheissä että lastenkodeissa surkeina; selkäsaunoja saatiin usein, sekä syystä että syyttä eivätkä Jämsän isännät ja emännät kohdelleet ”punikkien kakaroita” ystävällisesti.⁴³¹ Jämsän kunta maksoi joillekin sijaisperheille valtakunnallisen keskitason mukaisia korvauksia, mutta näidenkään sijaiskotien kasvatustietojen lempeydestä tai ankaruudesta ei ole tietoa. Kunnan ja sijoituskotien välisissä kirjallisissa sijoitussopimuksissa painotettiin kuitenkin hyvää hoitoa, syrjimisen estämistä sekä yhteenkuuluvaisuuden tunteen luomista.⁴³²

Sodanaikainen valkoinen terrori järkytti Jämsää koko Suomenkin näkökulmasta tavalla, joka teki sovinnollisen rauhan palaamisen Jämsässä mahdottomaksi. Jämsän punaisista teloitettiin jopa 29 %, mutta ruoveteläiset sen sijaan kuolivat pääasiassa leireillä sairauksiin ja aliravitsemukseen, ja vain 4 % ruoveteläisistä punaisista ammuttiin taistelujen ulkopuolella. Väkivaltaiset kuolemat painuivat syväälle jämsäläisten muistoihin, ja voittajat jatkoivat sodan jälkeen hävinneen osapuolen alistamista. Jämsässä tappajat tiedettiin nimeltä eikä heitä kohtaan tunnettua vihaa edes yritetty salata. Rislakin mukaan vuoden 1918 sota oli Jämsässä ennen kaikkea jämsäläisten sota jämsäläisiä vastaan.⁴³³ Ruovedellä ilmapiiri oli sovinnollisempi, ja koska paikkakuntalaiset säästyivät laajamittaisilta väkivaltaisuuksilta, rauhan palaamisen jälkeen osapuolten välinen katkeruus leimasi kuntalaisten arkielämää vähemmän eivätkä osapuolten väliset vihamielisyydet näkyneet sodan jälkeisessä kunnallisessa päätöksenteossa tai julkisessa keskustelussa. Vaikka Jämsänkin kunnanvaltuustossa sosiaalidemokraatit olivat enemmistönä, oikeistolaisista isännistä ja emännistä koostunut köyhäinhuoltolautakunta käytti valtaansa punaorpojen huoltopäätöksissä ja valvoi punaleskien sekä lastenkotien kasvatustyötä.

⁴³¹ Rislakki 2007, ss. 251 – 252.

⁴³² Heiska 2000, s. 47.

⁴³³ Rislakki 2007, s. 229.

V JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimusasetelma on aina lähtökohdiltaan ristiriitainen. Tutkimukseni käsittelee poliittisia, sosiaalisia, paikallisen ja valtakunnallisen välisiä sekä yksilön ja yhteisön välisiä ristiriitoja, jotka nostattavat jännitteitä eri osapuolien välille. Olen kuvannut erilaisia paikallisia ongelmanratkaisukeinoja sekä pyrkinyt selvittämään niiden vaikutusta paikallisyhteisöön sekä yhteisön yksittäisiin jäseniin. Historiantieteen kannalta tässä tutkimuksessa nousee esille myös historian ja muistin välinen ristiriita. Muistitiedon tutkijana jouduin pohtimaan myös muistamisen ja unohtamisen välistä jännitettä; mitä halutaan muistaa ja miksi? Mistä halutaan vaieta ja mikä halutaan unohtaa?

Historia tutkii ihmisen toimintaa ja toiminnan vaikutuksia yhteiskunnassa. Tässä tutkimuksessa humanistinen ja yhteiskunnallinen näkökulma yhdistyvät, sillä lähestyin punaorpojen lapsuutta toisaalta sosiaalihuollon ja kuntien viranomaisten huolto- ja kasvatustavoitteiden suunnasta ja toisaalta yksittäisen punaorvon omista lapsuuskokemuksista käsin. Viranomaisten toimenpiteet ja paikallisyhteisön sosiaalinen ympäristö vaikuttivat lasten kokemuksiin sekä heidän identiteettinsä muodostumiseen. Viranomaislähteet valottavat punaorpohuollon yhteiskunnallisia vaikutuksia ja henkilökohtaiset muistelmat mahdollistavat köyhäinhuollon kohteena olevien lasten kokemusten tarkastelun. Tutkimus paljastaa kuinka yhteiskunnan näkökulmasta tyydyttävä ratkaisu ei välttämättä osoittaudu yhtä onnistuneeksi yksittäisen henkilön kannalta.

Kun vuoden 1918 sodan taistelut olivat tauonneet ja häviäjäsapuolen rangaistukset oli jaettu, jäi Ruovedelle 285 alle 15-vuotiasta häviäjäsapuolen lasta. Punaorpojen todellisen lukumäärän selvittäminen oli nuoren valtion sosiaalihuollukselle ylivoimainen tehtävä. Orvoksi jääneiden lasten lukumäärää tiedusteltiin papistolta, mutta papiston antamien tietojen luotettavuus vaihteli seurakunnittain suuresti. Punaorpojen lukumäärän selvittäminen siirtyi pitkälle vuoden 1919 puolelle. Tilastoinnin lykkäytymisen etu oli, että myös leireillä kesän ja syksyn mittaan menehtyneiden isien lapset tulivat merkityksi luetteloon. Sosiaalihuollon tilasto-osasto päättyi lopulta 14 450 lapseen, mutta lukumäärä todettiin jo selvityksen valmistuttua liian pieneksi.

Kuntien köyhäinhuoltoviranomaisten raportoimat luvut ylittivät pappien antamat lukumäärät monella paikkakunnalla. Kunnat tilastoivat kuitenkin vain köyhäinapua anoneiden perheiden lapset. Lesket välttivät köyhäinapua, sillä avun vastaanotto merkitsi viranomaisten valvonnan alaiseksi joutumista ja jopa äänioikeuden menettämistä. Mikäli lesket tulivat toimeen omillaan, he eivät köyhäinapua anoneet. Kaikkiin kuntiin jäi lukuisia punaleskiä ja punaorpoja, jotka eivät päätyneet yhteenkään tilastoon.

Molemmat osapuolet yrittivät laskea omat tappionsa. Puolueaktiivit kiersivät pitäjiä talkoilla, mutta keruutulosten kattavuuden paikkakuntakohtaiset erot ovat suuria. Ruovedelläkin eri lähteiden perusteella laskettu punaorpomäärä vaihtelee. Luotettavimpana menetelmänä pidin neljän eri lähteen; rippikirjojen, köyhäinhuoltokaavakkeiden, sosiaalidemokraattisen puolueen tiedonkeruun ja lähes sata vuotta myöhemmin kootun sotasurmatiedoston, vertailua ja yhdistämistä. Näin sain laskettua jokaisen ruoveteläisen sodassa surmansa saaneen huoltajan alle 15-vuotiaiden lasten lukumäärän. Sosiaalihallitus tilastoi vuonna 1919 Ruovedelle jääneen 200 punaorpoa, mutta tämän tutkimuksen tulos on 285 isätöntä punaisen puolen lasta. Virallisen tilaston lukumäärä on vain 70 % todellisesta lukumäärästä, vaikka Ruovedellä sekä rippikirjojen että sosiaalidemokraattisen puolueen terroritilaston luvut eivät poikenneet todellisesta lukumäärästä kovinkaan paljon. Kunnissa, joissa pappien antamat luvut poikkesivat todellisesta lukumäärästä merkittävämmiin ja työläisten oma tiedonkeruu jäi joko kokonaan tekemättä tai tulokset ovat vajavaisia tai punaisten surmansa saaneiden lukumäärä koetettiin jopa tahallisesti salata, punaorpojen tilastoidun ja todellisen lukumäärän välinen ero on huomattavasti suurempi.

Sodassa sai surmansa yli 300 ruoveteläistä. Vaikka sotaan lähtivät yleensä nuoret miehet, kolmannes menehtyneistä oli perheellisiä miehiä. Vakavan inhimillisen ja taloudellisen ongelman edessä Ruoveden kunta oli pakotettu anomaan valtionapua köyhäinavun varaan jääneiden lasten huoltamiseksi. Kuntaan oli perustettava lastenkoti, ja yksityisille sijaisperheille sekä lasten omille äideille piti maksaa lasten huoltamisesta. Valtionapu kattoi 50 % punaorpohuollon menoista eikä kunta voinut

jättää anomatta apua, vaikka valtionapu edellytti kunnan toimenpiteiden joutumista sosiaalihuollon valvonnan alaiseksi.

Sosiaalihuollon sodan johdosta turvattomiksi jääneiden lasten huoltokomitea asetti tiukat kriteerit lasten huollon tasosta ja sen järjestämisestä. Vaikka heti sodan jälkeen komitea harkitsi lasten erottamista kapinaan syyllisiksi katsotuista äideistään, muuttuivat mielipiteet nopeasti. Lapsissa nähtiin tulevaisuus, heidän koulutuksestaan tuli huolehtia ja erityisesti tuli välttää katkeruuden ja vihamielisyyden kasvamista nuorissa kansalaisissa. Lasten kasvattaminen omissa kodeissaan ymmärrettiin sekä taloudellisesti että inhimillisesti suositeltavimmaksi ratkaisuksi. Ruovedellä oman äitinsä huostaan jäi noin puolet punaorvoista. Se, että Ruovedellä lastenkotiin ja yksityiskoteihin sijoitettiin punaorpoja valtakunnallista keskiarvoa useammin, johtui todennäköisesti kunnan punaorpojen suuresta määrästä, sillä varsinkaan monilapsisten perheiden äidit eivät pystyneet huolehtimaan kaikista lapsistaan omin voimin.

Sosiaalihuollon ohjeet välitettiin kuntiin lukuisten Huoltaja-lehdessä julkaistujen ja kuntiin postitettujen kiertokirjeiden välityksellä. Valtionapu maksettiin neljä kertaa vuodessa kerättyjen tilastotietojen ja kuittien perusteella. Valtionavun ehdoksi asetettiin lastentarkastajan palkkaaminen, jonka tehtävänä oli huolehtia punaorpojen hyvinvoinnista. Ruovedellä lastentarkastaja piti huolta avustusten riittävydestä, äitien siveydestä, kotien siisteydestä ja erityisesti lasten koulunkäynnistä. Sosiaalihuolto tarkasti lastenkodit säännöllisesti, ja havaitut puutteet saattoivat vaarantaa valtionavun. Sosiaalihuollon tarkka valvonta koitui punaorpojen parhaaksi, sillä kunta ei päässyt velvollisuuksistaan ja joutui ylläpitämään punaorpohuollon tason ohjeiden mukaisena sekä joutui noudattamaan määräyksiä valtionavun menettämisen pelossa.

Kertoiko Rantalan perheen poikavauvan nimeäminen Varmaksi Kostoksi koko paikallisyhteisön sodan jälkeisestä ilmapiirin katkeruudesta? Ruoveteläisten menetykset vuoden 1918 sodassa nousevat väkilukuun suhteutettuna esimerkiksi ohi Tampereen, joten aihetta katkeruuteen ja kostomielialaan varmasti olisi ollut. Ruoveden kunnan köyhäinhuoltoviranomaisten toimista tai päätöksenteosta ei kuitenkaan ilmene kaunaisuutta tai kaltoin kohtelua. Yksittäiset punalesket perheineen saattoivat kokea

toisten kuntalaisten tai yksittäisten kaitsijoiden taholta syrjintää tai halveksuntaa, mutta kunnan päättäjät tai viranomaiset eivät virallisten asiakirjojen mukaan syrjineet punaisten leskiä tai lapsia. Punaleskien ja heidän lastensa sodan jälkeiseen maltilliseen kohteluun on saattanut vaikuttaa paikkakuntalaisten yleinen maltillisuus sekä sodan aikana että sodan jälkeen sekä sodan aikaisten väkivaltaisten kuolemien vähäisyys.

Ruoveden kuntataloutta hoidettiin sosiaalidemokraattisten päättäjien johdolla. Kunta oli vahvasti vasemmistoenemmistöinen koko 1920-luvun eikä punaorpojen huoltoon käytettyjä määrärahoja asetettu kyseenalaiseksi. Köyhäinhoito vei suuren osan kunnan varoista, ja vuoden 1923 alusta voimaan tullut köyhäinhoitolaki vain lisäsi huollettavien määrää ja asetti uusia velvollisuuksia kunnalle. Kun uusi laki tuli voimaan, kutsuttiin kaikki köyhäinhuotopiirien kaitsijat koolle ja keskusteltiin lain edellyttämistä uusista periaatteista ja erityisesti lain hengen mukaisesti ongelmien ennaltaehkäisyn mahdollisuuksista, mutta lautakunnan pöytäkirjojen mukaan keskustelutilaisuus jäi ainoaksi eikä sen perusteella uusia käytäntöjä kirjattu.⁴³⁴ Ruoveden kunnassa köyhäinhoito järjestettiin asianmukaisesti eikä viranomaislähteiden perusteella punaleskiä lapsineen kohdeltu eriarvoisesti muihin köyhäinhoidon avunsaajiin nähden. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole ollut mahdollista selvittää punaleskien omia kokemuksia köyhäinavun varassa elämisestä tai sen mahdollisesta nöyryyttävyydestä. Lasten muistot heijastelevat perheiden ilmapiiriä, mutta luotettavia mittareita köyhäinhoidon vaikuttavuudesta ne eivät ole.

Ruoveteläisten punaorpojen lapsuusmuistoja oli vaikea löytää. Analysoin lähiluvun avulla pääasiassa vain kahden punaorvon muistelukerrontaa. Menetelmän tarkoituksena on jättää huomiotta kaikki muistelutekstin ulkopuolinen tieto muistelijoista, mutta tässä tutkimuksessa käytin kaiken tiedon mitä minulla muistelijoista oli, ja se on saattanut vaikuttaa muistelutekstien tulkintaan. Molemmat olivat sodan aikana noin 10-vuotiaita, joten he muistavat tapahtumista ja kokemuksistaan melko paljon. Muistelijat osallistuivat 1960-luvun puolessa välissä käynnistettyihin vuoden 1918 sodan muistitietokeruisiin. Keruut tunnustivat vuoden

⁴³⁴ RKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirja. 3.11.1923.

1918 sodan historiankirjoituksessa ensimmäistä kertaa julkisesti häviäjäsapuolen kokemusten oikeutuksen. Molempien muistelurajoituksista näkyy halu todistaa ja tilittää myöhemmille sukupolville punaorvon lapsuuden katkeria kokemuksia, joista 1920-luvun lapset olivat joutuneet vaikenemaan vuosikymmenten ajan. Molemmat muistelijat kertovat lapsuudestaan aikuisen näkökulmasta ymmärtäen sodanaikaisten tapahtumien syyt ja seuraukset myöhemmän elämäkokemuksensa värittämien lasien läpi. Kummankaan katkeruus ei ollut lieventynyt 40 vuoden aikana, mutta myönteisiäkin muistoja oli säilynyt. Molemmat näkivät äitinsä työn sankarina ja selviytyjänä, joka sitkeydellään ja uutteruudellaan pyrki selviytymään vaikeasta elämäntilanteesta. Muistelijat asettivat itsensä sivustaseuraajan ja tarkkailijan rooliin. Paikallisyhteisön suhtautumisesta punaorpoihin tai punaleskiin kerrotaan muistelurajoituksissa vain ohimennen. Kumpikaan ei kerro olleensa ”kunnan elätti”, sillä köyhäinavun vastaanottaminen koettiin häpeälliseksi.

Ruoveden ja Jämsän kunnat ratkaisivat oma punaorpokysymyksensä tahoillaan. Kahden paikkakunnan välinen vertailu tuo esiin Ruoveden kunnan punaorpohuollon tasapuolisuuden ja oikeudenmukaisuuden sekä sodan voittajasaapuolen maltillisen suhtautumisen kapinallisten jälkeläisiä kohtaan. Sodan jälkeen Ruovedellä ja Jämsässä kohdeltiin punaorpoja eri tavoin monestakin eri syystä. Jämsässä sodan aikaiset poikkeuksellisen ankarat väkivaltaisuuDET johtivat osapuolten välisen kuilun syvenemiseen ja vastakkainasettelun jyrkkyyteen. Jämsässä punaorpoja oli väkilukuun verrattuna niin vähän, että heidän huoltotoimenpiteensä eivät rasittaneet kuntataloutta merkittävästi, ja köyhäinhuoltoviranomaisten henkilökohtaiset asenteet pääsivät vaikuttamaan lasten sijoituspäätöksiin. Ruovedellä apua tarvitsevien lukumäärä oli niin suuri, ettei ongelman salaaminen tai lakaiseminen maton alle ollut mitenkään mahdollista.

Kuntien samankaltaiset lähtökohdat eivätkä yhteneväiset valtakunnalliset ohjeet johtaneet samanlaiseen ratkaisuun. Vauraassa Jämsän kunnassa oli ilman valtionapuakin varaa huolehtia Ruoveden orpomäärään verrattuna paljon pienemmästä punaorpomäärästä, mutta kunnan köyhäinhuoltoviranomaiset jättivät punalesket ja heidän lapsensa ilman kohtuullista toimeentuloa. Ruovedellä ei ollut taloudellisesti

mahdollista ratkaista punaorpokysymystä muuten kuin valtionavun turvin ja sosiaalihuollituksen ohjeiden mukaisesti. Vain kahden paikkakunnan välinen vertailu voi kuitenkin olla harhaanjohtavaa. Mikäli vertailukohteita olisi enemmän, kuntien toimenpiteet voisivat näyttäytyä uudessa valossa, sillä sosiaalihuollituksen valvonta ei välttämättä ole muualla johtanut punaorpojen hyvään huolenpitoon, ja ilman valtionapua selviytyneiden kuntien punaorpojen kohtelu on voinut olla jossain muualla vielä syrjivämpää kuin Jämsässä.

Tämän tutkimuksen perusteella ei voida päätellä sitä, kuinka paljon punaorpojen kohtelua silotellaan tai peitellään eikä varsinkaan sitä, saivatko kaikki punalesket tarvitsemansa avun tai kuinka riittävänä punalesket ja heidän lapsensa kokivat kunnan viranomaisten huoltotoimenpiteet. Muisteluaineiston perusteella punalesket perheineen kärsivät surussaan yksin. Työläisten pettymys koko sodan lopputulokseen oli suuri ja henkilökohtaiset menetykset monissa tapauksissa valtavia. Ruovedellä sota kosketti välittömästi satoja ihmisiä ja välillisesti lähes kaikkia kuntalaisia. Menetyksen kokemus on ollut kuitenkin niin yksityinen, että siitä on vaiettu. Toimeen ja työhön tarttuminen täytti kuntalaisten arjen.

Sekä Ruovedellä että Jämsässä voidaan huomata, kuinka muutamien radikalisoituneiden yksilöiden vaikutus voi olla ratkaiseva koko paikallisyhteisön toimintaan ja ilmapiiriin vielä pitkän aikaa varsinaisten tapahtumien jälkeen. Monet tutkijat ovat painottaneet Ruoveden ilmapiirin yleistä maltillisuutta ennen sotaa, sodan aikana ja sodan jälkeen. Yksittäisten punakaartilaisien väkivallanteot nostattivat sodan aikana ja heti sodan päättymisen jälkeen vihaa työväkeä vastaan, mutta Ruovedellä kaikki väkivaltaan syyllistyneet saivat surmansa. Melko pian sodan jälkeen käytännölliset syyt ja työvoiman tarve palauttivat Ruovedellä kuntalaiset arkeen takaisin. Sodan aikaiset tapahtumat katsottiin sovitetuiksi ja katkerista muistoista vaiettiin molemmin puolin. Jämsässä muutaman talollisen joukko kylvi kuolemaa paljon suuremmassa mittakaavassa kuin Ruovedellä eikä heitä saatu oikeuden eteen vastaamaan teoistaan. Selvittämättömät väkivaltaisuudet jättivät avoimet haavat paikallisyhteisöön. Voittajat saattoivat kokea punaorvot kipeänä muistutuksena sodanaikaisista ylilyönneistä.

Punaorpojen isät olivat kuolleet, mutta tämän aineiston perusteella ei voida selvittää muodostivatko ruoveteläiset punalesket lapsineen sodan jälkeisinä vuosina marginaalisen ryhmän, joka erosi jollakin muulla tavalla toisista ruoveteläisistä työläisperheistä. Vaikka kaikki eivät köyhäinapua anoneetkaan eivätkä näin kirjautuneet köyhäinhoitotilastoihin, punaorpoja oli kunnassa niin paljon, että oletettavasti heitä riitti kunnan eteläpuolen kouluissa lähes jokaiseen kansakoululuokkaan. Opettajien ja koulutovereiden suhtautuminen näihin kunnan vähäosaisimpiin jää seuraavan tutkimuksen kohteeksi. 1920-luvulla koko kunnan työväestön toimeentulo oli vaatimatonta. Punaleskien ja heidän lastensa niukka elanto ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Punalesket kuuluivat työväestöön ja sekä sosiaalidemokraattien että äärivasemmiston kannatus oli paikkakunnalla korkealla, joten ainakaan vasemmistolaisuus ei ole voinut ollut erottava tekijä ja tokkopa köyhyyskään.

Myös ruoveteläisten punaorpojen lapsuuskokemusten vaikutus heidän myöhempisiin elämänvaiheisiinsa jää tulevien tutkimusten tehtäväksi. Kuinka vahvana isien aatteet siirtyivät lapsiin ja miten lapsuuden punaorpous vaikutti heidän sosiaaliseen asemaansa tai poliittiseen asennoitumiseensa myöhemmin? Monet saivat surmansa taistellessaan itsenäisen Suomen puolesta vuosien 1939 – 1945 sodissa.⁴³⁵ Tampereella ammutun ruoveteläisten punapäällikön poika Eino Tekokoski loikkasi Neuvostoliittoon, ja hänet ammuttiin Stalinin vainojen yhteydessä vuonna 1938.⁴³⁶ Varma Koston myöhemmistä elämänvaiheista eivät kunnan viranomaislähteet kerro, mutta Ahosen työtöt ehdivät muuttaa kesällä 1920 Väärinmajasta uuteen Vasun lastenkotiin. Kesällä 1920 Kerttu kävi rippikoulun ja täytti elokuussa 15 vuotta. Syksyllä Kerttu lähti lastenkodista ”palvelukseen”, mutta palveluspaikkaa ei ole lastenkodin nimikirjaan merkitty. Parin vuoden kuluttua pikkutyötöt Aili ja lina otettiin kasvateiksi Vastalahden taloon; ensin Aili tammikuussa 1922 ja kesäkuussa lina.⁴³⁷ Lähtiessään lastenkodista Aili oli 7-vuotias ja lina 10-vuotias. Tytöt aloittivat syksyllä 1923 Hanhon kansakoulun.⁴³⁸

⁴³⁵ Hernesniemi 1992, ss. 13 – 232.

⁴³⁶ Hoppu 2005, s. 126.

⁴³⁷ RKA. Lastenkoti. Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirja. 21.4.1922.

⁴³⁸ RKA. Kansakoulut. Hanhon kansakoulun päästökirjojen kaksoiskappaleet.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Jämsän kaupunginarkisto (JKA), Jämsä

Kunnanvaltuusto

Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1909 – 1922

Lastenkodit

Jämsän kunnan lastenkodin tarkastuspäiväkirja

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhuolto-
toimiston arkisto

Vuoden 1918 aiheuttamain turvatonten lasten
huoltokomitea. Komiteamietintö 1919: No 11.

Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua
koskeva kirjeistö (1919 – 1929). Ruovesi 1919 – 1929

Sotaorpojen huoltoa koskevat asiakirjat

Sotaorpojen perhehuollon tarkastuskirja (1921 – 1928)

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki

Suomen luokkasota 1918

Entisten punakaartilaisten keskusjärjestö ry.
Anomukset v.1918 korvauskomitealle

SAJ:n poliittisten vankien ja punaorpojen avustuskomitea
Johtokunnan pöytäkirjat 1924 – 1925.

Tilitykset. Tulot ja menot 1924 – 1926.

Saapuvia tilityksiä 1924 – 1925.

Ruoveden kotiseutuyhdistyksen arkisto (RKY), Ruovesi

Lastenkotiyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjat 1915 – 1921.

Ruoveden kunnanarkisto (RKA), Ruovesi

Lastenkoti

Lapsiluettelot 1919 – 1964

Henkilökuntaluettelo 1918 – 1963

Pohtion poikakodin pöytäkirjat 1918 – 1920

Saapuneet kirjeet

Muut asiakirjat

Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1920 – 1930
Väärinmajan lastenkodin nimikirja

Kansakoulut

Hanhon kansakoulun päästökirjojen kaksoiskappaleet
1907 – 1932

Muroleen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat
1918 – 1924

Mustajärven kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat
1918 – 1924

Ruhalan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat
1918 – 1926

Kunnanhallitus I

Väärinmajan lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1918 –
1920

Kunnanvaltuusto/Kunnanhallitus II

Historiikit

Ruoveden kunnan 20-vuotisjulkaisu 1908 – 1928

Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1916 – 1918

Ruoveden kunnalliskertomus 1915 – 1919

Ruoveden kunnalliskertomukset vuosilta 1920 – 1924

Sosiaalilautakunta

Akteihin kuulumattomat henkilöasiakirjat

Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1913 – 1919

Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1920 – 1928

1918 sotaorvot ja -lesket

Kirjeiden toisteet 1911 – 1952

Ruoveden seurakunta (RSK)

Kuolleet ja haudatut 1918 – 1934

Rippikirjat 1900 – 1940

Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS), Helsinki

Kansanrunousarkisto (KRA). Vuoden 1918 - aineisto.

Röykkee/Sidos 25/386 – 407

Vilkamo/Sidos 52/193 – 208

Taipale/Sidos 51/204 – 217

Työvään arkisto (TA), Helsinki

Mustajärven ty. Pöytäkirjoja 1907 – 1920 kopioina

Työvään muistitietotoimikunta (TMT) 43/820; 262/1160

II TILASTOLÄHTEET

Suomen sotaorvot. Tilastollinen selonteko. Sosiaalinen aikakauskirja, 1919: 2. s. 375 – 395.

Suomen sotasurmat 1914 – 1922

Vuosina 1914 – 1922 sotaoloissa surmansa saaneiden
nimitiedosto/Ruovesi

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>

Suomen tilastokeskus

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1919

<http://www.doria.fi/handle/10024/69235>.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1920

<http://www.doria.fi/handle/10024/69234>.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1921

<http://www.doria.fi/handle/10024/69256>.

Tilastokirjaston tietopalvelu (STAT): info@tilastokeskus.fi.

Korhonen Heli, sähköposti 6.5.2016

Työvään arkisto (TA), Helsinki

Vuoden 1918 arkisto

Terroritilasto/Ruovesi

<https://yksi.darchive.fi/YKSA3/public/archive/TA/Resource.action?uri=https://yksi.mikkeli.mikkeli.fi/resources/document/20140625-YAM100202-140369125653600&ref=results&prevSearch=1>

III PAINETUT LÄHTEET

- Amerikan avustus hätää kärsiville Suomen lapsille. Huoltaja 3/1920, s. 32 – 34.
- Amerikasta lahjoitetut vaatetavarat. Mitä kuntain on huomattava päästäkseen osallisiksi jaosta. Huoltaja 17/1919, s. 265 – 266.
- Böök, Einar: Sosiaalhallitus ja Suomen sosiaalipoliittinen hallinto. Huoltaja 1 – 2/1919, s. 3 – 14.
- Hytönen, Viljo: Suomen sotaorpojen huolto. Selonteko viranomaisten toimenpiteistä. Sosiaalinen aikakauskirja: 1920:2, s. 605 – 612.
- Hällström, Ester: Sotaorpojen puolesta. Huoltaja 1 – 2/1919, s. 14 – 19.
- Juusela, Väinö: Virallisia ilmoituksia köyhäinhuoltohallituksille. Huoltaja 1/1919, s. 21 – 22.
- Juusela, Väinö: Maaseudun lastenkodit. Huoltaja 6/1919, s. 78 – 82.
- Jämsän kunnan lastenkoti. Huoltaja 11/1921, s. 77.
- Mainelakeus, Sulo: Ruoveden kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1920. Ruoveden kunta, Tampere, 1921.
- Mainelakeus, Sulo: Ruoveden kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1922. Ruoveden kunta, Tampere, 1923.
- Mainelakeus, Sulo: Ruoveden kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1923. Ruoveden kunta, Tampere, 1925.
- Mainelakeus, Sulo: Ruoveden kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1924. Ruoveden kunta, Tampere, 1926.
- Keskinen, Ali: Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1915. Ruoveden kunta, Tampere, 1916.
- Keskinen, Ali: Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1917. Ruoveden kunta, Tampere, 1918.
- Keskinen, Ali: Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1918. Ruoveden kunta, Tampere, 1919.
- Keskinen, Ali: Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1919. Ruoveden kunta, Tampere, 1920.
- Palmén, Einar: Terveystenhoito. Teoksessa Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1918. Ruoveden kunta, Tampere, 1919, s. 38 – 47.
- Sarlin, Bruno: Orpojen kasvatus. Suuri kansallinen tehtävä. Köyhäinhuoltolehti 2 – 3/1918, s. 14 – 15.
- Sarlin, Bruno: Sotaorpojen huollon järjestely II. Huoltaja 6/1919, s. 86 – 88.

Sotaorpojen huolto. Valtion osuus siinä. Huoltaja 19/1919, s. 295.

Sotaorpokysymyksiä V. Huoltaja 8/1920, s. 90 – 91.

Sotaorpokysymyksiä VI. Tärkeä kiertokirje kuntain köyhäinlaitoksille. Huoltaja 9/1920, s. 99 – 101.

Sotaorpovaltioapua saaville kunnille ja yhdistyksille. Kiertokirje. Huoltaja 15/1921, s. 134 – 136.

Suomen lasten avustus. Huoltaja 14/1919, s. 218 – 219.

Tilastoa valkoisesta terroristista. Kansan Lehti 15.1.1920, s. 2.

Tavastähti. Elli 1919: Tukekaa raskaan työn tekijöitä. Sananen lastenkotien johtajattarien työn puolesta. Huoltaja 17/1919, s. 260 – 262.

Toimenpiteitä lasten kerjuun vastustamiseksi. Huoltaja 9/1919, s. 121 – 122.

Virallinen lausunto eräästä lastenkodista. Huoltaja 12 – 13/1921, s. 114 – 115.

Väinönheimo, Tilda: Yhteiskunnallinen huoltotoiminta. Huoltotoiminnan tarkoituksesta ja eri aikojen käsityskannoista asiassa. Ruoveden kunnanvaltuuston 20 – vuotiskausjulkaisu. 1908 – 1928. Ruoveden kunta: 1928, s. 55 – 72.

IV LEHDET

Huoltaja 1919 – 1921

Kansan lehti 15.1.1920

Keskisuomalainen 2.4.2016

Köyhäinlehti 1918

Suomen Sosiaalidemokraatti 4.12.1918

Sosiaalinen aikakauskirja 1919 – 1920

Tammerkoski 1964 – 1965

V PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Aho, Jouko: Idmanin perhe Lehtimäessä. Moniste. 1989. Erkki Järvisen hallussa.

Mäkinen Raimo, sähköposti 27.10.2014. Sähköposti tutkijan hallussa.

Pöyhölä, Jaakko: Leppäsen – Ilvesniemen – Rantapusun suvun tietoja. Moniste. 1989.

Erkki Järvisen hallussa.

VI HAASTATTELUT

Kansanperinteen arkisto (Kper). Tampereen yliopisto, Tampere:

Muistitietonauhat/Ruovesi. Haastattelija Lehtolammi, Jarkko 1971.

Hautamäki o.s. Vesa, Olga (s. 1894), 3042/Y03042

Pöntys o.s. Mäki, Helvi (s. 1905), 2983/Y02983

Salmela, Uuno, Y/02953

VII TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aatsinki, Ulla, Lampi, Mika & Peltola Jarmo: Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918 – 1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla 2. Tampere University Press: Tampere, 2007.

Aatsinki, Ulla: Vasemmistolainen työväenliike ja vuosien 1917 – 1918 perintö. Teoksessa Aatsinki, Ulla et al.: Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918 – 1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla 2. Tampere University Press: Tampere, 2007, s. 28 – 91.

Alapuro, Risto: Vallankumous. Historiallinen Aikakauskirja 1/1993, s. 114 – 116.

Alapuro, Risto: Sosiologia, historia ja paikallishistoria. Teoksessa Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka & Teräs Kari (toim.) Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja. Vastapaino: Tampere, 2010, s. 149 – 162.

Arola, Pauli: TAVOITTEENA KUNNON KANSALAINEN. Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917 – 1924. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 191. Helsingin yliopisto, 2003.

Ernrooth, Jari: Kapina. Historiallinen Aikakauskirja 1/1993, s. 102 – 105.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina: Muistitetutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää Riina; Heimo, Anne & Peltonen Ulla-Maija

- (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia ydinkysymyksiä. Tietolipas 214. SKS: Helsinki, 2006, s. 25 – 48.
- Haapala, Pertti: Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Käsikirjoja 12. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1989.
- Haapala, Pertti: Yksi vai monta totuutta. Historiallinen aikakauskirja 1/1993a, s. 97.
- Haapala, Pertti: Luokkasota. Historiallinen Aikakauskirja 1/1993b, s. 105 – 110.
- Haapala, Pertti: Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914 – 1920. Kleio ja nykypäivä. Pertti Haapala ja Painatuskeskus: Helsinki, 1995.
- Haapala, Pertti: Sota ja sen nimet. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 10 – 17.
- Haapala, Pertti: Jakautunut yhteiskunta. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 18 – 31.
- Haapala, Pertti: Vuoden 1917 kriisi. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 58 – 89.
- Heimo, Anne: Vuoden 1918 muistot Sammatissa ja historian yhteiskunnallinen rakentaminen. Kasvatus ja aika 5 (3) 2011, s. 82 – 113.
- Heiska, Katja: Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalaissodassa punaisten puolella turvattomiksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatus Jämsässä vuosina 1918 – 1939. Suomen historian Pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2000.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/12086>.
- Heiska, Katja: Jämsän malliin. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 124. SKS: Helsinki, 2006, s. 203 – 228.
- Hernesniemi, Oiva: Ruoveden historia 1939 – 1989. Vanhan Ruoveden historia III: 72. Ruoveden kunta, 1991.
- Hernesniemi, Oiva: Isänmaan hyväksi. Ruoveteläiset sodissa 1939 – 1945. Ruoveden sotaveteraanit ry.: Ruovesi, 1992.
- Hervonen, Antti; Juurinen, Päivi & Jylhä, Marja: Kapina lapsen silmin – Kansalaissota vanhoista vanhimpien elämäkerroissa. Gerontologia 3/1998, s. 119 – 125.
- Hevonkoski, Helena; Katajamäki, Ilkka; Kivelä, Jenny; Rautio, Kaisa; Vuorenpää, Kauno: Virrat 1918. SAK:n Virtain paikallisjärjestö ry: Virrat, 1996.
- Hoppu, Tuomas (toim.): Kotiseutumme Murole. Ruovesiläisen kylän ja sen asukkaiden vaiheita eränkävynnin ajoilta nykypäivään. Muroleen kylät ry: Ruovesi, 2005.
- Hoppu, Tuomas: Siirtolaisia ja heidän kohtaloitaan. Teoksessa Hoppu, Tuomas (toim.): Kotiseutumme Murole. Ruovesiläisen kylän ja sen asukkaiden vaiheita

eränkäynnin ajoilta nykypäivään. Muroleen kylät ry: Ruovesi, 2005, s. 123 – 126.

- Hoppu, Tuomas: Tampereen naiskaarti. Myytit ja todellisuus. Ajatus: Helsinki, 2008.
- Hoppu, Tuomas: Sisällissodan puhkeaminen. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 92 – 111.
- Hoppu, Tuomas: Maalaiskylän sota. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 270 – 279.
- Hoppu, Tuomas: Valkoisten voitto. Teoksessa: Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 199 – 223.
- Hoppu, Tuomas: Vilppula ja Ruovesi sodan varjossa. Luento Ruoveden kirjastossa 13.3.2014. Luentomuistiinpanot tutkijan hallussa.
- Huoltaja-säätiö: Sosiaalitiedon juhlavuosi.
http://www.huoltajasaatio.fi/sosiaalitieto/sosiaalitiedon_juhlavuosi/. Luettu 1.2.2016.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo: Suomalaisen ”alaluokan” historiaa. Köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860 – 2000. Teoksessa: Häkkinen, Antti; Pulma, Panu & Tervonen, Miika: Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. SKS: Helsinki, 2005.
- Jalagin, Seija & Junila, Marjo: Lapset ja sota. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 320 – 333.
- Kaarninen, Mervi: Punaorvon tarina. Tampereella punaisten puolella kansalaissodan seurauksena orvoiksi jääneiden lasten sijoittuminen ja sopeutuminen yhteiskuntaan. Pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto, 1984.
- Kaarninen, Mervi: Punaorpojen huolto – köyhäinapua ja kasvatusta. Teoksessa Hannikainen, Juha; Hyrkkänen, Markku & Vehviläinen, Olli (toim.): Väki voimakas 4. Suomi 1917 – 1918. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Tampere 1990, s. 341 – 355.
- Kaarninen, Mervi: Punaorvot 1918, Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2008.
- Kaarninen, Mervi: Sotaorvot. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 358 – 375.
- Kalela, Jorma: Historiantutkimus ja historia. Hanki ja jää. Gaudeamus: Helsinki, 2000.
- Karonen, Petri: Johdanto – Kun rauha tuo omat ongelmansa. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 124. SKS: Helsinki, 2006, s. 9 – 22.

- Kauppi, Matti: Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatus. Suomen historian Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopiston historiatieteen laitos. Helsinki 1991. Moniste.
- Kettunen, Pauli: Historia petollisena liittolaisena. Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Helsinki, 2015.
- Kulha, Keijo K.: Vanhan Jämsän historia 1860-luvulta vuoteen 1925. Vanhan Jämsän historiatoimikunta: Jämsä, 1974.
- Kytölinna, Marjaana: Aatteen voimalla – Punaorpojen ja -leskien avustaminen Tampereella 1918 – 1925 ja työväenjärjestöjen osallistuminen avustustyöhön. Pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto, 2008. <http://epublications.uef.fi/search2012.php> /Kytölinna.
- Lapin yliopisto. Uutiset. Rotuhygieniä innoittajana Suomen suurimpaan naismurhaan. 4.4.2016. <http://www.ulapland.fi/news/Tutkimus-Rotuhygienia-innoittajana-Suomen-suurimpaan-naismurhaan/1906/1ff975ac-931b-4d49-b295-40bb3f0610fc>. Luettu 9.4.2016.
- Latvala, Pauliina: Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta. SKS: Helsinki, 2005.
- Lintunen, Tiina: Naiset sodassa. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 280 – 296.
- Lintunen, Tiina: Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet. Turun yliopiston julkaisuja, C:142: Turku, 2015.
- Lähteenmäki, Maria: Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910 – 30-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 2. SKS: Helsinki, 1995.
- Manninen, Ohto: Vapausota. Historiallinen Aikakauskirja 1/1993, s. 116 – 120.
- Markkola, Pirjo, Snellman, Hanna ja Östman, Ann-Catrin: Yhteisöä purkamassa. Teoksessa Markkola, Pirjo, Snellman, Hanna ja Östman, Ann-Catrin (toim.): Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu. SKS: Helsinki, 2014, s. 7 – 21.
- Marttinen, Seppo: Suomen vankilat 1918. Vankiloiden toiminta v. 1918 sisällissodan aikana. Acta Poenologica 1/2015 Rikosseuraamusalan koulutuskeskus: Vantaa, 2015.
- Mäkelä, Pentti: Vuosien 1917 – 19 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi. Historiallis-epidemiologinen näkökulma Suomen väestön korkeaan tautikuolleisuuteen. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2007.
- Ollila, Anne: Kulttuurihistorian houkutus. Haik 1/2003, s. 42 – 52.

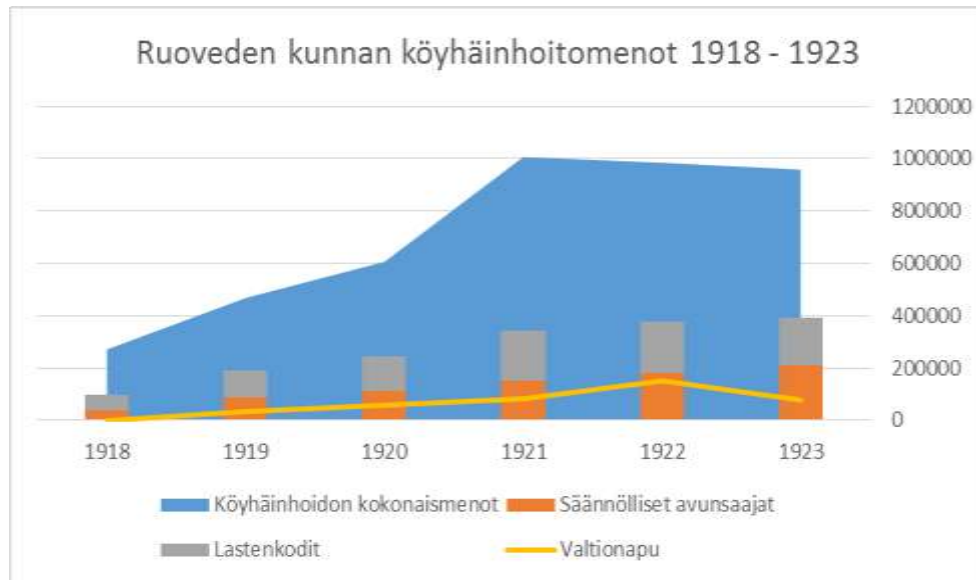
- Ollila, Anne: Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta. Historiallinen arkisto 132. SKS: Helsinki, 2010.
- Orasuo, Pilvi: "SILLÄ RAHALLA EI VOI TULLA TOIMEEN JOS OIS KUINKA HYVÄ LASKUPÄÄ." Punaorpojen avustaminen Kuopiossa 1918 – 1933. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto, 2014.
- <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/44601>.
- Paavolainen, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 I 'Punainen terrori'. Tammi: Helsinki, 1966.
- Peltola, Jarmo: Vasemmiston jäljillä. Teoksessa Aatsinki, Ulla et al.: Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918 – 1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla 2. Tampere University Press: Tampere, 2007, s. 12 – 27.
- Peltonen, Matti: Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Hanki ja jää: Tampere, 1992.
- Peltonen, Matti: Mikrohistorian lajit. Teoksessa Fingerroos, Outi et al.: Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. SKS: Helsinki, 2006, s. 147 – 171.
- Peltonen, Matti: Voisiko paikallishistorian käsittää toisin? Teoksessa Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka & Teräs, Kari (toim.): Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja. Vastapaino: Tampere, 2010, s. 129 – 147.
- Peltonen, Ulla-Maija: Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. SKS: Helsinki, 1996.
- Portelli, Alessandro: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Fingerroos, Outi et al.: Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. SKS: Helsinki, 2006, s. 49 – 64. Käännös: Turun yliopiston englannin kääntämisen ja tulkkauksen opiskelijat Salla Kivilaakso-Mendes ja Saana Viertomanner.
- Pulma, Panu: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun Keskusliitto: Helsinki, 1987, s. 7 – 265.
- Pye, Minna: Punaisten ja valkoisten perintöä vaalitaan yhä – Suomalaiset lähettivät yli 400 muistoa vuoden 1918 sisällissodasta. Yleisradio. Uutiset. 15.5.2016.
- http://yle.fi/uutiset/punaisten_ja_valkoisten_perintoa_vaalitaan_yha_suomalaiset_lahettivat_yli_400_muistoa_vuoden_1918_sisallissodasta/8831374. Luettu 15.5.2016.
- Rislakki, Jukka: Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta Jämsässä 1918. Uudistettu ja laajennettu laitos. Ajatus Kirjat, Gummerus Kustannus Oy: Helsinki, 2007.
- Roselius, Aapo: Isänmaallinen kevät. Vapaus sodan alkulähteillä. Tammi: Helsinki, 2013.

- Salminen, Esko: Päättymätön sota 1918. Sisällissota julkisessa sanassa 1917 – 2007. Edita: Helsinki, 2007.
- Satka, Mirja: Sosiaalinen työ. Peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakkola, Jouko; Pulma, Panu; Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.): Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto: Helsinki, 1994.
- Savolainen, Ulla: Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura: Joensuu, 2015.
- Siltala, Juha: Sisällissodan psykohistoria. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2009.
- Suodenjoki, Sami: Vankileirit. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 335 – 355.
- Suoranta, Kaisa: ”Ei kai ole syyni vuoden 1918 tapahtumat...” Punaleskien avustaminen 1918 – 1948. Pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto, 2006.
<http://epublications.uef.fi/search2012.php/> Suoranta.
- Systä, Petteri: Pelko, viha ja inhimillisyys – ruoveteläisten kohtalot osana Suomen sisällissotaa. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto, 2012.
<https://tampub.uta.fi/search?query=syst%C3%A4+petteri&submit=Hae> .
- Tervonen, Ilkka: Tutkimus, media ja alkulähteet – Lukijan aikamatka synnyinpitäjänsä vuonna 1918. Teoksessa Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka & Teräs, Kari (toim.): Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja. Vastapaino: Tampere, 2010, s. 231 – 263.
- Tikka, Marko: Kenttöoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Bibliotheca Historica 90. SKS: Helsinki, 2004.
- Tikka, Marko: Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918 – 1921. SKS: Helsinki, 2006.
- Tikka, Marko: Sodan kokonaistappiot. Tietolaatikko (s.221). Artikkelissa Hoppu: Valkoisten voitto. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 199 – 223.
- Tikka, Marko: Punainen ja valkoinen terrori. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 226 – 245.
- Tikka, Marko: Suojeluskunnat sodan jälkeen. Teoksessa Hoppu, Tuomas & Haapala, Pertti (toim.) Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki, 2009, s. 405 – 414.
- Torsti, Pilvi: Suomalaisten moniulotteiset sotakuvat. Haik 3/2011, s. 309 – 323.

- Tuomaala, Saara: Työätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjottaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921 – 1939. SKS: Helsinki, 2004.
- Tuulasvaara, Jaakko: Ruoveden kunta 1865 – 1965. Ruoveden kunta: Ruovesi, 1965.
- Urponen, Kyösti: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja & Urponen Kyösti: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaaliturvan historia. Sosiaaliturvan Keskusliitto: Helsinki, 1994, s. 163 – 260.
- Wardi, Eva: Nationalismin etiikka Suomessa. Punaorpojen kasvattajien valkoisen normin saksalaiset aatehistorialliset juuret 1918. Työväentutkimus, vuosikirja 2011, s. 31 – 43.
- Vehkalahti, Kaisa: Arkistojen avoimuus ja tutkimuseettiset haasteet arkaluontoisten viranomaisaineistojen tutkimuksessa. Tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuoja-seminaari 21.11.2013.
- http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/tapahtumat/tutkimusaineistojen_jatkokaytto_ja_tietosuoja.html. Luettu 15.2.2016.
- Vesänen, Pentti & Kontio, Kimmo: Ruoveden historia 1865 – 1939. Vanhan Ruoveden historia III:71. Ruoveden kunta: 1994.
- Virkkunen, Gia: ”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin.” Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla. Bibliotheca Historica 127. SKS: Helsinki, 2010.
- Vuorinen, Salme: Eloni kirja. Like: Helsinki, 2008.
- Väisänen, Seppo: Kansalassota. Historiallinen Aikakauskirja 1/1993, s. 98 – 102.
- Väyrynen, Tarja: Valtioiden sisäiset konfliktit ja rauhaanpalaamisen ongelmat – Rauhantutkimuksen teoreettiset ja eettiset lähtökohdat. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 124. SKS: Helsinki, 2006, s. 25 – 48.
- Ylikangas, Heikki: Sisällissota. Historiallinen Aikakauskirja 1/1993, s. 110 – 114.
- Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle. WSOY: Helsinki, 1993.

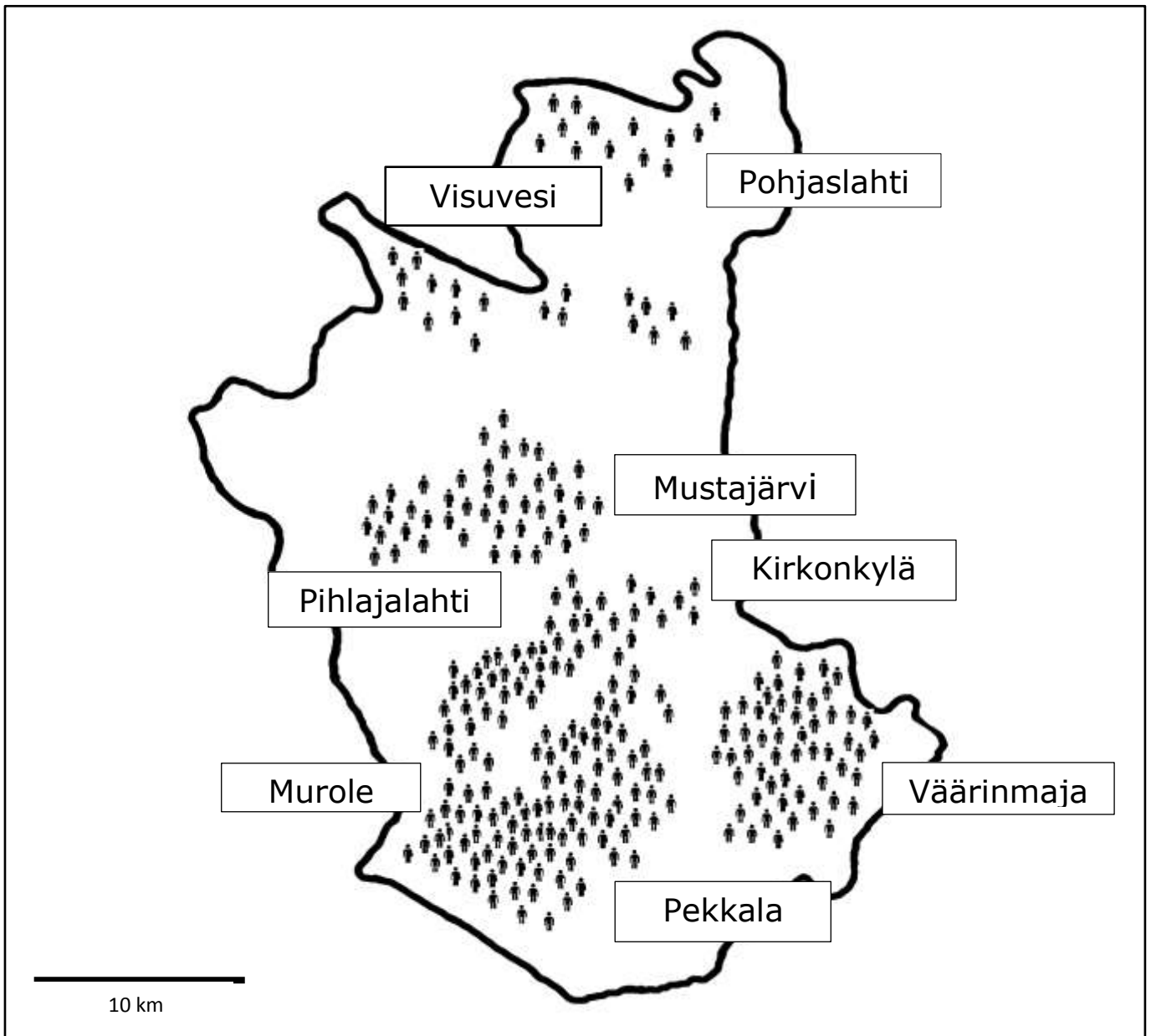
LIITTEET

LIITE 1. Ruoveden kunnan köyhäinhoidon menojen jakautuminen vuosina 1918 – 1923

Lähde: RKA. Ruoveden kunnan kunnalliskertomukset vuosilta 1918 – 1923.

LIITE 2. Ruovedellä kirjoilla olleet alle 15-vuotiaat punaorvot kylittäin

Kartta: Anna Warsell. Lähteet: RSK. Rippikirjat 1910 – 1920.

